

**T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

ÇATAK'TAKİ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Muhammet Taha ÇOHAZ

VAN-2012

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ÇATAK'TAKİ MİMARİ ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ¹

Hazırlayan

Muhammet Taha ÇOHAZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yalçın KARACA

VAN-2012

¹ Çalışma Y.Y.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı Tarafından 010-SOB-YL119 Numaralı Proje Olarak Desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR	V
1. GİRİŞ	1
1.1. KONUNUN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ.....	1
1.2. KAYNAKVE ARAŞTIRMALAR	1
1.3. METOD VE DÜZEN.....	2
2. ÇATAK'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ.....	4
2.1. COĞRAFİ KONUMU	4
2.2. TARİHÇESİ.....	6
3. KATALOG	10
3.1. KİLİSELER	10
3.1.1. ELMACI (SORTKİN) KİLİSESİ	10
3.1.2. MERYEM ANA KİLİSESİ	14
3.1.3. SAİNT JEAN BAPTİSTE (ZİV) KİLİSESİ.....	17
3.1.4. SAİNT ETIENNE (HIŞET) KİLİSESİ.....	21
3.1.5. ALBIÇAK (CUNİK) MANASTIRI	24
3.1.6. ÖVENLER (DİRAKORİ - DEYR) KİLİSESİ	31
3.1.7. SAK KİLİSESİ	35
3.2. HANLAR	38
3.2.1. MİR (ZİVE) HANI	38
3.2.2. NARLICA HANI.....	41
3.3. KÖPRÜLER.....	43
3.3.1. ÇATAK MERKEZ KÖPRÜSÜ	43
3.3.2. HURKAN KÖPRÜSÜ	46
3.3.3. ZERİL KÖPRÜSÜ.....	48
4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	50
4.1. KİLİSELER	50
4.2. HANLAR	53
4.3. KÖPRÜLER.....	55
5. SONUÇ.....	57
6. ÖZET.....	58

7. ABSTRACT	59
8. KAYNAKLAR	60
9. HARİTA LİSTESİ	64
10. ÇİZİM LİSTESİ.....	65
11. RESİM LİSTESİ	67
12. LEVHALAR	74

ÖNSÖZ

İnsanlar ibadetlerini yerine getirebilmeleri için inşa ettikleri yapılarla birlikte sosyal yaşamda ve günlük hayatta da farklı yapılara ihtiyaç duymaktadırlar. Gerek sosyo-ekonomik öneme sahip olan hanlar gerek ulaşım kolaylığının sağlanması için inşa edilen köprüler ve bunlarla birlikte kiliseler de önemli yer tutmaktadırlar. Çatak ilçesi özelinde ise Hıristiyan Dini Mimarisi'ne ait manastır ve kiliselerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Günümüzde, Anadolu topraklarında yaşamış medeniyetlerin kültürel değerleri yerli ve yabancı birçok bilim adamı tarafından detaylıca araştırılmaktadır. Bu çabaların sonucu olarak da bilimsel yayınlarla tanıtımları yapılmaktadır. Bahsedilen metot doğrultusunda da “Çatak'taki Mimari Eserler” in incelenip araştırılması, yüzyıllardır burada yaşamış farklı toplumların sanatsal çabalarının ve buna bağlı olarak ortaya koydukları yapıların tanıtılması ve bilim dünyasına kazandırılması anlamında büyük önem taşımaktadır. Objektif ve Bilimsel metotlarla yapılmaya çalışılan bu araştırmanın, bundan sonra yapılacak tüm araştırmalar için bir temel oluşturmasını ve araştırmacılar içinde kolaylık sağlamasını ümit etmekteyim.

Tez konusunun belirlenmesinde ve tez yazım süresi boyunca bana yön veren, çalıştıran, desteğini esirgemeyerek tezimin olgunlaşmasında büyük katkıları bulunan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yalçın KARACA'ya; zaman zaman yardımlarına başvurduğum Prof. Dr. Recai KARAHAN, Doç. Dr. Ali BORAN, Yrd. Doç. Dr. Şehabettin ÖZTÜRK, Prof. Dr. Abdulhamit TÜFEKÇİOĞLU ile Sanat Tarihi Bölümü'ndeki diğer tüm hocalarım ve arkadaşlarıma; arazi çalışmalarımda beni yalnız bırakmayan Arş. Gör. Halil SÖZLÜ, Arş. Gör. Tahsin KORKUT, Öğr. Gör. Zekai ERDAL, Bilal ESEN'e; Çatak'taki incelemelerimiz esnasında yardımlarını gördüğüm İlçe Kaymakamlığı'na; kırsal alanlardaki çalışmalarımızda güvenliğimizi sağlayan İlçe Jandarma Komutanlığı'na; maddi desteklerinden dolayı Y. Y. Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na; düzenlemelerde yardımını hiç unutmayacağım kuzenim Zuhal ÇOHAZ'a; dört yıllık tez çalışmam süresince maddi

ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan anneme en içten teşekkür ve saygılarımı sunmayı kendime borç bilirim.

Muhammet Taha ÇOHAZ

VAN-2012

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.G.S.F.D.	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Bşk.	: Başkaları
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Çiz.	: Çizim
Edit.	: Editör
Hrt.	: Harita
Hz.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları)
km.	: Kilometre
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
mad.	: Maddesi
R.E.A.	: Revue des Etudes Armeniennes
Res.	: Resim
s.	: Sayfa
Sos. Bil. Enst.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sy.	: Sayı
T.A.	: Türk Ansiklopedisi
T.C.K.T.B.	: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı
T.Ü.İ.K.	: Türkiye İstatistik Kurumu
U.Ü.İ.F.D	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve devamı
Y.Y.Ü.	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. KONUNUN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ

Her tarafı tarih kokan Anadolu'nun doğusunda dört yanı dağlarla çevrili olan bu küçük ilçe aynı adı taşıyan Çatak Çayı ile Norduz Deresi'nin birleştiği dar bir vadi içerisinde kurulmuştur. Trişin Yaylası'ndaki mağaralara işlenen kaya resimleri, eski çağlardan beri insanların bu bölgeye yerleştiklerini göstermektedir. İlçedeki mimari eserler; Ermeni, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde inşa edilen eserlerden oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmamızın da bu yönde gelişeceği düşünülmektedir. Günümüze kadar varlık gösteren eserlerin büyük bir kısmının Vasal Vaspurakan Ermeni Krallığı Dönemi'nden kalan yapılar olduğu bilimsel çalışmalar doğrultusunda tespit edilmiştir.

Bu anlamda ilçede bulunan ve günümüze genel olarak sağlam gelebilmiş kültür varlıklarımızın, bilimsel metotlarla incelenerek bilim dünyasına ve toplum yararına sunulmasının önemi büyüktür. Bu eserlerin farklı mimari üsluplarla karşılaştırılması, farklı ve benzer yönlerinin, etkileşim alanlarının tespiti ayrıca bir öneme sahiptir. Bölgedeki tüm mimari eserlerin günümüzdeki son durumlarının görsel malzeme ve mimari çizimlerle tespit edilmesi de ayrıca önem taşımaktadır.

1.2. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Tez konusunu belirleme safhasında yapmış olduğumuz literatür taraması sonucu, Çatak'ın kronolojik süreç içerisindeki geçmişini, önemini ve bir bütün olarak ilçenin mimari eserlerini akademik çalışma anlamında inceleyen bir araştırma tespit edilememiştir. Ancak son dönemlerde Türk araştırmacılar tarafından da ilgilenilmeye başlanan ilçede, daha önce yabancı araştırmacıların yöreyle alakalı sınırlı da olsa makale şeklinde yayınları bulunmaktadır. Bu yayınların çoğunluğunun da Ermeni Mimarisiyle ilgili olduğu gözden kaçmamaktadır.

Bu çalışmadaki amacımız yerli ve yabancı kaynakları da kullanarak, literatüre geçmiş yapıların yanı sıra herhangi bir kaynakta yer almayan ve tescillenmemiş eserlerin de ele alınarak bir bütün olarak araştırılması ve bilim dünyasına tanıtılmasıdır. Bu çalışmalarını yaparken de az da olsa ilçenin geçmişine ışık tutmayı amaçlamaktayız.

Bölgedeki çalışmalarımızda yararlandığımız en önemli kaynak Jean Michael Thierry'nin tüm bölgeyi kapsayan Ermeni mimarisi üzerine yaptığı sistematik araştırmalarıdır. Fransız araştırmacı, 1955 ve sonrasındaki yıllarda bu çalışmalarını düzenli bir şekilde devam ettirmiş ve 1960'dan başlayıp günümüze kadar gelen makaleler serisini de “*Revue Des Etudes Armeniennes*” adlı bilimsel dergide yayınlamıştır. Bu makaleler serisi dışında 2000 yılına kadar ilçedeki eserlerle ilgili yayınlanan bir çalışma hemen hemen yok gibidir. Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam'ın bölgedeki araştırmalarını derlediği ve 2000 yılında yayınlanan “*Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı -I- Van*” kitabı, yararlanılan diğer bir kaynaktır. Bu yayınla birlikte Yrd. Doç. Dr. Yalçın KARACA tarafından 2004 yılında tamamlanan “*Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları*” adlı doktora tezinde ilçedeki önemli bir manastır yapısı olan *Cunik (Albıçak) Manastırı*'nin incelenmiş olması da bölgedeki çalışmalarımıza ışık tutmuştur.

1.3. METOD VE DÜZEN

Araştırma kapsamında öncelikle literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Tarama sonucu İlçeyle ilgili tespit edilen yabancı yayınların çevirisi yapılmıştır. Daha sonra arazi çalışması için Çatak İlçe Merkezi ile köy ve mezralarına gidilmiştir. Tüm yapılar yerinde incelenerek ölçüm, çizim ve fotoğraf çekim aşamaları gerçekleştirilmiştir. Çalışma; katalog düzeni içerisinde ele alınmıştır. Yapılar ayrı ayrı incelenmiş ve bu inceleme Sanat Tarihi disiplinine uygun olarak tamamlanmıştır. Çalışmalarımız sonucunda elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Birinci ana başlık olan Giriş kısmında “ Konunun Niteliği ve Önemi, Kaynak ve Araştırmalar, Metot ve Düzen” başlıkları altında bilgiler verilmiştir. İkinci ana başlık

altında; “Çatak’ın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi ” ele alınmıştır. Üçüncü ana başlık olan Katalog kısmında çalışmamızın asıl konusu olan mimari eserler “ Tarihçesi, Konumu ve genel özellikleri, Plan ve Mimari Özellikleri, Süsleme, Malzeme ve Teknik” başlıkları altında ayrı ayrı incelenmiştir. Dördüncü ana başlıkta eserlerle ilgili “Değerlendirme ve Karşılaştırma” kısmına yer verilmiştir. Beşinci ana başlıkta “Sonuç” bölümüne yer verilmiştir. Altıncı ana başlıkta “Özet” kısmına yer verilmiştir. Yedinci ana başlıkta tezin İngilizce özeti “Abstract” başlığıyla yer almaktadır. Sekizinci ana başlıkta yararlanılan “Kaynaklar” bölümü, dokuzuncu ana başlıkta “Harita Listesi”, onuncu ana başlıkta “Çizim Listesi”, onbirinci ana başlıkta da “Resim Listesi” verilmiştir. Son olarak onikinci ana başlıkla “Levhalar” adı altında haritalar, çizim ve resimler eklenerek tez çalışması sonlandırılmıştır.

2. ÇATAK'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

2.1. COĞRAFİ KONUMU

Van Gölü, Doğu Anadolu Bölgesinin 3764 km² yüzölçümü ile en büyük kapalı havzası konumundadır. Göl havzasının en geniş kısmı doğu yönündedir. Burası çok yüksek yaylalar ve dağlar halinde İran sınırından ve Başkale dağlarından itibaren göle doğru bir eğim oluşturarak alçalır.² Van ili, 42°40' ve 44°30' doğu boylamlarıyla, 37°43' ve 39°26' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

Ülkemizin yüzölçüm ve nüfus bakımından büyük illeri arasında yer alan Van³, kuzeyden Ağrı İli, Doğubeyazıt, Diyadin ve Hamur İlçeleri; güneyden Siirt'in Pervari, Şırnak'ın Beytüşşebap, Hakkari'nin Yüksekova ve Merkez İlçeleriyle çevrilidir. Doğusunda ise İran devlet sınırı yer almaktadır (Hrt.1). İdari olarak Merkez İlçe'nin dışında Başkale, Bahçesaray, Çaldıran, Çatak, Erciş, Edremit, Gevaş, Gürpınar, Muradiye, Özalp ve Saray olmak üzere onbir ilçeye ayrılmıştır.⁴ Van ve çevresinde karasal iklim hakimdir. Kışları oldukça soğuk, yazları gündüz sıcak geceleri ise serin geçer. Ancak Van Gölü'nün etki alanına giren kıyı kesimlerinde iklim daha yumuşaktır. Van Gölü kıyılarının tüm istasyonlarında yıllık sıcaklık ortalaması 9°C, yılın en soğuk ayı olan Ocak ortalaması -3.6°C, Temmuz ayı ortalaması ise 22°C civarındadır.⁵ Merkez ilçede en soğuk geçen aylar Ocak ve Şubat, en sıcak geçen aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur.⁶

Van Gölü'nün güneyinde, Kavuşşahap sıradağlarının kırılmalara uğradığı yerlerden akan Çatak ve Botan Çayları arasındaki araziye eski çağlardan beri "Çatak Havzası" denilmektedir. Yerleşim birimi olan Çatak da aynı adı taşıyan Çatak Çayı ile Norduz Deresi'nin birleştiği dar bir vadi içerisinde kurulmuştur.⁷

² Hüseyin Saraçoğlu, *Doğu Anadolu Bölgesi*, İstanbul, 1988, s.435 v.d.

³ İl toprakları 19069 km² olan yüzölçümüyle Türkiye topraklarının % 2.5'ini oluşturur. Aralık 2011 itibarıyla Van'ın tüm nüfusunun 1.022.532 olduğu açıklanmıştır. Bkz., TÜİK kayıtları (2012)

⁴ Edip Yılmaz, "İdari Taksimat ve Mahalli İdareler" *Van Kültürü*, Ankara, 1993, s.581 v.d.

⁵ Erişim: (<http://www.van.gov.tr>) Erişim Tarihi: 23.11.2012

⁶ Sırrı Erineç, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, Ankara, 1953, s.67

⁷ Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı - I*, Ankara, 2000, s.168

İlçe içinden, biri Van'ın Gürpınar İlçesinin Yalınca (Norduz) Köyü'nden, diğeri ilçenin Işınlı Köyü'ne bağlı Elmacı Mezrası'ndan doğup gelen iki çay belediye sınırlarında birleşip Çatak Çayı adını alarak, güneyde Botan Irmağı'na karışmaktadır.⁸ İlçenin arazi yapısı dağlıktır. Dağların yükseklikleri genelde 3000 metrenin üzerindedir. Bu dağlar arasında kuzey-güney istikâmetinde akan Çatak Çayı, çeşitli akarsu kollarıyla beslenir. İlçenin tek düzlüğü Çatak Çayı boyunca doğuya doğru genişleyen küçük bir bölgedir.⁹ Doğuda Başkale, batıda Bahçesaray, kuzeydoğuda Gürpınar, kuzeybatıda Gevaş, güneydoğuda Şırnak'ın Beytüşşebap ve güneybatıda ise Siirt'in Pervari İlçeleri ile komşudur (Hrt.2).

Bölgede karasal iklim özellikleri hakim olduğu için, gece ve gündüz sıcaklık farkları büyüktür. Kış mevsimi uzun sürmekte olup, bu aylarda ilçeye fazla miktarda kar düşmektedir. Bu nedenle de ilçenin belli alanlarında çığ tehlikeleri yaşanmaktadır. İlçenin en yüksek sıcaklık değerleri 25-35°C, en düşük sıcaklıkları ise -20°C ile -25°C'dir. İlkbahar ve sonbahar ayları yağışlı, yaz ayları ise kurak geçmektedir. Deniz seviyesinden 1512 m. yükseklikte olan ilçe, sarp ve dağlarla çevrili bir araziye sahiptir. İlçenin toplam yüz ölçümü 2.200 km²'dir. Dağların yüksekliği ise 2000 m. civarındadır.¹⁰ İlçedeki yüksek dağlar arasına sokulmuş olan Çatak Çayı ve bunun kolları olan küçük akarsuların vadileri ilçe nüfusunun başlıca toplanma alanlarıdır.¹¹

2011 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre ilçe merkezinin nüfusu 6.630, kırsal nüfus 17.768, toplam nüfus ise 24.398 olarak belirlenmiştir.¹² İlçenin; Cumhuriyet, Adnan Menderes, Karşıyaka, Bahçelievler ve Hacı Osman mahalleleri olmak üzere toplam beş mahallesi vardır. İdari olarak da 27 köy ve 96 mezrası bulunmaktadır.¹³ Çatak İlçesi'nin bu idari şekillenişine bağlı olarak Narlı Köyü günümüzde bucak konumundadır.¹⁴

⁸ Erişim: (<http://www.catak.com>), erişim tarihi: 23.11.2012

⁹ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, "Van" mad., C.20., İstanbul, 1993

¹⁰ Erişim: (<http://www.catak.bel.tr>), erişim tarihi: 23.11.2012

¹¹ *Yurt Ansiklopedisi*, "Van" mad., C.10, İstanbul, 1984, s.7589

¹² Bkz., T.Ü.İ.K., genel nüfus sayımı verileri (2011)

¹³ Erişim: (<http://www.catak.com>), erişim tarihi: 23.11.2012

¹⁴ T.C. Van Valiliği, İl Özel İdaresi Köy ve Üniteleri Genel Bilgi Envanter Tablosu, 2007 raporu

Coğrafi ve İdari bilgilerin dışında ilçede yapılan tarımsal üretilere baktığımızda; ürünlerin pazarlanabilecek düzeyde olmayıp, yöre halkı tarafından iç tüketime de yetmediği belirtilmektedir. Burada yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında; arpa, buğday, fasulye, patates, ceviz, elma ve armut gelmektedir. İlçe sınırlarında büyük yaylalar ve otlaklar olmasından dolayı küçükbaş hayvan yetiştirilmekte olup, hayvancılık ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Bunların başında koyun ve kıl keçisi gelmektedir. Hayvansal ürünlerin işlenmesi son derece sınırlı olup, yaz aylarında yaylalarda kurulan mandıralarda otlu peynir üretilmektedir. Evlerde deri ve yapağı üretimi yapılır. Ayrıca arıcılık da ilçe halkının geçim kaynaklarından birisi olup ilçe “karakovan” adı verilen balı ile ünlüdür.¹⁵

2.2. TARİHÇESİ

Van'ın Çatak İlçesi'ndeki Trişin Yaylası'nda bulunan kaya resimleri, Gürpınar İlçesi'nin Yedisalkım (Put) Köyü'ndeki mağara resimleri ve ayrıca Van Havaalanı yakınlarındaki Tilkitepe Höyüğü ve Edremit Kızdamı mağara buluntuları Van'da binlerce yıl öncesinde çeşitli insan topluluklarının yaşamış olduklarını göstermektedir.¹⁶ M.Ö. IV.-II. bin yılları arasında Hurriler bölgede egemenlik kurmuşlardır. M.Ö. XIII. Yüzyıldan itibaren Uruatri-Nairiler yerleşmeye başlamışlardır. Asur saldırılarına karşı birleşen Nairiler M.Ö. IX. yüzyılda Urartu Krallığı'nı (M.Ö. 840-830) kurmuşlardır. Urartu Krallığı üç yüzyıl devam etmiştir.¹⁷

M.Ö. VI. yüzyıl başlarında Urartular Medler yıkmıştır. M.Ö. 550 yılından itibaren Van ve çevresine, İran'da Medler'in yerini alan Persler hakim olmaya başlamışlardır. Pers hakimiyetine, M.Ö. 331 tarihinden sonra Büyük İskender tarafından son verilmiş ve bu tarihten itibaren Hellenistik Dönem başlamıştır. Makedonya İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, Doğu Anadolu M.Ö. 215'te Selefkoslar'ın hakimiyetine girmiş, M.Ö. 133 tarihinde ise Romalılar'ın eline geçmiştir.

¹⁵ Bu bilgileri kırsaldaki çalışmalarımız esnasında yöre muhtarlarından aldık.

¹⁶ Cengiz Alper, *Çeşitli Yönleriyle Van*, 2010, Ankara, s.13

¹⁷ Afif Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara, 1992

Roma, 395'te ikiye ayrılmış ve bölge zaman zaman Bizans ile Sasani arasında el değiştirmiştir.¹⁸ İslam ordularının bölgeye ilk gelişleri Hz. Ömer zamanında İyad b. Ganem komutasındaki Osman b. Ebu'l As'ın birlikleriyle 640 tarihinde gerçekleştirilmiştir. VII. yüzyıl sonlarından itibaren Van ve çevresi ile birlikte Tarsus'tan Erzurum'a kadar olan hattın doğusunda kalan bölge Emevi hakimiyetine girmiş, Emeviler'den sonra da X. yüzyıl sonlarına kadar Abbasiler'in hakimiyetinde kalmıştır. Müslümanlar bu bölgeyi "Ermeniye" adı ile idare etmişlerdir.¹⁹

X. Yüzyıl sonlarında Ermeniye'ye tekrar Bizans İmparatorluğu hakim olmuş ve Ermeni Prenslikleri Bizans'ın egemenliğine girmişlerdir. Türklerin Bizans'a doğru akınları başlayınca son Vaspurakan Prensi Senekerim Ardzruni bu akınlara dayanamayacağını anlayarak Bizans İmparatoru II. Basil (976-1025) ile anlaşarak Van'ı 1021 tarihinde Bizans İmparatorluğuna terk etmiştir. II. Basil, Senekerim'e Magistros²⁰ ünvanı vererek yaklaşık 40.000 kişi ile Sivas havalisine yerleştirmiştir. Böylece Van ve çevresinde 113 yıl yaşayan Vaspurakan Ermeni Prensiği sona ermiştir.²¹ Türk akınlarının devam ettiği sıralarda Bizans tarafından Ermeni Krallıklarına son verilmiş olup, 1071 tarihinde Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferiyle birlikte Anadolu'nun fethi başlamıştır. Büyük Selçuklular, bu savaşı takip eden kısa bir sürede Anadolu'nun birçok kentini fethetmiştir. Van ve çevresine kısa zamanda Türkmenler yerleşmişlerdir. Sultan Melikşah'ın verdiği Erzan, Bitlis ve Gevaş topraklarında Dilmaç Oğulları Beyliği kurulmuş ve bu beylik XIV. yy. sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. 1100-1207 tarihleri arasında Van Gölü Havzası'na hakim olan beylik ise Ahlatşahlar'dır. Daha sonra bölgeye 1207 Eyyubiler, 1230 Anadolu Selçukluları, 1243 sonrası İlhanlılar, XIV. y.y. sonlarından itibaren Karakoyunlular, 1467 sonrasında ise Akkoyunlular hakim olmuşlardır.²²

¹⁸ Yalçın Karaca, *Van ve Çevresindeki Manastır Kiliseleri*, (Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996, s.8

¹⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. Işıltan), Ankara, 1991, s.103

²⁰ Magistros; Bizans'ta Devlet Müsteşarlığına eş bir görevdir.

²¹ Karaca, *a.g.t.*,1996, s.9

²² Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1989, C.II, s.9 v.d.; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980, s.111 v.d.

İsmail Safevi, 1503'te Akkoyunlular'ın idaresini kanlı bir şekilde ortadan kaldırarak Tebriz'de Safevi Devleti'ni kurmuştur. Van ve çevresi kısa sürede Safevi hakimiyetine girmiş ve 1534'te Osmanlı Devleti'nin 1. İran seferine kadar devam etmiştir. Bu seferden sonra Şam Beylerbeyi olan Koca Hüsrev Paşa, Van Kale muhafızlığına atanmıştır. Van, Osmanlı Devleti'nin 2. İran seferinden sonra 1548 tarihinde kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Defterdar Sarı İskender Paşa Van Beylerbeyi olmuştur.²³

1548'den itibaren Van ve çevresi kesintisiz olarak Osmanlı Devleti'nin idaresinde yönetilmiştir. Ancak 1.Dünya Savaşı sırasında bölge 1915'te Rus işgaline uğramış ve bölgede Ermeni isyanları yaşanmıştır. 1918 yılına kadar devam eden isyanlar Türk Kuvvetlerinin 1918'de bölgeyi tekrar ele geçirmesi ile sona ermiştir. Hakkari Sancağı'na bağlı olan Van, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla vilayet haline getirilmiştir.²⁴

Buraya kadar Van İli'nin genel tarihini aktarmaya çalıştık. Çalışma konumuz olan Çatak İlçesi'nin tarihçesine değinecek olursak; bu yerleşim yerinin 645 yılında Araplar tarafından kurulduğu belirtilir.²⁵ Aynı zamanda eski bir Ermeni yerleşimi olan yörenin adı 870'li yıllarda yazılmış olan Ermenice vakayinamelerde de geçmektedir. 7.yy ortalarından itibaren bir müddet Arap egemenliği altında kalmış; 10. ve 11. yüzyıllarda Abbasi Devleti'ne bağlı olan Vasal Vaspurakan Ermeni Krallığı yönetiminde kalmıştır.²⁶ Daha sonra 1100 yılında Sökmenli Devleti'nin yönetimine geçmiştir. 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğol istilasına uğramış olan Çatak, 1350 yılından sonra Hakkari Beyliği'nin eline geçmiştir. Timur'un Anadolu Seferine kadar Hakkari Beyliği'nin idaresinde kalan ilçe daha sonra İran'da bulunan Safevi Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. 1548 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. Çatak, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1830'lu yıllarda büyük bir kasaba haline getirilmiş olup,

²³ Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, Ankara, 1998, s.32-33

²⁴ Nejat Göğünç, *İ. A.*, C. XIII, Ankara, 1986, s.203

²⁵ Yılmaz, *a.g.m.*,s.582

²⁶ Rene Grousset, *Histoire de L'Armenie Des Origines a 1071*, Payot-Paris, 1947, 65-78 ; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara, 1950, s.22-42.

uzun süre Hakkari Beyliği'ne bağılı olarak kalmıştır.²⁷ 1865 yılında Çatak, Van-Merkez Sancağı'nın kazası olmuştur.²⁸

İlçenin eski adı “Şağı Hakkari” ’dir ve 1865 yılında ilçe teşkilatına kaydedilirken “Şitak” olarak yazılmıştır.²⁹ Şitak Kazası, Van Merkez Sancağı'nın güneyinde yer alır. Sınırları kuzeyde Gevaş Kazası, doğuda ve güneyde Hakkari Sancağı ve batıda ise Moks Kazası'dır. İdari olarak Şitak; 86 köyü içeren 5 nahiyeye ayrılmıştır: Berka, Chiverik, Soultekin, Kadjik ve Ezdinam. Şitak Kazası'nın bu dönemdeki toplam nüfusu ise 13.630'dur.³⁰

1914-15 yıllarında Çatak İlçesi Rus işgaline uğramıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Şark vilayetlerinin birçoğunda olduğu gibi Çatak merkez ve köylerinde de Ermeniler yaşamaktaydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1915) Van Vilayeti ve civarı Ruslar tarafından işgal edilince Çatak İlçesi' de bu işgalden kurtulamamıştır. İşgal sırasında Ruslarla birlik olan Ermeniler, Rusların himayesi ile bölge insanıyla çatışmalara girişmiş ve bu nedenle birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bahsettiğimiz saldırılara biraz olsun karşı koymak için belli sayıdaki Çatalı Müslüman, şimdiki Karşıyaka ile Alaçam mahallelerini inşa ederek ilçe merkezini işgal edenlerin ilçeyi terk etmeleri için zemin hazırlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilçenin adı “Çatak” olarak değiştirilmiştir.³¹ Cumhuriyetin ilanından sonra 1935 yılında Van'ın ilçesi yapılmıştır.³² İlçe Belediyesi ise 1937'de kurulmuştur.³³

²⁷ Erişim: (<http://www.catak.gov.tr>), erişim tarihi: 20.10.2012

²⁸ Yılmaz, *a.g.m.*, s.582

²⁹ Erişim: (<http://www.catak.gov.tr>), erişim tarihi: 20.09.2012

³⁰ İsmail Mangaltepe, *Seyyahların Gözüyle Van (XIX. yy)*, İstanbul, 2009, s.91

³¹ Erişim: (<http://www.catak.gov.tr>), erişim tarihi: 20.09.2012

³² Uluçam, *a.g.e.*, s. 168

³³ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, “Van” mad., C.20,

3. KATALOG

3.1. KİLİSELER

KATALOG NO	: 3.1.1.
YAPININ ADI	: ELMACI (SORTKİN) KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER	: ÇATAK-IŞINLI KÖYÜ-ELMACI MEZRASI
RESİM	: 1 - 24
ÇİZİM	: 1
İNCELEME TARİHİ	: 03.10.2010

1. Tarihçesi

Yapıdaki incelemelerde kiliseye ait herhangi bir kitabe rastlanmamıştır. Asıl adı ve inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte; köyün adının Surp Tikin veya Sev Tikin olması gerektiği öne sürülmektedir.³⁴ Sortkin Kilisesi'nin, dörtlü yonca yaprağı şekilli serbest haç plan şeması ile, VII. yüzyıldaki prototiplerinden çok, mimarisinin benzeştiği X. yüzyıl örnekleriyle çağdaş olduğu kabul edilmektedir.³⁵

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Adını bulunduğu mezradan alan kilise, Çatak ilçe merkezinin 10 km. kuzeyinde Van-Çatak karayolu üzerinde bulunmaktadır (Res.1). Sadece güney haç kolu dıştan belirgin bir şekilde vurgulanmıştır. Kilisenin hemen hemen tüm cepheleri tahrip olmakla beraber, iç mekanı cephelere göre daha sağlam durumdadır. Kuzey cephe üst örtü seviyesine kadar toprakla dolmuştur (Res.2). Doğu cephe ise bitişikteki evin ek mekanlarıyla kapatılmıştır (Res.3). Yapının sadece batı ve güney

³⁴ Jean Michael Thierry, "Monasteres Armeniennes du Vaspurakan - IV", *R.E.A.*, VII, Paris, 1970, s.132 v.d.

³⁵ Uluçam, *a.g.e.*, s.170

cepheleri rahatlıkla görülebilmektedir (Res.4). Kilise, günümüzde mezra sakinleri tarafından ot deposu olarak kullanılmaktadır.

3. Plan Tipi ve Mimari Özellikleri

Dıştan dört kolu eşit haç, içten tetrakonkhos³⁶ şeklinde bir planda ele alınan kilise kuzey-güney doğrultusunda 9.75 x 5.40 m. dış ölçülere sahiptir (Çiz.1). Yapının batı cephesi 8.50 m. uzunluğundadır. Bu Cephede kiliseye girişi sağlayan genişliği 1.15 m., yüksekliği de yaklaşık 1.30 m. olan dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Res.5). Kapı açıklığı üzerinde yuvarlak kemer formlu, derinliği 0.33 m. ve genişliği de 0.40 m. olan mazgal pencere açılmıştır (Res.6). Kuzeybatıda da dikdörtgen formlu, derinliği 0.90 m. ve genişliği de 0.20 m. olan mazgal pencere açılmıştır (Res.7). Kilisenin kuzeybatısındaki girişi toprak altında kalmıştır (Res.8). Bu mekana kilisenin batı cephesinin mazgal pencere seviyesine kadar moloz taş yığınlarıyla dolması nedeniyle girilememiştir. Bu küçük mekanın mazgal pencerelerinden lazer metreyle alınan ölçülerle çizimi yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler ışığında yapının 2.00 x 1.82 m. ölçülerine sahip kare planlı bir mekan olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu mekanın güney duvarında iki; doğu duvarında ise bir adet mazgal pencerenin varlığı tespit edilmiştir. Genel olarak kapı ve mazgal pencereler dışında bu cephede hareketlilik sağlayacak başka bir unsura rastlanmamıştır. Bu cephe kaba yontma taş malzemeyle inşa edilmiştir ve önünde de köylüler tarafından sonradan eklenen mekanın kalıntıları görülmektedir.

Güney cephenin uzunluğu; 5.37 m. dir. Güneybatı köşesi hariç duvar örgüleri genel olarak sağlam durumdadır (Res.9). Yapının Üst örtüsü günümüzde yıkık bir vaziyettedir (Res.10). Cephenin ortasında bulunan 0.18 m. genişliğinde ve yaklaşık 1.00 m. derinliğinde olan ve üst kısmı küçük boyutlu yuvarlak kemer formuyla inşa

³⁶ Bu plan şeması Grekçe "tetrakonkhos" olarak adlandırılan yonca plan şemasıdır. Bu tipe adını veren yarım kubbeler, yonca yaprağı şeklinde olup, merkezi kubbenin etrafında dörtlü olarak yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Hatice Özyurt Özcan, "Van ve Çevresindeki Hristiyanlık Dönemi Yapıların Plan Açısından Değerlendirilmesi", *A.Ü.G.S.F.D.*, Sy. XI, s.46 v.d., Erzurum, 2004

edilen bir mazgal pencere cephenin durağan görünümüne hareketlilik kazandırmıştır (Res.11). Bu pencerelerle birlikte günümüzde çok iyi seçilemese bile cephenin üstten her iki köşesinde de 0.40 m. genişliğinde ve 0.32 m. derinliğinde mazgal pencereler açılmıştır. Bu cephede yer yer taşlar üzerine kazınmış farklı üslup ve ebatlarda haç motiflerine rastlamaktayız (Res.12).

Kilisenin Apsis nişinin yer aldığı doğu cephesi 9.76 m. uzunluğundadır (Res.13). Cephenin kuzeydoğu köşesinde 0.56 m. derinliğinde ve 0.60 m. genişliğinde bir mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır (Res.14). Bu cephe, bitişiğindeki evin ek mekanlarıyla dıştan görülemeyecek bir biçimde kapatılmıştır.

9.70 m. uzunluğundaki kuzey cephe günümüzde oldukça harap bir vaziyettedir (Res.15). Bu cephede dıştan görülebilen mimari elemanlar; yapıda kullanılan fakat büyük bölümü dökülen kesme taşlar ve kubbedeki pencere açıklıklarıdır. Kilisenin ana mekanını örten kubbenin mevcut konumu ve kalıntılar göz önünde tutulduğunda çokgen bir kasnak üzerine oturan konik külah formunda inşa edildiği anlaşılmaktadır (Res.16).

Kilisenin 4.12 m. x 4.10 m. ölçülerindeki merkezi kare mekanının üzeri duvar köşelerinden ileri taşırılmış yarım payelere oturan dört kemer üzerinde yükselen 4.10 m. çapındaki bir kubbeye örtülmüştür (Res.17). Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır (Res.18). Yapının dört ana yönünde; merkezi kare mekana açılan yarım daire planlı, genişlikleri 3.36 m. ve doğudaki apsis hariç derinlikleri de 2.30 m. ölçülerinde simetrik olarak tekrarlanan olan dört apsis formu bulunmaktadır. Apsislerin üzerleri yarım yuvarlak kubbelerle örtülmüştür (Res.19). Batı apsisinin kuzey ve güney köşelerinde yarım daire planlı; doğu apsisinin kuzey ve güney köşelerinde ise köşeli duvar payeleri bulunmaktadır. Doğudaki apsis 2.66 m. ölçüsüyle diğerlerine nazaran daha derin tutulmuş olup dikdörtgen bir niş dikkat çekmektedir. Doğu, güney ve batı apsislerinin üst kısımlarında birer mazgal pencere; kubbe kasnağında ise dört ana yönde birer pencere iç mekanı aydınlatmaktadır (Res.20). Kuzeydeki apsisin doğu duvarında yuvarlak kemerli bir niş dikkati çekmektedir (Res.21). Bu nişin içine alınmış düz lentolu, 0.83 m. derinliğinde ve

0.74 m. genişliğindeki bir kapı açıklığıyla şapele girilmektedir (Res.22). Şapel, 2.85 x 2.02 m. ölçülerinde inşa edilmiştir. Naos bölümü kuzey-güney doğrultusunda dörtgen planlı olup yanlardan iki kemere oturan pendentif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Res.23).

Naosun kuzeybatısında "L" şeklinde küçük bir mekan devam etmektedir. Doğudaki apsis yarım daire planlı olup üzeri 2.07 m. genişliğinde ve 1.30 m. derinliğindeki yarım kubbeyle örtülüdür (Res.24). Apsisin doğusunda bir mazgal pencere, kuzeyinde ise 0.59 x 0.35 m. ölçülerinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

4. Süsleme

Yapı süsleme programı yönünde sade tutulmuştur. Kilisenin cephelerinde ve iç mekanında karşımıza çıkan tek süsleme unsuru taşlar üzerine kazınmış dört kollu haç motifleridir.

5. Malzeme ve Teknik

Kilisenin hemen hemen tüm cephelerinin inşasında moloz ve kaba yontma taş malzeme birlikte kullanılmıştır. Duvarlar dolgu duvar tekniğiyle örülmüş olup, dıştan kullanılan kaba yonu taş malzemelerin iç kısmı harçlarla tutturulmuş ve moloz taş malzemeyle kuvvetlendirilmiştir. Yapının, duvar kalınlıkları yaklaşık 1.00 m. ölçülmüştür. Kilisenin iç mekanında da harçlarla tutturulan moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yine iç mekanda yer yer sıva kalıntıları görülmektedir.

KATALOG NO : 3.1.2.
YAPININ ADI : MERYEM ANA KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER : ÇATAK - MERKEZ
RESİM : 25 - 41
ÇİZİM : 2
İNCELEME TARİHİ : 03.11.2010

1. Tarihçesi

Araştırmalarımızda kiliseye ait herhangi bir inşa ya da onarım kitabesine rastlanmamıştır. Bu yapının da bölgedeki diğer yapılar gibi XVII. Yy. sonlarında yapıldığı sanılmaktadır.³⁷

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Yapı; Çatak ilçe merkezinde, Çatak Suyunun sağ kıyısındaki yamaçta yer almaktadır. Çatak ilçe merkezinin yaklaşık 1 km. kadar kuzeyindedir. Kilise genel olarak sağlam durumda olup yer yer tahribatlar görülmektedir³⁸ (Res.25). Kilisenin tüm cepheleri moloz taş malzemeyle örülmüştür. Kuzey ve güney cepheler sağır tutulmuştur. Yapıya bitişik yapılan ek mekanlardan dolayı mimari özgünlüğü kalmamıştır.

3. Plan Tipi ve Mimari Özellikleri

Meryem Ana Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen plan şemasında inşa edilmiş tek nefli bir yapıdır³⁹ (Çiz.2). Batı cephesi kilisenin en belirgin ve sağlam cephesidir. Bu cephenin ortasında sonradan kapatılmış iç mekana girişi sağlayan orijinal giriş açıklığı bulunmaktadır (Res.26). Bu kapı açıklığı tahrip

³⁷ Uluçam, *a.g.e.*, s.173

³⁸ Kilise, günümüzde Avcı ailesinin mülkiyetinde olup tahıl ambarı olarak kullanılmaktadır.

³⁹ Uluçam, s.173

olduğu için orijinalde nasıl olduğu belli değildir; ancak kapı içten basık kemerlidir. Ayrıca kapı açıklığının üst kısmında mazgal pencere açıklığı vardır (Res.27).

Güney cephe, bitişiğindeki ek mekanla kapatılmış durumdadır. Bu cephedeki moloz taşların büyük bölümü sökülüştür. Bu cephede taşlar üzerine haç motifleri kazınmıştır (Res.28-29).

Doğu cephenin üst kısmında bir mazgal pencere bulunmakta ve cephedeki tek hareketlilikte bu mazgal pencereyle sağlanmıştır. Ayrıca bu cephenin güneydoğu köşeye yakın kısmında sonradan açıldığı belli olan bir açıklık mevcuttur. Doğu cephenin üst örtüsünün kenar kısımlarının taşları dökülmüş durumdadır (Res.30).

Kuzey cephe tanınamayacak bir şekilde harap durumdadır. Bu cephe de güney cephede olduğu gibi bitişiğindeki ek mekanla büyük ölçüde kapanmıştır (Res.31).

İç mekan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynı yönde uzanan bir beşik tonozla örtülmüştür. Tonoz, içten iki atkı kemer ile desteklenmiştir. Bu kemerler kuzey ve güney duvardaki dışa hafif taşıntı yapan payelere oturmaktadır (Res.32).

Naos'un kuzey ve güney duvarlarında sivri kemerli ikişerden dört adet niş vardır (Res.33-34-35). Kuzeydeki nişlerden doğudakinin içerisinde yine sivri kemerli ikinci bir niş daha görülmektedir (Res.36-37).

Doğudaki apsis kısmının doğu duvarında iki adet tuğla malzemeli sivri kemer formunda niş vardır (Res.38). Bunlardan güneydeki niş sonradan açılıp orijinalliği bozularak kapıya dönüştürülmüştür (Res.39). Apsisin kuzey ve güney duvarlarında sivri kemer formunda iç içe ikişer niş daha bulunmaktadır (Res.40).

4. Süsleme

Yapının güney cephesindeki taşlar üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış dört kollu haç motiflerinden başka süsleme unsurlarına rastlanmamıştır. Kilisenin diğer cepheleri ve iç mekan süsleme yönünden sade tutulmuştur.

5. Malzeme ve Teknik

Kilisenin yaklaşık 1.00 m. kalınlığa sahip duvarları dolgu duvar tekniği kullanılarak moloz taş malzemeyle rlmştr. Yapının bütününe baktığımızda kullanılan malzeme yönünden tek farklılık i mekandaki kemerlerde tuğla malzemenin kullanılmış olmasıdır. Yapının duvarlarında yer yer sıva kalıntıları görülmektedir (Res.41).

KATALOG NO : 3.1.3.
YAPININ ADI : SAİNT JEAN BAPTİSTE (ZİV) KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER : ÇATAK- MERKEZ
RESİM : 42 - 60
ÇİZİM : 3 - 4
İNCELEME TARİHİ : 03.11.2010

1. Tarihçesi

Yapıyla ilgili yerinde yaptığımız araştırmalarda herhangi bir inşa ya da onarım kitabesine rastlanmamıştır. Ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklarda da inşa tarihinden söz edilmemiştir. Bu nedenle Kilisenin inşa tarihi tam olarak belli değildir. XVII. yy. sonlarında inşa edildiği kabul edilmektedir.⁴⁰

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Çatak İlçe Merkezi'nde bulunan ve dar bir sokaktan geçilerek ulaşılan yapı, halk arasında "Ziv" kilisesi olarak bilinmektedir. Ancak Hristiyan el yazmalarında asıl adı, Aziz Vaftizci Yahya (Saint Jean Baptiste) Kilisesi olarak belirtilmektedir.⁴¹

Yapının beden duvarları ile apsileri kısmen sağlam olup, üst örtüsü ve bu örtüyü taşıyan ayaklar günümüzde mevcut değildir. Kilisenin genelinde kaba yontma ve düzgün kesme taş malzeme birlikte kullanılmıştır. Kilise günümüzde harap vaziyettedir.⁴²

⁴⁰ Uluçam, *a.g.e.*, s.170

⁴¹ *a.g.e.*, s.170

⁴² Yapı günümüzde ilçe sakinlerinden Nizam Akdeniz'in mülkiyetinde olup; farklı ihtiyaçlar için kullanılmaktadır.

3. Plan Tipi ve Mimari Özellikleri

Günümüze yalnızca duvarları ulaşabilen kilise, doğu-batı yönünde uzanan dıştan 14.00 x 20.00 m. ölçülerinde olup; dikdörtgen formda üç nefli ve üç apsisli bir bazilika şeklinde tasarlanmıştır ⁴³ (Çiz.3).

Yapının 4.65 m. genişliğindeki giriş açıklığının bulunduğu batı cephesinin toplam uzunluğu 15.70 m. dir. Bu cephedeki tek hareketlilik ortada bulunan ve günümüzde tahrip olmuş giriş açıklığıyla sağlanmıştır. Cephenin üst kısmında boydan boya uzanan ve ahşap hatılların yerleştirilmesi için sonradan açılmış oyuklar görülmektedir (Res.42-43).

20.00 m. uzunluğundaki güney cephe tamamen sağır tutularak düz bir duvar şeklinde devam etmektedir. Büyük bir kısmı da yıkık vaziyettedir (Res.44).

Yapının apsis yarım kubbesinin bulunduğu ve 15.00 m. uzunluğundaki doğu cephesinde, iç mekandaki her bir apside bir tanesi denk gelecek şekilde, üç adet mazgal pencere açılmıştır; fakat bu mazgal pencerelerin kemer alınlıklarında ve alt bölümlerinde yer yer tahribatlar oluşmuştur (Res.45).

Kilisenin kuzey cephesinin uzunluğu 20.00 m. dir. Bu cephedeki tek hareketlilik, kuzeybatı köşeye yakın bir yerde konumlandırılan kapı açıklığıyla sağlanmıştır. Bu kapı açıklığı iki kademeli sivri kemer formunda inşa edilmiştir. İçteki sivri kemer üç sıra mukarnas dizisiyle süslenmiştir. Üstteki kemerde ise mukarnası anımsatan iki sıra süsleme görülmektedir. Kuzey cephenin bir bölümü ve bahsettiğimiz giriş açıklığının büyük bir kısmı günümüzde önlerindeki ek mekanlarla kapatılmıştır (Res.46-47-48).

İç mekana giriş muhtemelen sonradan eklenen kuzeybatıdaki kapıdan da yapılmış olsaydı da asıl giriş batı cephenin ortasındaki kapıyla sağlanmaktadır. M. Dupin'in planına göre ortadaki haç planlı dört serbest payeye oturan sivri

⁴³ Uluçam, *a.g.e.*, s.170

kemerlerin taşıdığı dokuz oval kubbe, merkezi mekanın üst örtü sistemini oluşturmaktadır (Çiz.4). Ancak günümüzde üst örtü tamamen yıkıldığı için bunların hiç biri mevcut değildir (Res.49).

Ana mekanın doğusunda, ortadaki daha geniş ve büyük; yanlarda da küçük olmak üzere toplamda üç adet apsis bulunmaktadır (Res.50). Ortadaki ana apsis 4.55 m. genişliğinde ve 3.61 m. derinliğindedir. Ana apsisin doğusunda dış genişliği 0.30 m. olan bir mazgal pencere açılmıştır. Ana apsisin güney duvarında da 0.30 m. derinliğinde ve 0.20 genişliğinde bir adet mazgal pencere bulunmaktadır. Yine bu apsisin kuzey duvarında da 0.15 m. derinliğinde ve 0.10 m. genişliğinde ikinci bir niş daha açılmıştır (Res.51).

Ortadaki ana apsisin kuzeyindeki apsisin genişliği 3.28 m. ve derinliği ise 2.94 m. olarak ölçülmüştür. Kuzey apsisinin doğu duvarında iç genişliği 0.30, dış genişliği 0.20 m. ve derinliği de 1.00 m. olan bir mazgal pencere iç mekanı aydınlatmaktadır (Res.52-53). Bu apsisin güneyinde genişliği 0.20 m. ve derinliği de 0.20 m. ölçülerinde olan bir niş açılmıştır. Yine bu apsisin kuzeydoğu duvarında yuvarlak kemer formulu niş içinde iç genişliği 0.65 m. dış genişliği 0.20 m. ve toplam derinliği de 0.50 m. olan kaş kemerli ikinci bir niş daha vardır (Res.54-55-56). Dıştaki nişin etrafında taşlara kazınmış dört kollu haç motifleri yer almaktadır (Res.57-58-59).

Ana apsisin güneyinde de genişliği 3.28 m. ve derinliği de 2.94 m. olarak tasarlanan bir apsis mevcuttur. Bu apsis, kuzey apsisini gibi simetrik olarak tekrarlanmıştır. Bu apsisin de doğu duvarında iç genişliği 0.30 m., dış genişliği 0.20 m. ve derinliği de yaklaşık 1.00 m. olan bir mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır (Res.60).

4. Süsleme

Kilisenin batı cephesine yakın olarak inşa edilen ve sonraki dönemlerde eklendiğini düşündüğümüz kapı açıklığının mukarnas işçilikli sivri kemeri ile iç

mekanın kuzeydoğu duvarına kazınmış farklı boyut ve formlardaki haç motifleri yapıdaki süsleme kompozisyonu hakkında fikir vermektedir.

5. Malzeme ve Teknik

Duvar kalınlıkları yaklaşık 1.00 m. olan kilisenin tüm cephelerinde kaba yontma taş malzeme kullanılmıştır. Bu malzeme dolgu duvar tekniğiyle ve harç kullanılarak örölmüştür. Dıştan kuzeybatı köşeye yakın bir yerde konumlandırılan ve yapıya sonradan eklendiğini düşündüğümüz kapı açıklığında ise taş malzemenin bir bütün olarak kullanıldığı görölmektedir.

KATALOG NO : 3.1.4.
YAPININ ADI : SAİNT ETİENNE (HİŞET) KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER : MERKEZ-CUMHURİYET MAH.
RESİM : 61 - 82
ÇİZİM : 5
İNCELEME TARİHİ : 03.11.2010

1. Tarihçesi

Yapılan incelemelerde kiliseyle ilgili her hangi bir inşa kitabesine rastlanılmamıştır. Bölgesel Hristiyan yazmalarında ilk inşa tarihinin III. yy.'a kadar uzandığı söylenirse de, araştırmacılar tarafından mimari üslubuna göre XVII. yy.'ın sonlarından kaldığı kabul edilmektedir.⁴⁴

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Yapı, şu an cumhuriyet mahallesindeki İlçe Jandarma Komutanlığı'nın sınırlarında, tali yolun bitişiğinde bulunmaktadır. Bu yapıyı ilçe sakinleri “ Hişet Kilisesi ” olarak adlandırmaktadırlar (Res.61). Cepheleri zaman içerisinde kısmen tahrip olan kilise günümüze genel olarak sağlam gelebilmiştir. Yapı günümüzde İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından gözetleme kulesi olarak kullanılmaktadır. Bu da yapının az da olsa çevresel faktörlerden etkilenmesini aza indirmektedir. Diğer bir ifadeyle; korunmasını sağlamaktadır (Res.62).

3. Plan ve Mimari Özellikleri

Plan şemasına baktığımızda kilise, kubbenin köşe duvarlarına oturduğu tek nefli ve kapalı yunan haçı tipolojisinde inşa edilmiştir (Çiz.5).Yapının kuzey cephesi

⁴⁴ Uluçam, *a.g.e.*, s.174

önündeki küçük ek mekanlarla yaklaşık 1.00 m. ye kadar kapanmıştır. Cephedeki tek hareketlilik ise “balıksırtı” formunda duvar düzenlemesiyle oluşturulmuştur (Res.63).

Güney cephe de kuzey cephe gibi sağır tutulmuştur. Bu cephenin üst örtü sisteminin büyük bölümü yıkık bir durumdadır. Cephenin üst kısımlarında “balık sırtı” bir düzenleme görülmektedir (Res.64).

Doğu cephede apsis ve pastaforium hücrelerine bakan üç mazgal pencere açıklığı mevcuttur. Bu cephe, batı cepheye oranla daha geniş tutulmakla birlikte “balıksırtı” formundaki düzenleme cepheye ayrı bir hareketlilik kazandırmıştır (Res.65).

Kiliseye girişin sağlandığı batı cephenin ortasında ise yuvarlak kemer formunda düzenlenmiş, alınlıklı ve düz lentolu olan yaklaşık 1.00 m. genişliğinde ve 1.50 m. yüksekliğinde giriş açıklığı bulunmaktadır. Bu cephedeki taşların bir kısmında haç motiflerine rastlamaktayız (Res.66-67-68). Dört cephenin tümünde de karşımıza çıkan en önemli özellik duvar örgü sisteminde “balıksırtı” formunun uygulanmış olmasıdır (Res.69).

İç mekana giriş, batıdaki içten ve dıştan yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla sağlanmaktadır (Res.70). Naos, doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlıdır. Üzeri de aynı yönde uzanan beşik tonozla örtülüdür (Res.71). Kuzey ve güney duvarlarındaki yuvarlak kemerler dışa taşıntılı bir duvar payesine oturmaktadır. Bu duvar payeleri tonozu içten desteklemektedir (Res.72-73). İç mekana doğru taşıntı yapan payelerden dolayı, yapı tek nefli olmasına karşın naos mekanı iki kısma ayrılmış bir görünüm kazanmıştır (Res.74). Ayrıca yapının kuzey ve güney duvarlarında iki adet olmak üzere toplam dört adet yuvarlak kemer yer almaktadır (Res.75).

Doğudaki apsis kısmı, naos zemininden biraz yüksekte tutulmuştur. Apsis yarım daire şeklindeki kubbeye örtülerek, merkezi ana mekana ince-yuvarlak bir kemerle bağlanmıştır.

Apsisin doğu duvarında bir mazgal pencere bulunmaktadır (Res.76-77-78). Buranın kuzey ve güney duvarında birer niş açılmıştır. Apsisin kuzey ve güneyinde, doğudan batıya doğru daralan dörtgen planlı, beşik tonozlu olan ve adeta bir koridoru andıran pastaforium hücreleri bulunmaktadır. Hücrelerin doğu duvarlarında birer mazgal pencere açılarak iç mekan aydınlatılmaya çalışılmıştır (Res.79-80).

4. Süsleme

Yapı süsleme açısından oldukça sade tutulmuştur. Burada da yine geleneksel bir süsleme oğesi olan ve Ermeni Dini Mimari yapılarında sıklıkla karşımıza çıkan dört kollu ha motifi dışında başka süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

5. Malzeme ve Teknik

Kilisenin inşasında moloz taş ve düzgün kesme taş malzeme dolgu duvar tekniğiyle birlikte kullanılmıştır. Bu malzemelerin tüm cephelerde ve iç mekanda harç yardımıyla tutturulduğu görülmektedir. Bu yapıdaki en önemli duvar örgü tekniği “balıksırtı” adı verilen duvar düzenlemesidir. Malzeme yönünden tek farklılık ise iç mekandaki kemerlerde tuğla malzemenin kullanılmış olmasıdır (Res.81-82).

KATALOG NO	: 3.1.5
YAPININ ADI	: ALBIÇAK (CUNİK) MANASTIRI
BULUNDUĞU YER	: KORULU KÖYÜ - ALBIÇAK MEZRASI
RESİM	: 83 - 111
ÇİZİM	: 6
İNCELEME TARİHİ	: 05.11.2010

1. Tarihçesi

İlçenin en büyük yapısı olan bu manastır⁴⁵ 'la ilgili yazılı kaynaklardan inşa tarihiyle ilgili bilgi edinmemiz mümkün olmamıştır. Jamatunun doğu duvarında bulunan ve kiliseye geçisin sağlandığı taçkapı formundaki girişin alınılığındaki kitabe zaman içerisinde uğradığı aşınmadan dolayı günümüzde okunamayacak durumdadır (Res.83). İnşa tarihini tahmin edebilmek için çevredeki diğer manastır örneklerine plan tipi, ya da mimari form açısından karşılaştırma yapmamız gerekmektedir.

Yapım tarihi bilinen Jamatun⁴⁶ lardan Van merkezdeki 1648 tarihli Varagavank Manastırı Saint Georges Jamatunu ile 1763 tarihli Akdamar Manastırı Katogikos Thomas Jamatunu, Albiçak (Cunik) Manastırı Jamatunu ile plan ve süsleme bakımından benzerlik göstermektedirler. Bütün bu yapılar dört serbest desteğin üst örtüyü taşıdığı merkezi plan şemasında inşa edilmişlerdir. Albiçak Manastırı Jamatunu kapı kuruluşu bakımından Varagavank Jamatunu taçkapı formu

⁴⁵ Manastır: belli bir tarikata mensup fertlerin çalışma, eğitim ve ibadetlerini tamamen Tanrı'ya has kılmak üzere, toplumdan ayrı bir şekilde, cemaat halinde yaşayabilmelerini temin amacıyla düzenlenmiş olan yapı ya da yapılar topluluğudur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Karen Kingsley, Manastır Mimarisi Üzerine, (Çev. Salih Çift), *U.Ü.İ.F.D.*, C.12, Sy.2, s.350 v.d.

⁴⁶ Jamatun terim olarak "kilise evi" anlamına gelmektedir. Eski Grabar Ermenicesinde "jam" *kilise*, "tun" *ev* anlamını taşımaktadır. "Tun" denilen Ermeni evleri, dört serbest destek üzerinde tüteklikli (kırklangıç) kubbesi olan ve bu kubbenin ortasında ışıklandırmayı da sağlayan fener açıklığının bulunduğu mekanlardır. Bu sivil mekanların plan tipleri, dini işlevli manastır kiliselerinin genelde batı cephelerine bitiştirilen ek mekanlarda uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., S. X. Mnatsakanyan, *Arxitektura Armyanskix Pritvorov*, Erivan, 1952, s.18 v.d. (Ermeni Jamatun Mimarisi); Yalçın Karaca, *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları I*, (Van Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2004, s.46 v.d.

ve süslemeleriyle birebir örtüşmektedir (Res.84). Bu veriler, Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatunu'nun muhtemelen XVII-XVIII. yy. 'da yapılmış olduğunu söylememize imkan tanımaktadır.⁴⁷ Bu görüşü 1648 tarihinde Van'da meydana gelen deprem sonrası birçok kilise ve jamatunun yeniden inşa edildiği gerçeği de desteklemektedir.⁴⁸

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Albıçak (Cunik) Manastırı, Çatak ilçe merkezinin yaklaşık 17 km. batısındaki Korulu (İninis) Köyü'nün Albıçak (Cunik) Mezrası'nda bulunmaktadır. Manastır yapıları etrafında oluşan bu mezra, Bahçesaray ile Çatak İlçesi'ni birbirinden ayıran Kepçe Dağı'nın (Arnos Dağı-3350 m.) doğusunda ve kaynağını bu dağdan alan Seksek Deresi'nin kuzey yamacında kurulmuştur⁴⁹ (Res.85).

Kilise ve Jamatundan oluşan manastır yapıları, kuzey-güney doğrultusunda eğim yapan bir arazi üzerinde inşa edilmişlerdir. Bu iki yapının dışında manastıra ait başka bir yapı bulunamamıştır. Mezra sakinleri tarafından "Cunik Manastırı" olarak isimlendirilen bu yapı topluluğu günümüze büyük ölçüde sağlam olarak gelebilmiştir (Res.86). 1980'li yıllarda kısa bir zaman dilimi için okul olarak kullanılan yapı, günümüzde ot deposu olarak kullanılmaktadır.

3. Plan ve Mimari Özellikleri

3.1. Albıçak (Cunik) Manastır Kilisesi

Arazi çalışmalarımız sırasında manastırın kilise kısmının iç mekanının depo olarak kullanıldığı tespit edilmiş olup, yapının içine girerek çalışma şansımız

⁴⁷ Karaca, a.g.t., 2004, s.203-204

⁴⁸ Thierry, "La Renaissance Architecturale du XVII. Siecleau Vaspurakan", *Armenian Etudes Armeniennes in Memoriam Haiğ Berberian*, Lisboa, 1986, s.796-797; Selçuk Güzeloğlu, *Tanrı Haldi'nin Başkenti Van ve Çevresine Tarihi ve Arkeolojik Bir Bakış*, İstanbul, 1996, s.107-108

⁴⁹ *Cumhuriyetin 50. Yılında Van 1973 İl Yıllığı*, İstanbul, 1973, s.55-57; Selahattin Bekki, Van'da Yer Adları, *Van Kültürü*, Ankara, 1993, s.305-321; *Cumhuriyetin 75.Yılında Van*, Ankara, 1998, s.297,381

olmamıştır. Bu nedenle kilisenin iç mekanından detaylı görüntü ve ölçü alma şansımız olmamıştır.

Kilise, dıştan 10.80 x 9.80 m. ölçülerinde kareye yakın planlı olarak inşa edilmiştir (Çiz.6). Ortada iki sütun ile duvar sütunlarını bağlayan kemerlere oturan bir çatıyla kapatılmıştır. Alışılmışın dışında merkezi mekan, doğu-batı yönünde iki adet kubbeyle örtülmüştür. Kuzey ve güney bölümler ise ikişer adet beşik tonoz ile kapatılmıştır.

Doğuda dışa taşıntı yapmayan apsis ve apsisten de geçiş yapılabilen papaz hücreleri bulunmaktadır. iç mekan doğuda üç, güneyde ise iki olmak üzere toplam beş mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Kilisenin güney cephesinde sonradan bir kapı açılmıştır. Jamatunun batı cephesindeki asıl giriş günümüzde örülmüştür. Kuzey cephe eğimli araziden akan toprak malzemeyle çatı seviyesine kadar kapanmıştır.⁵⁰

3.2. Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatunu

Dıştan 9.80 x 10.80 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı kilisenin batısına eklenen jamatun, 13.00 x 12.90 m. ölçülerinde kare bir plana sahiptir (Bkz. Çiz.6). Ortada yer alan dört serbest destek ve dört yöndeki sekiz duvar payesi yukardan sivri kemerlerle birleşerek 4.4 m. çapındaki bir kubbeyle örtülmüştür. Bu mimari özellik de karşımıza merkezi plan şemasını çıkarmaktadır. Kubbe günümüzde yıkık vaziyettedir. Yapının dıştan örtüsü dört yöne doğru meyilli toprak dam biçimindedir. Jamatunun içi, güney ve batı cephelerde yer alan toplam altı mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır.⁵¹

Jamatunun batı cephesi 12.90 m. uzunluğundadır. Güneyden kuzeye eğimli olan arazi nedeniyle bu cephe büyük ölçüde kapanmıştır (Res.87). Bu durum, genelde jamatun yapılarında batı cephede bulunan jamatunun kapısının güneyde

⁵⁰ Anonim, *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I- Tarihsel Değerler*,(Edit. Sinan Kılıç), Van, s.261

⁵¹ *Van 2006...*, s.261

açılmasını gerektirmiştir.⁵² Bu cephenin üst hizasında 0.12 x 0.45 ölçülerinde üç adet dikdörtgen formlu mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerin üst kısımları yuvarlak kemerle sonlanmaktadır (Res.88).

Uzunluğu 13.00 m. olan güney cephe, doğuda kilisenin güney cephesinin batı köşesine bitişik yapılmış ve kilisenin duvarından güneye doğru 1.70 m. taşıntı yapmıştır (Res.89). Cephenin güneybatı köşesinde jamatuna geçişi sağlayan 1.25 m. genişliğinde ve 2.40 m. yüksekliğinde sivri kemerli kapı yer almaktadır (Res.90). Kapı sövelerinin köşeleri ile sivri kemeri, kaval ve oluk silmelerle hareketlendirilmiştir. Silmeler, üst köşeleri üç yüzeyli mukarnas nişi şeklinde pahlanmış alt tabanlıkların üzerinde yükselmektedir. Kaval silmeler alt kısımları iki kum saati formunda kaideye oturmaktadır (Res.91). Kapının eşik taşı kırılmış ve iç yan yüzeylerdeki kaplama taşları da dökülmüştür. Cephenin üst hizasında batı cephedeki pencerelerle aynı ölçülerde yapılmış üç adet mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin çatı hizasındaki kaplama taşları yer yer dökülmüştür (Res.92).

Jamatunun içten 10.10 m. uzunluğundaki doğu duvarı, kilisenin 9.80 m. uzunluğundaki batı cephesine ayrı bir duvarla bitleştirilmiştir (Res.93). Her iki yapının (kilise ve jamatun) duvarları dış örtü seviyesine kadar aynı yükseklikte örülmüş olup jamatunun doğu cephesi kilisenin batı duvarı, kilisenin batı cephesi ve üst hizasındaki üç adet mazgal penceresi jamatunun doğu duvarı tarafından kapatılmıştır (Res.94).

Jamatunun doğu duvarının ortasında kiliseye geçişi sağlayan 1.75 m. genişliğinde ve 2.50 m. yüksekliğinde yapılmış kapı yer almaktadır. Mukarnas şeritleri ve silmelerle taçkapı formunda düzenlenen giriş, 3.40 m. genişliğinde, 4.90 m. yüksekliğindedir (Res.95). Taçkapının dış çerçevesini üstte sivri kemer şeklinde sonuçlanan 0.25 m. enindeki üç sıra mukarnas dizisi oluşturmaktadır (Res.96). Aşınmadan dolayı okunamayacak durumdaki kitabenin bulunduğu sivri kemerli kapı alınlığı 2.35 m. genişliğinde ve 1.20 m. yüksekliğindedir.

⁵² Karaca, *a.g.t.*, 2004, s.205

Yapının kuzey cephesi 13.00 m. uzunluğundadır. Bu cephede çatı hizasındaki kaplama taşlar dökülmüştür. Arazinin eğimli oluşu, toprak kayması ve çatı hizasındaki kaplama taşların dökülmesi sonucu bu cephe, boydan boya üst örtü seviyesinin 1.00 m. altına kadar yükselmiştir. Günümüzde cephe boyunca devam eden üst seviyedeki dört taş sırası görülebilmektedir. Kilisenin kuzey duvarından 1.70 m. kuzey yönüne taşıntı yapan jamatunun kuzeydoğu köşesi neredeyse tamamen toprakla kapanmış durumdadır (Res.97). Günümüzde yapının dıştan üst örtüsü dört yöne hafifçe meyil yapan toprak dam şeklindedir (Res.98). Merkezi kare mekan kubbesinin ortası çökmüştür. Orta kubbenin bulunduğu kısım, üst örtünün diğer kısımlarına göre biraz daha yüksek tutulmuştur (Res.99).

İç mekan, ortada yer alan 0.76 x 0.76 m. ölçülerindeki dört serbest kare paye ve duvarlardaki sekiz duvar payesinin üzerine yaslanan sivri kemerlerle dokuz bölüme ayrılmıştır (Res.100). Ortadaki dört serbest payenin sınırladığı merkezi kare mekanın üzeri, sivri kemerlere oturan 4.40 m. çapındaki pandantif geçişli kubbe ile örtülmüştür. Kubbe geçişindeki pandantiflerin tuğlaları iki düz iki testere dişi şeklinde, kubbenin tuğla malzemesi ise dört düz iki testere dişi şeklinde örülerek bu kısımda hareketlilik sağlanmıştır. Yapının diğer bölümlerine daha yüksek ve geniş tutulan kubbenin orta kısmı bugün yıkık vaziyettedir. Pandantiflerin altından başlayıp bütün sivri kemerleri üst hizada dolanan ve kemerlerin yüzeyinden dışa taşan dikey tuğla örgü, kubbe geçişlerini daha belirgin hale getirmiştir (Res.101). Merkezi kare mekanı dikey olarak kesen bölümlerin üzeri, 2.00 m. x 4.00 m. ölçülerinde dört beşik tonozla örtülmüştür. Duvar payeleri ile serbest kare payelerin sınırladığı bu tonozlar, orta kubbeye göre daha alçak ve basıktır (Res.102).

Yapının köşe bölümlerinin üzeri 2.00 m. çapındaki pandantif geçişli dört küçük kubbeyle örtülmüştür. Kubbelere geçişi sağlayan pandantiflerin tuğla malzemesinin bir düz bir testere dişi şeklinde örülmesi, bu bölümlere de bir hareketlilik kazandırmıştır (Res.103). Ancak köşe kubbelerin daha küçük boyutlu ve basık olması nedeniyle bu kısımlar, orta kubbeye göre daha az dikkat çekmektedir. İç mekanın üst örtüsündeki ana vurgu merkezi kare mekanda toplanmıştır. Köşelerden başlayarak merkeze doğru kademeli bir yükseliş dikkat çekmektedir (Res.104).

Doğuda üst örtü, doğuda duvar payeleri üzerine kuzey-güney doğrultusunda atılan kemerler üzerine otururken aynı uygulama diğer duvar yüzeylerinde karşımıza çıkmamaktadır. Üst örtü doğu hariç üç yönde, duvar payeleri üzerine atılan kemerler yerine doğrudan duvarlar üzerine oturtulmuştur (Res.105). İç mekanın kuzeydoğu köşesinde 0.60 m. x 1.20 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu ve üzeri kaş kemer şeklinde sonlanan bir duvar nişi açılmıştır. 0.40 m. derinliğindeki niş, zeminden 1.00 m. yüksekliktedir. Nişin etrafını 0.12 m. enindeki iki düz silme çevrelemektedir (Res.106). Jamatunun içi, güney ve batı cephelerde açılan üçerden altı adet mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.⁵³

Jamatun süsleme açısından genel olarak sade tutulmuştur. Jamatunun doğusundaki kiliseye geçişi sağlayan taçkapının dış çerçevesini oluşturan üç sıra halindeki mukarnas dizileri süsleme amaçlı yapılmışlardır. 0.30 m. yüksekliğindeki düz bir kaideye oturan 0.25 m. enindeki mukarnas şeritlerinden dıştaki birinci dizi kaş kemerli ve iki yüzeyli nişçikler, ikinci dizi badem ve kanat formları, üçüncü dizi ise yaprak şeklinde düzenlenmiştir. Kaval silmelerin oturduğu kaidenin üst köşesi üç bölümlü mukarnas nişi şeklinde pahlanmıştır. Kaidenin üstünde yükselen kaval silmelerin alt kısımları kum saati formundadır (Res.107). Aynı düzenleme jamatunun güneybatı köşesindeki kapının alt kısmında da karşımıza çıkmaktadır.

Kapı alınlığındaki silik kitabenin iki yanında kazıma tekniğiyle yapılmış rozetler bulunmaktadır. Çizgisel zikzak şeklinde dairesel olarak devam eden üçgenlerle oluşturulmuş şeritle sınırlandırılan madalyonun göbeği altı kollu bir yıldızla doldurulmuştur. Bu süslemeler oldukça zor seçilebilmektedir (Res.108). Aynı süsleme tarzının bir örneği daha güney cephenin doğu köşesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu rozetin yanında taşa kazınmış haç motifi yer almaktadır (Res.109).

Güney cephenin ortasındaki yuvarlak kemerli mazgal pencereyi çevreleyen bordürün yüzeyi, altıgen ve eşkenar dörtgenlerin çizgisel bir biçimde kesişmesiyle oluşturulmuş geometrik geçme kompozisyonuyla süslenmiştir (Res.110). Güney cephedeki batı mazgal penceresinin tek parça yuvarlak kemerli atkı taşına, üç adet

⁵³ Karaca, *a.g.t.*, 2004, s.205 v.d.

farklı büyüklükte madalyonlar işlenmiştir. Bunlardan batıdaki, birbirine geçmeli on iki dilimli şekilde işlenmiştir. Doğudaki madalyon, merkezde dört kollu bir yıldızdan gelişen dört düğümün geometrik olarak birbirine geçtiği bir kompozisyon içermektedir. Ortadaki daha küçük madalyon, altıgen içine alınmış altı kollu bir yıldızla süslenmiştir (Res.111). Kalan izlerden bina içinin sıvalı olduğu ve bu sıvaların mavi renkte boyandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴

⁵⁴ Van...,s.262

KATALOG NO : 3.1.6.
YAPININ ADI : ÖVENLER(DİRAKORİ - DEYR) KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER : KORULU KÖYÜ - ÖVENLER MEZRASI
RESİM : 112 - 126
ÇİZİM : 7
İNCELEME TARİHİ : 05.11.2010

1. Tarihçesi

Çatak'ın güneyinde, eski adıyla “Kaçit” diye bilinen yerde, yöre halkının “İnisi” ya da “Deyr” vadisi adını verdiği bölgedeki küçük bir mezrada yer alan kilisenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Mimari özellikleri nedeniyle XVI. yüzyılın ikinci yarısından kaldığı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalarda kilisenin “Aziz Serge” ya da “Akeotsvank” olarak adlandırıldığı öğrenilmiştir.⁵⁵

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Mezraya Çatak İlçe Merkezi'ne yaklaşık 17 km. güneyinde bulunan Hurkan Köprüsü'nün sağındaki asfalt yoldan 7 km. vadi içinden gidilerek ulaşılmaktadır. Yapı, doğu-batı doğrultusunda düzgün dikdörtgen planlı, üç bölümlü ve tek nefli bir kilisedir. Yapının doğu ve batı cepheleri önlerindeki mekanlarla hemen hemen kapatılmıştır. Kaba yonu ve moloz taş malzemeye inşa edilen yapının cepheleri kısmen sağlam olup, kubbesi yıkılmıştır; fakat cephelere nazaran iç mekan günümüze sağlam gelebilmiştir. Ayrıca yapının tüm cephelerinde taşlar üzerine kazınmış dört kollu haç işaretleri vardır. Kilise günümüzde mezra sakinleri tarafından ahır olarak kullanılmaktadır.

⁵⁵ Van..., s.264

3. Plan ve Mimari Özellikleri

Kilise, dıştan 11.85 x 7.80 m. ölçülerinde, doğu-batı ekseninde uzanan düzgün dikdörtgen bir şemaya sahip tek nefli bir yapıdır (Çiz.7).

Yapıya girişin sağlandığı batı cephenin toplam uzunluğu 7.80 m. dir. Cephenin ortasında bulunan kiliseye girişi sağlayan düz lentolu giriş kapısının genişliği 1.30 m. dir. Bu cephedeki tek hareketlilik dikdörtgen formulu giriş açıklığıyla sağlanmıştır (Res.112-113).

11.85 m. uzunluğundaki güney cephe tamamen düz ve basit bir şekilde inşa edilmiş olup cephede hareketlilik sağlayacak hiçbir mimari unsura yer verilmemiştir. Bu cephenin taş örgüsü diğer cephelere oranla günümüze daha sağlam gelebilmiştir (Res.114-115).

Apsis kısmının bulunduğu 7.80 m. uzunluğundaki doğu cephenin üst örtüsü yıkık bir durumdadır (Res.116). Bu cephede taşlar üzerine çok belirgin şekillerde kazınmış haç motiflerine rastlamaktayız. Cephedeki tek hareketlilik doğu duvarının ortasına açılan küçük boyutlu mazgal pencereyle sağlanmıştır (Res.117-118).

Kuzey cephenin uzunluğu da 11.85 m. dir. Bu cephe de güney cephe gibi sağır tutulmuştur. Bitişindeki sonradan yapılan ek mekanlarla bu cephenin bir kuzeydoğu kısmı kapanmıştır. Kuzeybatı köşesinin üst kısmı büyük ölçüde yıkık durumdadır. Ayrıca cephenin üst kısmındaki taşların dökülmesi sonucu bir açıklık oluşmuştur (Res.119).

Batı cephenin ortasındaki düz lentolu kapı açıklığından naos'a girilir(Res.120). Yapı, kuzey ve güney duvarındaki kademelenme yaparak ikişerden dört duvar payesine oturan iki sivri kemerle üç kısma ayrılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan iç mekanın girişten apsis kısmına kadarki zemin uzunluğu 10.00 m.'dir.

Giriş açıklığının olduğu ilk bölüm beşik tonozla örtülü ve 5.80 m. genişliğindedir. Üzeri beşik tonozla örtülü bu mekan kuzeydeki iç içe iki kemer, güneyde ise bir kemer açıklığıyla 1.70 m. genişletilmiştir (Res.121-122).

Ortadaki bölüm ayak genişlikleri 0.70 m. ve gövde genişlikleri de 4.20 m. olan simetrik olarak tekrarlanan dört sivri kemer üzerine oturmaktadır. Sivri kemerlerin oturduğu ayaklar dört taraftan da içe doğru 1.40 m. girintili inşa edilmiştir. Orta mekanın kuzey ve güney duvarlarında ardarda dizilmiş ikişerden dört sivri kemer formu daha yapıyı kuzey ve güney yönlerine doğru genişletmiştir. Bu sivri kemerlerden ortadakilerinin genişlikleri 3.60 m. ve en dışta bulunanların genişlikleri de 3.00 m. olarak ölçülmüştür (Res.123).

Duvarlara yakın bölümler hariç içteki kemer kademelenmeleri 0.30 m. dir. Fakat en dıştaki kemerlerin beden duvarlarıyla mesafeleri 0.80 m.dir. Bu bölüm yüksek kasnaklı dıştan külah ve içten de bir kubbeyle örtülüyken yıkılmış olup, kubbe açıklığı köylüler tarafından ahşap kirişlerle kapatılmıştır (Res.124). Bu mekanın kuzey duvarının ortasında 0.50 m. genişliğinde ve 0.50 derinliğinde dikdörtgen formlu bir niş vardır. Nişin, içinde bulunduğu kemerin batı kısmıyla mesafesi 1.35 m., doğusuna olan mesafesi ise 1.15 m. dir (Res.125).

Doğudaki apsis kısmı merkezi mekandan yaklaşık 0.50 m. daha yüksek tutulmuş olup kuzey ve güneyden genişliği 3.30 m. olan bir sivri kemerle genişletilerek dikdörtgen bir form almıştır. Doğu duvarının ortasına bir mazgal pencere eklenerek loş bir ortamın sağlandığı bu bölümün üzeri beşik tonoz örtülüdür (Res.126). Ayrıca kuzey duvarın batıya yakın köşesinde genişliği 0.25 m. ve derinliği 0.25 m. olan nişe yer verilmiştir. Güney duvarının doğuya yakın köşesinde de genişliği 0.25 m. ve derinliği de yine 0.25 m. olan nişe yer verilmiştir.

4. Süsleme

Kilisede çok fazla süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Bu nedenle sade bir mimari anlayişla inşa edilmiştir. Sadece yapının tüm cephelerinde taşlar üzerine kazıma tekniği kullanılarak yapılmış ha motiflerine rastlamaktayız ve bunlarla birlikte; iç mekanda da alçı sıva izleri saptanmıştır.

5. Malzeme ve Teknik

Kilisenin iç mekan duvarları ve cepheleri dolgu duvar tekniğiyle kaba yontma taş ve düzgün kesme taş malzemenin birlikte kullanımıyla harçla tutturularak rlmştr. Duvar örgülerinin araları da moloz taşlarla sağlamlaştırılmıştır. Yapının duvar kalınlıkları 1.00 m. olarak ölçülmüştür. Kilisenin iç mekanında yer yer alçı sıva izleri görülmektedir.

KATALOG NO : 3.1.7
YAPININ ADI : SAK KİLİSESİ
BULUNDUĞU YER : ÇATAK - SAK KÖYÜ
RESİM : 127 - 149
ÇİZİM : 8
İNCELEME TARİHİ : 07.11.2010

1. Tarihçesi

Kilisenin inşa tarihiyle ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Araştırmalarımızda yapıyla ilgili herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır. Fakat yapının, 1550’li yıllarda inşa edildiği düşünülmektedir.⁵⁶

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Kaçit Vadisi’nden geçen karayolunun kenarında kayalık bir arazi üzerinde kurulmuş olan Sak Köyü içerisinde inşa edilmiştir (Res.127). Sak Köyü, aldığımız bilgilere göre bahsettiğimiz kilise yapısı etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle günümüze büyük ölçüde sağlam gelebilmiştir. Köylüler tarafından günümüzde odun deposu olarak kullanılan kilisenin batısında son dönemlerde inşa edilen bir ek mekan bulunmaktadır (Res.128-129).

3. Plan ve Mimari Özellikleri

Doğu-batı ekseninde konumlandırılan kilise; dıştan 9.00 x 6.00 m. ölçülerinde olup dikdörtgen planlı, içten ise tek nefli olarak inşa edilmiştir (Çiz.8).

Yapının batı cephesinin toplam uzunluğu 5.94 m.’dir. Kiliseye girişi sağlayan dikdörtgen kapı açıklığı, cephenin orta kısmına konumlandırılmıştır. Duvar kalınlığı

⁵⁶ T. A. Sinclair, *Eastern Turkey: An Architectural And Archaeological Survey*, Vol - I, London, 1987 s.242

yaklaşık 0.80 m. olan batı cephe, bitişiğindeki ek mekanla kapatıldığı için dış taraftan görülememektedir (Res.130). Bu cephenin üst örtü kısmına bitişiğindeki ek mekan damından baktığımızda kullanılan taş malzemenin büyük ölçüde söküldüğünü görmekteyiz (Res.131).

9.00 m. uzunluğundaki güney cephede hiçbir hareketlilik yoktur. Bu cephe tamamen sağır tutulmuştur. Bu cephe dıştan üst örtü seviyesine yakın bir bölümüne kadar toprakla kapanmıştır (Res.132).

Kuzey cephe de güney cephe gibi 9.00 m. uzunluğundadır. Güney cepheyle arasındaki kot farkından dolayı bu cephenin bütünü rahatlıkla görülebilmektedir. Bu cephe düz bir duvar biçiminde yükselmektedir. Hiçbir süsleme unsurunun yer almadığı kuzey cephe tamamen sağır tutulmuştur (Res.133).

5.93 m. uzunluğundaki doğu cephe de tamamen düz bir şekilde yükselmektedir (Res.134). Bu cephenin tam ortasında üst örtüye yakın tarafta dıştan 0.19 m. genişliğinde ve dikdörtgen formlu bir mazgal pencere açılmıştır (Res.135). Bu mazgal pencerenin sağ ve sol üst köşe taşları üzerinde kazıma tekniğiyle yapılmış süsleme unsurlarına yer verilmiştir (Res.136).

İç mekana giriş batı cephedeki 1.00 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla sağlanmaktadır. Kapının zemini ek mekan zemininden yaklaşık 0.20 m. yüksek tutulmuştur. (Res.137) Giriş açıklığı iç kısımda düz lentolu olmakla birlikte, sivri kemer alınlıklı bir nişle sonlanmaktadır (Res.138). Bu kapının üst örtüye yakın kısmında bir mazgal pencere yer almaktadır. Fakat bu pencere batıdaki ek mekandan dolayı dış cepheden rahat görülememektedir (Res.139). Yapının giriş açıklığının olduğu batı duvarı ile apsis sivri kemerine kadarki zemin uzunluğu 5.14 m. dir.

İç mekan iki büyük sivri kemerle üç bölüme ayrılmıştır. Naos (iç mekan) doğu-batı yönünde bir beşik tonozla örtülüdür (Res.140). Kilisenin Apsis kısmına kadarki kuzey-güney eksenindeki zemin genişliği 4.33 m.'dir. Naosun kuzey ve güney duvarlarında içe girinti yapan duvar payesinin her iki yanında dışa taşıntılı

ikişerden toplam dört sivri kemerli niş yer almaktadır (Res.141). Bu nişlerden kuzeydoğudaki nişin içerisinde sivri kemerli bir niş daha vardır (Res.142).

İç mekan yuvarlak bir kemerle doğudaki apsis kısmına açılmaktadır (Res.143). Apsis kısmı, yarım daire planlı olup, üzeri yarım kubbeyle örtülüdür. Apsisin iç genişliği 2.95 m. ve derinliği de 1.90 m. olarak ölçülmüştür. Apsis kısmının doğu duvarında üstteki sivri kemer hizasında, dış genişliği 0.19 m. olan bir mazgal pencere açıklığı mevcuttur (Res.144). Bu bölümün Kuzey ve güney duvarlarında yaklaşık 0.20 derinliğinde toplamda iki adet niş açılmıştır (Res.145).

4. Süsleme

Yapının hemen hemen tüm cephelerinde farklı üsluplarda dört kollu haç motiflerine yer verilmiştir (Res.146-147-148). Bunların yanı sıra doğu cephedeki mazgal pencerenin üst köşelerinde taşlar üzerine kazınmış farklı süsleme kompozisyonlarına da yer verilmiştir (Res.149).

5. Malzeme ve Teknik

Kilisenin inşasında tuğla malzeme kullanımına yer verilmemiştir. Yapının geneli moloz taş ve kaba yontma taş malzeme dolgu duvar tekniğiyle har kullanılarak inşa edilmiştir. Moloz taş malzemeler yapının cephelerinde dolgu duvar tekniği kullanılarak örülmüştür. İç mekan duvarlarında da moloz taş malzeme görülmektedir. Bu malzeme sıkıştırma tekniğiyle birlikte harç kullanılarak örülmüştür.

3.2.HANLAR

KATALOG NO	: 3.2.1.
YAPININ ADI	: MİR (ZİVE) HANI
BULUNDUĞU YER	: ÇATAK - MERKEZ
RESİM	: 150 - 161
ÇİZİM	: 9
İNCELEME TARİHİ	: 09.11.2010

1. Tarihçesi

Yapının kitabesine ya da tarihçesiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından inşa tarihi ve kim tarafından yapıldığı hakkında elimizde bir bilgi yoktur. Yapının inşa tekniği, plan ve mimari özelliklerine bakıldığında aynı dönemde Anadolu'nun bir çok bölgesinde de benzer plan ve mekan anlayışına sahip yapılara rastlamaktayız. Bu nedenle yapının XV. yy ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğini tahmin etmekteyiz.⁵⁷

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Van'ın 80 km güneyindeki Çatak İlçe Merkezi'nde bulunmaktadır. Bilimsel makalelerde "Mir Hanı" olarak adlandırılan; fakat ilçe halkı tarafından "Zive Hanı" adıyla tanınan yapı, günümüze genel olarak sağlam bir şekilde ulaşmıştır.⁵⁸ Han, Çatak'ın güney çıkışında, Narlı Bucağı'na giden karayolunun sağında hafif yüksek bir yamaçta inşa edilmiştir⁵⁹ (Res.150).

⁵⁷ Kadir Pektaş, "Van Gölü Çevresinde Bilinmeyen Bazı Hanlar Üzerine", *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (7-8-9-Nisan 2003, İstanbul), İstanbul, 2006, s.115-116

⁵⁸ Bu hanın mülkiyeti, 70-80 yıl kadar önce ailesiyle birlikte Şırnak'tan Çatak'a göç eden Mustafa Yılmaz'a aittir. Bu bilgileri oğlu Cengiz Yılmaz'dan aldık. Han, özel mülkiyet olduğu için büyük ölçüde korunmuş ve günümüze sağlam gelebilmiştir.

⁵⁹ Ali Boran, "Siirt'te Kervan Yolları ve Hanlar", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan* (10-13 Ekim 2001), İzmir, 2002, s.157-158'de Çatak İlçesi'nin güneyinde

Yapının kitabesi bulunmamaktadır. Bulunduğu arazinin eğimli olması nedeniyle güneyden kuzeye alçalan eğimli bir alana kurulmuştur. Bundan dolayı yapının güney ve batı cepheleri diğer cephelere oranla yüksek tutulmuştur.

3. Plan Ve Mimari Özellikleri

Kaba yontma taş ve moloz taş malzeme birlikte kullanılarak inşa edilen yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve 16.55 m. x 9.75 m. ölçülerinde, iki sahınlı dikdörtgen bir plan özelliğine sahiptir (Çiz.9).

Yapının batı cephesi 9.75 m. ölçülerinde olup duvar kalınlığı 1.00 m'dir. Bu cephenin önüne bitişiğindeki evin kolon ve kirişleri yaslandırıldığı için net görülememektedir (Res.151).Yapıya giriş bu cephenin güneybatı kenarına yakın yerine açılan düz lentolu ve genişliği 1.20 m. olan bir kapı açıklığıyla sağlanmaktadır (Res.152-153).

Han'ın yola bakan güney cephesinin uzunluğu 16.55 m.'dir. (Res.154) Bu cephede üst örtüye yakın kısımda ve eşit aralıklarda açılmış üç adet mazgal pencere formu vardır. Bu pencerelerin dış genişlikleri 0.37 m. iç genişlikleri ise 0.75 m. olarak ölçülmüştür (Res.155).

Yapı dikdörtgen bir plana sahip olduğu için kuzey cephe uzunluğu güney cephenin 16.55 m. olan uzunluk ölçülerine uymaktadır. Bu cephe günümüzde harap durumdadır. Bu cephe ek mekanlarla kapatıldığı için görüntüsünü alamadık.

Doğu cephenin toplam uzunluğu 8.75 m.'dir. Bu cephe sağır tutulmuş olup tamamen düz duvar şeklinde yükselmektedir. Doğu cephenin görüntülerini de ek mekanlardan dolayı alamadık.

Mir Hanı'nın iç mekanı, birbirlerine sivri kemerle bağlanmış, ortada serbest iki destek dikdörtgen paye, doğu ve batı duvarlara bağlı birer yarım paye ile iki sahına bölünmüş olup çapraz tonozlarla kapatılmıştır⁶⁰ (Res.156). Ortadaki serbest iki dikdörtgen paye 1.30 m. x 1.25 m. ölçülerindedirler (Res.157). Sahınlar üç sivri

"Zive Han" adında bir handan bahsetmektedir. Fakat hakkında bilgi vermemektedir.

Araştırmalarımızda yöre halkının Mir Hanı'nı "Zive Han" diye adlandırdıklarını öğrendik.

⁶⁰ Pektaş, *a.g.m.*, s.115

kemerle birbirinden ayrılarak sahnların üzeri, her iki yanda üçerden olmak üzere toplam altı adet çapraz tonozla örtülmüştür (Res.158).

Kuzeydeki sahnın doğu duvarında günümüzde örülerek kapatılmış dikdörtgen formlu mazgal pencere bulunmaktadır (Res.159). Pencere açıklığının olmadığı kuzey duvarda genişliği 0.50 m. ve derinliği de 0.49 m. olan iki ocak nişi açılmıştır (Res.160-161).

KATALOG NO : 3.2.2.
YAPININ ADI : NARLICA HANI
BULUNDUĞU YER : ÇATAK - BAHÇESARAY YOL AYRIMI
RESİM : 162 - 166
ÇİZİM : 10
İNCELEME TARİHİ : 12.11.10

1. Tarihçesi

Narlıca Hanı'nın tarihlendirilmesine ilişkin elimizde herhangi bir ipucu yoktur. Yapının plan bazında, XIV ve XV. yüzyıllara tarihlenen tek sahnalı han yapıları içinde daha çok XIV. yüzyıl örneklerine benzediğini söylemek mümkün olmaktadır.⁶¹

2. Konumu ve Genel Özellikleri

Narlıca Hanı, Van-Çatak karayolunun 64. km'sinde, Bahçesaray- Çatak yol ayrımında yer almaktadır. Bahçesaray'a 46 km., Çatak İlçe Merkezi'ne ise 16 km. uzaklıktaki bu yapı, bir menzil hanı konumundadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan 24.40 x 6.46 m. ölçülerinde dikdörtgen plana sahip bir yapıdır (Çiz.10).

Batı yönündeki mekanları yer yer tahripler görmekte birlikte günümüze kısmen sağlam olarak ulaşmış, diğer bölümleri ise büyük ölçüde yıkılmıştır (Res.162). Batı yöndeki mekanda duvardan taşıntılı payelere yaslanan kemer ve beşik tonoz örtüsünün bir bölümü görülebilmektedir. Burada iç mekan kemer üzengi taşına kadar moloz taşla dolmuştur⁶² (Res.163). Yıkılan bölümlerin fikir verecek şekilde bugüne gelmiş mevcut kalıntıları takip edilerek yapının tek sahnalı olduğu ve iç mekanın, duvardan içe taşıntılı payelere yaslanan yuvarlak kemerlerle desteklenen beşik tonozla örtüldüğü anlaşılmaktadır (Res.164).

⁶¹ Pektaş, *a.g.m.*, s.115

⁶² *a.g.m.*, s.114

Kaba yontma taş malzeme ile inşa edilen yapıda sağlam olan kısımlar moloz dolgulu olduğu için pencere ya da ocaklara işaret edecek bir kalıntı görülmemektedir. Yapının giriş kapısının yeri de ilk bakışta belli olmamaktadır. Kuzeyden güneye alçalan eğimli bir alana inşa edilen hana giriş, eğim kodunun devam ettiği doğu kenarda değil, büyük olasılıkla günümüzdeki karayoluna bakan ve önünde düz bir alanın yer aldığı güney cephede bulunmaktaydı⁶³ (Res.165).

İç mekan, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı olup, kuzey ve güney duvarındaki dörderden sekiz duvar payesine oturan kemerle beş bölüme ayrılmıştır. Bu mekanlardan batıdakinin beşik tonoz örtüsü seçilebilmektedir (Res.166).

⁶³ Pektaş, s.116

3.3. KÖPRÜLER

KATALOG NO	: 3.3.1.
YAPININ ADI	: ÇATAK MERKEZ KÖPRÜSÜ
BULUNDUĞU YER	: ÇATAK İLÇE MERKEZİ
RESİM	: 167 - 176
ÇİZİM	: 11 – 12 - 13
İNCELEME TARİHİ	: 15.11.2010

1. Tarihçesi

Köprünün mansap yönünde yer alan Ermenice kitabeler çözülmediği için hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Buradaki kitabelerin yapıyla ilgili olabileceği gibi, köprüyü yapan ustalara da ait olabileceği ihtimali bulunmaktadır.⁶⁴ (Res.167-168). Köprünün, mimari özellikleri, yapım tekniği ve bölgedeki diğer taş köprüler ile kıyaslandığında, muhtemelen XVI. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Sortkin Çayı'nın hemen yanından geçen, Çatak-Narlı karayolunun yapımı sırasında köprünün yol giriş bölümünün bir kısmı yıkılmıştır.⁶⁵

2. Yapının İncelenmesi

Köprü, Çatak-Narlı güzergahında, Sortkin Çayı üzerinde yer almaktadır. Günümüzde yapının sağ ve sol giriş bölümlerindeki kısmi tahribatlar dışında, tamamıyla sağlam olup, yayalar tarafından kullanılmaktadır. Köprünün her iki giriş kısımlarındaki son yıllardaki yapılaşmalar genel mimari durumunu olumsuz etkilemektedir.

⁶⁴ Mehmet Top, "Van'ın Tarihi Köprüleri", *Dünyada Van*, sy.13, İstanbul, 1998, s.15

⁶⁵ Şahabettin Öztürk, *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi*, (Van Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2002, s.69

Köprü, kuzeydoğu-güneybatı istikametine kuzeye 25° açı ile Sortkin Çayı'nın her iki istinat duvarlarına kurulmuştur (Res.169). Köprü tabiliye⁶⁶ uzunluğu 19.20 m., döşeme genişliği 3.90 m., yüksekliği 7.76 m. ve kemer açıklığı ise 11.50 m. dir (Res.170). Köprü bu konumu ile tek gözlü, yolu ortadan iki yana eğimli inen köprüler grubuna dahil edilmektedir.⁶⁷

Köprü girişi memba yönünden olup, dört basamak yardımıyla tabiliyeye geçiş yapılmaktadır (Çiz.11). Köprü tabiliyesinin her iki yanında üzeri yuvarlaklaştırılmış, cephelerle aynı hizada, 0.20 m. kalınlığında, 0.45 m. yüksekliğinde korkuluk⁶⁸ yer almaktadır (Res.171). Köprü'nün kemer ayakları arasındaki açıklık 11.50 m. dir (Res.172). Kemer ayaklara, su kotundan 1.72 m. yüksekliğindeki ayaklara oturan, köprü açıklığı yuvarlak iki kademeli bir kemer ile geçilmektedir. 0.60 m. kalınlığındaki iç kemeri, dıştan 0.20 m. kalınlığındaki ince hafifletme kemeri kuşatır. 0.10 m. lik çıkma yaparak, iç kemerden ayrılan dış kemer, tempan⁶⁹ duvarı ile aynı seviyede yer almaktadır (Res.173). Memba cephesine simetrik olarak yerleştirilmiş 0.60 x 1.30 m. ölçülerinde sivri kemerler, zeminden 0.90 m. yüksek ve 0.15 m. içerlek olarak inşa edilen nişlerle cepheye hareketlilik sağlanmıştır⁷⁰ (Çiz.12; Res.174).

Mansap cephesinde dikdörtgen formunda 1.00 x 0.45 m.) iki adet kitabelik yer almaktadır. Bu kitabeler geometrik örgülü şeritlerle çevrelenmektedir. İçerisinde kısmen tahrip olmuş Ermenice yazıtlar mevcuttur (Çiz.13; Res.175-176). Köprü tempan duvarları, kemerleri ve korkuluklarında kesme taş, tabiliye kaplamasında sal taşı, kitabelerde ise mermer kullanılmıştır.

⁶⁶ Tabiliye: Ayaklar arasındaki döşemeye denir. Araçların ve insanların üzerinden geçtiği kısımdır. Bilgi için bkz., Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara, 1978, s.6

⁶⁷ Öztürk, *a.g.t.*, s.69

⁶⁸ Korkuluk: Tabiliyenin iki tarafında ve tempan duvarının üzerinde yükselen ve geçişte güvenliği sağlayan kısımlardır. Bkz., G. Tunç, *a.g.e.*, s. 6

⁶⁹ Tempan Duvarı: Köprüler de "imla" denilen yürüme yerini tutmak için yapılan kısımdır. Bkz., *a.g.e.*, s.6

⁷⁰ Öztürk, *a.g.t.*, s.70

Köprüdeki taş malzemelerin birbirlerine tutturulmasında kireç harcı kullanılmıştır. Memba cephesindeki iki adet sivri kemer nişi ile mansap cephesindeki kitabeliklerde geometrik örgü motifleri dışında süsleme yoktur.⁷¹

⁷¹ Öztürk, *a.g.t.*, s.70

KATALOG NO : 3.3.2.
YAPININ ADI : HURKAN KÖPRÜSÜ
BULUNDUĞU YER : ÇATAK - NARLI YOL AYRIMI
RESİM : 177 - 187
ÇİZİM : 14 - 15
İNCELEME TARİHİ : 17.11.2010

1. Tarihçesi

Köprü üzerinde herhangi bir inşa ya da onarım kitabesine rastlanmamıştır. Kaynaklarda köprüye ait herhangi bir bilgi olmadığından dolayı, yapım tarihi ve kim tarafından inşa edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Köprünün genel mimari durumu ve diğer özellikleri dikkate alındığında, XVI. yy. Osmanlı Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir.⁷² Köprünün 1983 yılında Karayolları Van XI. Bölge Müdürlüğü, Köprüler Dairesi Başkanlığı tarafından onarımı yapılmıştır.⁷³

2. Yapının İncelenmesi

Köprü, Çatak-Narlı karayolunun 7.km.'sinde Sortkin Çayı üzerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda kuzeye 17 ° açılı ile kurulmuştur. Çatak-Narlı yol kavşağında bulunan tarihi Hurkan Köprüsü, eski Van-Musul kervanlarının üzerinden geçtiği önemli yapılardan biridir.⁷⁴ Günümüzde yapı sağlam olup yaya ulaşımına açıktır (Res.177). Köprü tabiiye uzunluğu 45.50 m., döşeme genişliği 4.84 m., yüksekliği 14.22 m., kemer açıklığı 17.50 m.'dir (Çiz.14). Köprü bu haliyle tek gözlü yolu ortadan iki yana eğimli inen köprüler grubunda yer almaktadır. Yapının güneydoğu giriş bölümü, "V" formunda genişleyerek, Narlı-Çatak asfalt yoluna, kuzeybatı bölümü ise, 8.70 m. sal taşı ile kaplanarak, patika köy yoluna devam etmektedir⁷⁵ (Res.178-179).

⁷² Uluçam, *a.g.e.*, s.176

⁷³ Öztürk, *a.g.t.*, s.67

⁷⁴ Oktay Belli, *Tarih Boyunca Van*, İstanbul, 2007, s.515

⁷⁵ Öztürk, *a.g.t.*, s.67

Mansap cephesinin sağ bölümünde 1.00 m. ölçülerindeki kapı yardımıyla tempan duvar içinde yer alan 2.77 x 4.40 x 4.30 m. ölçülerindeki odaya girilmektedir. Üzeri beşik tonozla örtülü olan oda, köprü muhafızlarını barındırmak ya da yolcuları yağış ve soğuktan korumak amacıyla yapılmış olmalıdır (Çiz.15; Res.180-181-182).

Köprü tabiliyesi iki yanda 0.50 m. kalınlığında, 0.90 m. yüksekliğinde korkuluklarla donatılmıştır (Res.183). Memba yönündeki sol köprü ayağı sel taşkınlarından korunmak amacıyla, yakın zamanda beton istinat duvarı ile koruma altına alınmıştır (Res.184). Aralarında yükseklik farkı olmayan iki kıyıyı birbirine bağlayan köprü açıklığı, su seviyesinden, 3.65 m. doğal kaya ve kesme taş duvar olarak yükselerek, 0.15 m. dışa taşkın dekoratif silme yardımıyla üzenği seviyesine geçiş yapmaktadır (Res.185). Köprü kemer açıklığı, iki kademeli tuğla örgülü sivri bir kemer yardımıyla geçilmektedir. 0.76 m. kalınlığındaki iç kemeri, dıştan 0.18 m. kalınlığındaki ince hafifletme kemeri kuşatır. 0.10 m. lik çıkma yaparak, iç kemerden ayrılan dış kemer, tempan duvarı ile aynı seviyede yer almaktadır (Res.186). Köprünün mansap cephesinin sağ üst bölümünde farklı büyüklükte 0.15 m. içerlek yuvarlak tuğla kemerli iki niş yer almaktadır (Res.187). Köprünün korkulukları 0.90 m. yüksekliğinde 0.50 m. genişliğinde Ahlat Taşı (Andezit Tüf)⁷⁶ diye adlandırılan kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir.⁷⁷

Köprünün sivri kemer yapımı ile mansap cephesinde yer alan yuvarlak kemer nişlerinde tuğla, kemer ayaklarında kesme taş, tempan duvar yapımında moloz taş, oda zemin kaplaması ile köprü kuzeybatı giriş bölümünde sal taşı, yakın zaman köprü onarımları, tabiliye kaplaması ile korkuluk yapımında Ahlat Taşı kullanılmıştır.⁷⁸ Köprüde bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Onarımlarda ise çimento harcı kullanılmıştır. Mansap cephesindeki nişlerle, tuğla örgülü sivri kemerlerin cephelere sağladığı hareketliliğin dışında yapıda herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ali. Boran, "Ahlat Taşı (Andezit Tüf)", *Vakıflar Dergisi*, C. XXVI, Ankara, 1997

⁷⁷ Öztürk, *a.g.t.*, s.68

⁷⁸ Yolu taş döşeli köprünün Ahlat Taşı korkulukları, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 1970'li yıllardaki onarımı sırasında yapılmıştır. Bkz., Belli, *a.g.e.*, s.515

KATALOG NO : 3.3.3.
YAPININ ADI : ZERİL KÖPRÜSÜ
BULUNDUĞU YER : ÇATAK - NARLI YOLU
RESİM : 188 - 194
ÇİZİM : 16 - 17
İNCELEME TARİHİ : 17.11.2010

1. Tarihçesi

Köprüyle ilgili yerinde yaptığımız incelemelerde kitabesine rastlanmamıştır. Kaynaklarda köprü hakkında bilgi olmadığından dolayı, hangi tarihte ve kimin tarafında inşa edildiği kesin olarak belli değildir. Genel mimari özellikleri ve bölgedeki diğer taş köprülerle karşılaştırıldığında, XVI. yy. ya da XVII. yüzyıl Osmanlı Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir.⁷⁹ Köprü, 1988 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.⁸⁰

2. Yapının İncelenmesi

Zeril Köprüsü, Çatak-Narlı karayolu güzergahının 13.km'sinin yaklaşık 800.00 m. doğusunda Norduz Çayı üzerinde oldukça derin bir vadi içerisinde güneydoğu-kuzeybatı istikametinde kuzeye 40 ° açı ile kurulmuştur (Res.188).

Köprü tabiliye uzunluğu 39.60 m., genişliği 3.70 m., yüksekliği 9.74 m., kemer açıklığı ise 12.60 m.'dir (Çiz.16). Bu yönüyle köprü, tek gözlü yolu ortadan iki yana eğimli köprüler grubuna girmektedir.⁸¹ Yapının güneybatı giriş kısmı "V" formunda genişleyerek, kuzeybatı giriş bölümü ise 90° açı yaparak, kuzeybatı yönündeki patika yola geçiş yapmaktadır (Res.189). Köprü tabiliyesi tamamıyla kesme taş ile kaplanmış, her iki yanda 0.50 m. genişliğinde korkulukla sınırlanmıştır (Res.190).

⁷⁹ Top, *a.g.m.*, s.16

⁸⁰ Belli, *a.g.e.*, s.517; Öztürk, *a.g.t.*, s.65; Top, *a.g.m.*, s.16

⁸¹ Öztürk, *a.g.t.*, s.65

Memba yönü sağ köprü ayağının taşkın sulara zarara uğramaması için koruyucu istinat duvarı ile desteklenmiştir (Res.191). Köprünün bağlantısını sağlayan yollar ve coğrafi durumu dikkate alındığında, sadece yayalar için inşa edildiği görülmektedir.

Köprünün mansap kısmındaki sağ ayağı doğal kayanın şekline göre biçimlenerek, diğer ayak ile arasında 0.76 m. kot farkı bulunmaktadır. Bu fark düşey olarak iki kıyı arasında ise 4.44 m. dir. Bu yükseklik farkı ve doğal kayanın biçimi köprünün cephe durumuna ve planına yansiyarak, mansap sağ tarafı kısa sol tarafı daha uzun olarak şekillenmesine neden olmuştur (Çiz.17; Res.192).

Köprü açıklığı, su seviyesinden 1.43 m. yüksekliğindeki ayaklara oturan iki kademeli sivri kemerler ile geçilmektedir. 0.55 m. kalınlığındaki iç kemer, dıştan 0.20 m. kalınlığındaki ince hafifletme kemeri kuşatır. 0.10 m.'lik çıkma yaparak, iç kemerden ayrılan dış kemer, tempan duvarı ile aynı seviyededir. Tempan duvarları sıralı kesme taş ile inşa edilmiş, 0.40 m. yüksekliğindeki korkuluk duvarları ile tamamlanmaktadır⁸² (Res.193).

Köprü koruyucu istinat duvarında kaba yonu taş, köprü ayaklarının iç bölümlerinde, tabiliye döşeme kaplamasında; memba, mansap tempan duvarlarında, sivri kemer yapımında ve korkuluklarda ise kesme taş kullanılmıştır. Malzemeleri birbirine tutturmada kireç harcı kullanılmıştır. Köprüde süslemeye yer verilmemiştir (Res.194).

⁸² Öztürk, *a.g.t.*, s. 66

4. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

4.1. KİLİSELER

İlçe halkının “ Dir - Deyr veya Der ” olarak adlandırdıkları kiliseleri yöredeki bir Muhtar’ın deyişimiyle “Çatak’ın hemen her tarafında görmek mümkündür”. Fakat bölgenin belli yerlerine güvenlik nedeniyle gidilememiştir. Bu nedenle çalışmamızda ilçede yer alan Kilise ve Manastır yapılarından sadece yedisini tespit edip yerinde inceleme şansımız olmuştur.

İlçedeki Albıçak (Cunik) Manastırı dışındaki yapıların münferit (tek) olarak inşa edildiklerini görmekteyiz. Arazideki incelemelerimizde dört ayrı plan tipi karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu plan tiplerinin ilçedeki yapılara özgü bir tipoloji olmadığını, gerek Van Bölgesi’nde gerekse bölge dışında da bu plan tiplerinin daha erken örnekleriyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. İlçe Merkezi’nin 10 km. kuzeyinde bulunan Elmacı (Sortkin) Kilisesi (X.yy)⁸³, “tetraconchos” adı verilen dört yapraklı yonca şekilli serbest haç planının uygulandığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiz.1). Bu tipolojiyle ilgili olarak Vaspurakan Bölgesi’nde inşa edilmiş yapılara baktığımızda, Van’ın Gevaş İlçesi’nde bulunan ve 915-921 tarihleri arasında⁸⁴ inşa edilen Akdamar Kutsal Haç Kilisesi aynı plan tipinin bölgedeki en erken örneği olması açısından önemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiz.18). Van’ın 9 km. güneydoğusundaki Yukarı Bakraçlı Köyü’nde bulunan ve 1003-1021⁸⁵ yılları arasında inşa edilen Varagavank Manastırı Kutsal Meryem Kilisesi, dört yapraklı yonca plan şemasıyla Elmacı (Sortkin) Kilisesi ile aynı özelliklerdedir (Çiz.19). Çatak İlçesi ile komşu olan Van’ın Başkale İlçesi’nin Yanal Köyü’ndeki VII.- IX. yy.’a⁸⁶ tarihlendirilen Soradır Kilisesi de aynı plan özelliklerinde inşa edilmiştir. Fakat Soradır Kilisesi, apsis yarım kubbesinin güney ve kuzey taraflarında açılmış pastaforium hücreleriyle Sortkin Kilisesi’nden ayrılır (Çiz.20).

⁸³ Uluçam, a.g.e., s.170

⁸⁴ Sirarpie Der Nersessian, *Armenia and the Byzantine Empire, A Brief Study Of Armenian Art and Civilization*, 1945, s.62

⁸⁵ Walter Bachmann, *Kirchen und Moschen in Armenian und Kurdistan*, Leipzig, 1913, s.34 v.d.; J. M. Thierry- Patrick Donabedian, *Armenian Art*, New York, 1989, s.587 v.d.

⁸⁶ *Van 2006*....s. 259

Vasputakan Bölgesinden verilebilecek diğer önemli bir örnek ise Van'ın Erciş İlçesi'nin Salmanağa Köyü'ndeki XIII. yy'a tarihlendirilen Artsvaber Kilisesi⁸⁷, dir. Artsvaber Kilisesi, yapının bütününde kullanılan düzgün kesme taş malzeme kullanımı dışında plan tipolojisi açısından bu yapı ile benzer yönlere sahiptir (Çiz.21). "Tetraconchos" adı verilen dört yapraklı yonca plan tipi Ermeni Mimarisi'nin erken örneklerinden olan Etchmiadzin'deki 618 tarihli Saint Hripsime Kilisesi'ne atfen bu isimle de anılmaktadır. Saint Hripsime Kilisesi'nin bu yapıdan ayrılan en önemli özelliği dört yönde açılmış kare planlı köşe odalarının bulunmasıdır (Çiz.22). Bu yapıdan daha erken tarihli bir örnek olarak Ermenistan'ın başkenti Erivan yakınlarındaki 557-574 inşa tarihli Awan Kilisesi gösterilir⁸⁸ Awan Kilisesi, dört yöndeki daire planlı köşe odaları plan özelliğiyle bu yapıdan ayrılmaktadır (Çiz.23).

XVII. yy sonlarında⁸⁹ inşa edildiği düşünölen ve İlçe Merkezi'nde bulunan Meryem Ana Kilisesi tek nefli yapılar arasında değerlendirilmektedir. Doğudaki apsis bölümünün cepheden dışarı taşmayan, dört kenarlı oluşu ve diğer bölümlerle aynı genişliğe sahip olması ile dikkat çekmektedir (Çiz.2). Van'ın Bahçesaray İlçesi'nde bulunan ve 1676 yılı öncesinde inşa edildiği düşünölen Andzghouts (Deyr'a Ancuğus) Kilisesi⁹⁰ de plan bakımından Meryem Ana Kilisesi ile benzer özelliklere sahip bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Meryem Ana Kilisesi'nden ayrılan yönü ise üst örtü sisteminde çapraz tonozların kullanılmış olmasıdır (Çiz.24).

XVII. yy.'a tarihlendirilen Saint Etienne (Hişet) Kilisesi, kubbenin duvar payelerine oturduğu basit tipte yapılmış kapalı yunan haçı plan şemasını yansıtmaktadır (Çiz.5). Kilise bu plan bakımından Van'ın Gürpınar İlçesi'ndeki Azize Marine (St. Marinos) Manastırı (Srkhouvank-XVI.-XVIII. yy) Kilisesi⁹¹ ile

⁸⁷ M. Taha Çohaz, Artsvaber (Salmanağa-Dir) Kilisesi, (Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Seminer Çalışması), Van, 2009, s.11

⁸⁸ Gönöl Öney, *Akdamar Kilisesi*, Ankara, 1989, s.11

⁸⁹ Uluçam, *a.g.e.*, s.173

⁹⁰ Oktay Başak, *Bahçesaray'daki Mimari Eserler*, (Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst.,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997, s.40

⁹¹ Yalçın Karaca, "Van-Gürpınar Azize Marine (St. Marinos) Manastırı (Srkhouvank), *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 09-13 Haziran 2009, Van, (Edit. Oktay Belli), İstanbul, 2010

benzer plan özelliklerine sahiptir (Çiz.25). Ermeni Mimarisinde kapalı yunan haçı plan tipolojisinin gelişmiş örneklerinden birisi de Kars'taki Ani Katedrali'nde görülmektedir. Bu yapıda da kubbe dört serbest desteğe oturtulmuş ve doğu duvarının her iki yanında da pastaforium hücreleri açılmıştır (Çiz.26). Vaspurakan Bölgesi'nden bu plan tipi için verebileceğimiz bir diğer örnek ise Van İli'nin Gevaş İlçesi'ndeki Saint Thomas Manastırı Kilisesi (XIII. yy öncesi)⁹²'dir. Bu manastır kilisesi de köşe duvarlarının kubbeyi taşıdığı (köşe duvarlı kapalı yunan haçı plan tipi) ve doğudaki apsis yarım kubbесinin her iki yanında pastaforium hücrelerinin açılmış olması gibi benzer plan ve mimari özelliklere sahiptir (Çiz.27).

Albıçak (Cunik) Manastırı(XVII-XVIII. yy) araştırmalarımızda gördüğümüz kadarıyla ilçenin en büyük yapısı durumundadır. Manastırın kilisesini katalog kısmında belirttiğimiz üzere inceleme şansımız olmamıştır. Fakat kilisenin batı cephesine eklenen ve aynı zamanda kiliseye geçişinde buradaki taç kapıyla sağlandığı jamatun bölümünü inceleme imkanı bulduk.

Manastırların çekirdeğini oluşturan ve ana kilisenin batı duvarına bitişik olarak inşa edilen Jamatunlar, kiliseye girişin sağlandığı bölümler olmalarının yanı sıra, dini eğitimin yapıldığı mekanlar olarak da hizmet vermekteydiler. XII. - XIII. yüzyıllarda yaygın olarak Ermeni Dini Mimarisi'nde görülmeye başlanan Jamatun bölümlerini Bizans ve Gürcü Dini Mimarisi'nde göremiyoruz.⁹³

Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatunu, dört serbest desteğin üst örtüyü taşıdığı plan özelliğiyle Van ve çevresindeki önemli yapılarla benzeşmektedir (Çiz.6). Bu yapılardan; Van Merkezdeki 1648 tarihli Varagavank Manastırı Saint Georges Jamatunu ve 1763 tarihli Akdamar Manastırı Katogikos Thomas Jamatunu⁹⁴ ile dört serbest desteğin üst örtüyü taşıdığı merkezi plan şeması özellikleri yönünden yapıyla benzer özellikler göstermektedirler (Çiz.28-29).

⁹² Yalçın Karaca, "Van - Gevaş Saint Thomas Manastırı (Ganjak)", *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (09-11 Haziran 2010 Erciş), (Edit. O. Belli), İstanbul, 2011, s.

⁹³ Karaca, *a.g.t.*, 2004, s.46 v.d.

⁹⁴ *a.g.t.*, s.203 v.d.

Albıçak Manastır Jamatunu, ayrıca kapı kuruluşu yönünden de Varagavank Jamatunu, taçkapı formunun düzenlenişi ve süsleme unsurları bakımından benzer özellikler göstermektedir (Res.84).

1550’li yıllarda yapıldığı düşünülen⁹⁵ Sak Kilisesi, dikdörtgen planlı ve iç mekanın kemerlerle üç bölüme ayrıldığı tek nefli bir plan anlayışında inşa edilmiştir (Çiz.8). Bu plan şemasına yakın örneklere baktığımızda; Eski Bahçesaray-Van yolu üzerinde bulunan ve inşa tarihi kesin olarak belli olmayan⁹⁶ Saint Georges Manastır (Pouthkouvank) Kilisesi ile merkezi mekanın kemerlerle üç bölüme ayrılarak tek nefli bir planda inşa edilişi yönünden benzer plan özelliklerine sahiptirler (Çiz.30).

4.2. HANLAR

Hanlar, inşa edildikleri yerlere göre Şehir İçi Hanları ve Şehir Dışı (menzil) Hanları olmak üzere ikiye ayrılır. Selçuklu Dönemi’nden günümüze Şehir İçi Hanı ulaşmamıştır. Menzil hanları, planlarındaki mekanlar itibariyle hem yolcuların konaklama ve barınmaları hem de görevlilerin ihtiyaçları dikkate alınarak inşa edilmişlerdir. Bu kervansaraylar tüccarlar için güvenli bir barınak, askerler için mükemmel bir konak, önemli yolların ve geçitlerin güvenliğini korumak için birer derbent (karakol), gerektiğinde de düşmana karşı durabilmek için iyi birer kale olarak kullanılmışlardır.⁹⁷

Van Gölü çevresinde, Türk Dönemi’nde kullanılan kervan yolları ve bu yollar üzerindeki hanlar hakkında yapılan araştırmalar, bölgenin tarihi süreç içerisinde önemli bir ticari hareketliliğe sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Adilcevaz’ın Kohoz Köyü’ndeki Zal Paşa Hanı, Eski Tatvan’daki Han, El-Aman Hanı, Duhan ve Kermete Hanı v.b. yapılar bu fikri doğrulamaktadır. Van çevresinde yürütülen araştırmalarda Van’ın güneyinde yer alan Çatak İlçesi’nin Narlı Bucağı’na ve Siirt’in Pervari İlçesi’ne kadar inen bir kervan yolu güzergahı tespit edilmiştir.⁹⁸

⁹⁵ Sinclair, *a.g.e.*, s.242

⁹⁶ Karaca, *a.g.t.*,2004, s.177

⁹⁷ İsmail Aytaç, “Selçuklu Kervansarayları”, *Türkler*, C. 7, Ankara, 2002, s. 852-864

⁹⁸ Pektaş, *a.g.m.*, s.114

Çin'in Sarı Deniz kıyısından başlayıp Ege Denizi'ne kadar devam eden İpek Yolu, Anadolu'ya doğudan Doğubeyazıt ve güneyden Mezopotamya üzerinden bağlanmıştır. Güneyden Bağdat – Cizre – Erüh – Siirt – Baykan – Bitlis güzergahını takip etmektedir. Siirt – Erüh-Cizre güzergahındaki kervan yolu ya da İpek Yolu'nun Siirt'ten sonraki ilk güzergahı, Botan Vadisi'nde ırmağın kenarında, vadinin yamacında tespit edilmiştir. Botan Nehri'ni takip eden kervan yolunun Antik kaynaklarda adı geçen ve Anadolu için çok büyük önemi olan “ **On binlerin Yürüyüşü** ” 'nde de kullanılmıştır. Araştırmalar sonucunda Bağdat – Cizre – Siirt; Siirt – Diyarbakır; Siirt – Bitlis ve Siirt – Van kervan yolu ortaya çıkarılmıştır.⁹⁹

Çalışmamızda incelediğimiz önemli bir menzil hanı olan ve Çatak İlçesi'nin güney istikametinde yer alan ve XV. yy.'da inşa edildiği tahmin edilen Mir Hanı, A. Boran'ın “ Siirt'te Kervan Yolları ve Hanlar ” başlıklı makalesinde de belirttiği üzere -Siirt'in doğusuna giden Van- Çatak - Pervari kervan yolu- güzergahında inşa edilmiştir. Mir Hanı'nda yer alan, ortadaki payelerle ayrılan iki sahnalı plan düzeni hanlarda uzun bir zaman diliminde kullanılmıştır¹⁰⁰ (Çiz.9). Bu yapıyla genel olarak aynı plan tipinde inşa edilen yapılardan bölgeden önemli bir örnek olarak Siirt – Cizre tarihi yolu üzerindeki Eğlence Mezrası'nda bulunan ve dikdörtgen planlı iki sahnalı inşa edilmiş Çemişevki Hanı¹⁰¹, nı verebiliriz (Çiz. 31). Bu plan anlayışına uygun inşa edilmiş bölge dışında örneklerden olan ve Mimar Sinan'ın önemli bir eseri olan 1522 tarihli Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı¹⁰², da iki sahnalı düzenlemesiyle benzer plan ve mimari özelliklere sahiptir (Çiz.32).

Mir Hanı dışında çalışmamızda ele aldığımız bir diğer han yapısı da (kalıntısı) ilçenin kuzeyinde Bahçesaray – Çatak yol ayrımında bulunan ve tek sahnalı olarak tasarlanan fakat inşa tarihi belli olmayan¹⁰³ Narlıca Hanı'dır (Çiz.10).

⁹⁹ Boran, *a.g.m.*, s.156-157

¹⁰⁰ Pektaş, *a.g.m.*, s.115

¹⁰¹ Abdülhamit Tüfekçioğlu, Ali Boran, “Ortaçağdan Günümüze Siirt'teki Kültür Varlıklarının Durumu”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 19 – 21 Eylül 2006, Siirt, 2007, s. 547-548

¹⁰² Sözen, *a.g.e.*, s.164; Aslanapa, *a.g.e.*, 1986, s. 169

¹⁰³ Pektaş, *a.g.m.*, s.115

Bu han'dan günümüze sadece üst örtüyü taşıyan kemer formu gelebilmiştir. Bu yapıda yukarıda bahsettiğimiz kervan yolu güzergahındaki önemli bir yapıdır. Narlıca Hanı ile benzer plan özelliğine sahip yapı örneklerinden biri bölgenin güneyinde Siirt – Şırnak yolu üzerinde bulunan ve Evliya Çelebi'nin de eserinde bahsettiği Gerre Han¹⁰⁴, dır (Çiz.33).

Bu plan şeması Alanya yakınlarında bulunan ve 1236-1246¹⁰⁵ yılları arasında inşa edilen Şarapsa Han'da karşımıza çıkmaktadır (Çiz.34). Van Bölgesi dışındaki örneklere devam edecek olursak; Bafa Gölü Hanı (XIV.yy. - Çiz.35); Peçin Kızıl Han (XV.yy. başları - Çiz.36); Gölpazarı Mihal Bey Hanı (1418 - Çiz.37) ve Afyon Döğner Kervansarayı (XV.yy. ilk yarısı) ahır bölümüyle bazı farklılıklar dışında benzer plan özelliklerine sahip yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar¹⁰⁶ (Çiz.38).

4.3. KÖPRÜLER

Tez kapsamında incelediğimiz diğer önemli yapılar da İlçe Merkezinde ve İlçenin güney çıkış yolu üzerinde inşa edilen köprülerdir. Sivil Mimarının önemli yapıları arasında yer alan köprüler, toplumun ekonomik ve ticari gelişimine yarayacak olan kervan yolları üzerinde kurulduğu gibi, orduların stratejik durumları da dikkate alınarak yapılmışlardır.¹⁰⁷ İncelediğimiz köprü yapıları genel köprü tanımı içerisinde değerlendirilebilecek biçimde yani; ilçe merkezini ikiye bölen akarsulardan dolayı karşılıklı geçişleri kolaylaştırmak için inşa edilmişlerdir. Çatak'taki köprülerin tümü yol eğimli ve tek gözlü plan şemasında inşa edilmişlerdir.¹⁰⁸ İlçedeki köprülerin Van-Musul kervan yolu güzergahında inşa edildiklerini görmekteyiz.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Bilgi için bkz., Boran, *a.g.m.*, s. 158 v.d.

¹⁰⁵ Bilgi için bkz., Anonim, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, s.466; Erdmann, *a.g.e.*, s.171-173; Aslanapa, *a.g.e.*, 1990, s. 287

¹⁰⁶ Pektaş, *a.g.m.*, s.115; Baş, *a.g.m.*, s.276 v.d.; Duran, *a.g.m.*, s. 138

¹⁰⁷ Tunç, *a.g.e.*, Ankara, 1978, s.5

¹⁰⁸ Bilgi için bkz., Öztürk, *a.g.t.*, 65 v.d.; Yüksel Sayan, Van Yöresinde Tarihi Köprüler, *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)*, sy.32, Ankara, 1996, s.37-38

¹⁰⁹ Belli, *a.g.m.*

Katalog bölümünde tanıtlarını yaptığımız Çatak Merkez, Hurkan ve Zeril Köprüleri ile benzer mimari form, plan özellikleri ve aynı işleve sahip bölge örneklerine güneye inen tarihi kervan yolu üzerinde de rastlamaktayız. Çatak İlçesi'nin içinden ve kenti ikiye bölen karayolu, güney istikametinde Botan Vadisiyle birlikte devam edip Siirt'in Pervari ilçesine uzanmaktadır. Botan vadisi üzerinde inşa edilmiş Gerre Hanı'nın yanında Botan Nehri'ne dökülen çayın üzerinde kurulmuş olan Gerre Han Köprüsü tek kemer gözlü yapısı itibariyle benzer özellikler göstermektedir.¹¹⁰

Katalog bölümünde incelediğimiz Hurkan Köprüsü ile plan tipolojisi ve ayak kısmındaki barınma mekanı yönünden aynı mimari özellikte olan Siirt'in Şirvan İlçesi'ne bağlı Yağcılar Köyü'ndeki Beyaz Su Köprüsü¹¹¹ de bölge örnekleri arasında sayabileceğimiz yapılarıdır. Yine aynı bölge örneklerinden olan Van'ın Başkale İlçesi'ndeki Kırmızı Köprüde tek gözlü kemer formuyla benzer örneklerdendir (Çiz.39).

¹¹⁰ Ali Boran, A. Tüfekçioğlu, Z. Erdal, "Siirt ve İlçeleri 2000 Yılı Yüzey Araştırması", 23. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 28 Mayıs - 1 Haziran 2000, C.1, Ankara, 2002, s.19

¹¹¹ Ali Boran, "Şirvan'da Yeni Tespit Edilen Türk Eserleri", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 08 - 10 Nisan, Kayseri, 2002, s. 219

5. SONUÇ

Katalog içerisinde İlçe Merkezi ile kırsalda yer alan ve ulaşabildiğimiz Ermeni Dini Mimarisi eserlerinden yedi adet kilisenin tanıtımı yapılmıştır. Bunların dışında yine üzerindeki Ermenice kitabeden dolayı Ermeni Sivil Mimarisi alanında değerlendirdiğimiz bir köprü ile birlikte toplam üç köprü yapısı çalışma kapsamında incelenmiştir. Çalışma kapsamımıza giren diğer mimari eserler de güney kervan yolu üzerinde kurulmuş iki adet han yapısıdır. İncelediğimiz yapıların hemen hepsinin gerek plan ve mimari özellikleri gerekse bölgedeki örneklerden hareketle X. ve XVII. yy 'lar arasında inşa edildiklerini söylemememiz mümkün olmaktadır.

Çalışmamızda katalog halinde incelediğimiz Hristiyan Dini Mimarisi eserlerinin plan ve malzeme özelliklerine baktığımızda yöreye özgü tipolojilerinin ve malzeme kullanımının olmadığını; bunların çağdaşı olan yapıları ya da daha erken dönem örneklerini Vaspurakan (Van) Bölgesi'ndeki önemli yapılarda da gördüğümüzü söyleyebiliriz. Çalıştığımız diğer mimari eserler olan köprüler ve han yapılarında da plan ve mimari özellikler açısından ilçedeki yapılara ait bir özellik görülmemektedir. Bu yapılarında benzer örneklerini Van Bölgesi'ndeki eserlerde de görebilmekteyiz.

Bu çalışma Çatak İlçesi özelinde değerlendirilse bile, Van il ve ilçeleriyle ilgili bundan sonraki çalışmalar için özendirici bir çalışma olacağı düşüncesindeyim. Literatür taramalarımızda gördüğümüz sonuç, "Çatak'taki Mimari Eserler" ile ilgili yayınların yok denecek kadar az olmasıydı. Yapıları elimizden geldiğince ve imkanlar ölçüsünde tanıttığımız bu çalışmanın bundan sonraki bilimsel araştırmalar için de yol haritası niteliğinde olmasını ümit ediyorum.

6. ÖZET

Van'ın güney ilçelerinden biri olan Çatak, aynı adı taşıyan Çatak Çayı ile Norduz Deresi'nin birleştiği dar bir vadi içerisinde kurulmuştur. Trişin Yaylası'ndaki mağaralara işlenen kaya resimleri, Mezolitik Çağ'dan itibaren insanların bu bölgeye yerleştiklerini göstermektedir. Çatak, XI. yüzyıl başlarına kadar Vasal Vaspurakan Krallığı'nın elinde kalmıştır. M.S. 1100 tarihinde Ahlat Selçukluları'nın, 1350 tarihinden sonra Hakkari Beylerinin egemenliğine girmiştir. Bir dönem Safevi idaresinde kalan Çatak, 1548 tarihinde Osmanlı topraklarına katılarak “Şatak veya Şıtak” adıyla Nahiye Merkezi yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1935 yılında Van'ın ilçesi yapılmıştır, ilçe belediyesi ise 1937'de kurulmuştur.

İnsanlar, ibadetlerini yerine getirebilmeleri için inşa ettikleri yapılarla birlikte sosyal ve ticari yaşamda da farklı yapılara ihtiyaç duymaktadırlar. Gerek sosyo-ekonomik öneme sahip olan hanlar gerek ulaşım kolaylığının sağlanması için inşa edilen köprüler ve bunlarla birlikte dini mimarinin vazgeçilmez unsuru olan kiliseler de önemli yer tutmaktadırlar. Bu çalışmada da bu çabaların sonucu olarak ortaya konulan bölgede yaşamış Ermeni ve Müslüman toplumlara ait olan toplam da on iki adet yapı detaylıca araştırılıp tanıtılmıştır.

“Çatak'taki Mimari Eserler” in incelenip araştırılması, yüzyıllardır burada yaşamış farklı toplumların sanatsal çabalarının ve buna bağlı olarak ortaya koydukları yapıların tanıtılması ve bilim dünyasına kazandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Objektif ve bilimsel metotlarla yapılmaya çalışılan bu araştırmanın, bundan sonra yapılacak tüm araştırmalar için bir temel oluşturacağı inancındayım.

7. ABSTRACT

Introduction of seven churches was made which are from the Armenian Religious Architecture and which we could reach within the province borders in the catalogue. Apart from these, with the bridge we evaluate in Armenian Civil Architecture area because of its Armenian tablets, total three bridge structures were examined within the work. Other architectural works entering to our works are two pcs inn constructions located in the South caravan road. It is possible to say that almost all of the structures we checked from the regional examples were constructed between the X and XVIIth centuries in terms of plan and architectural features

When we look at the features of plan and materials of Christian Religious Architecture which we examined as catalogue in our work, we can say that there are no typologies and material special to region; we can say that we can see these in earlier structures samples in Vaspurakan region. No specialty to the region is seen in other architectural works and inns in terms of plan and architectural features we work. In these structures, we can see the same examples in the works of Van region.

Even if this work can be evaluated in Catak province, I aim in the thought of that this work will be the inspirer for the works of Van and its provinces. Results we see in the literature scannings is "Architectural works are scarcely any in Catak" I hope that this work which we introduced the structures with our own Accord will be a road map for further scientific works.

8. KAYNAKLAR

ALPER, Cengiz; *Çeşitli Yönleriyle Van*, Ankara, 2010

ANONİM; *2006 Van Kültür ve Turizm Envanteri-I Tarihsel Değerler*

_____; *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, 2007

ASLANAPA, Oktay; *Türk Sanatı*, Ankara, 1990

_____; *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986

BACHMANN, Walter; *Kirchen und Moschen in Armenian und Kurdistan*, Leipzig, 1913

BAŞ, Ali; *Beylikler Dönemi Hanları*, (Selçuk Üniversitesi, Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1989

_____; “Beylikler Dönemi Hanlarında Uygulanan Plan Sistemleri”, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (23-27 Eylül 1991) I*, Ankara, 1995, s.276-277

BELLİ, Oktay; *Tarih Boyunca Van*, İstanbul, 2007

BEKKİ, Selahattin; “Van’da Yer Adları”, *Van Kütüğü*, Ankara, 1993, s.305-321

BORAN, Ali – TÜFEKÇİOĞLU, A. - ERDAL, Z.; “Siirt ve İlçeleri 2000 Yılı Yüzey Araştırması”, 23. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 28 Mayıs - 1 Haziran 2000, C.1, Ankara, 2002, s. 17-32.

BORAN, Ali; “Siirt’te Kervan Yolları ve Hanlar”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan (10-13 Ekim 2001)*, İzmir, 2002, s.155-161

_____; “Şirvan’da Yeni Tespit Edilen Türk Eserleri”, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 08-10 Nisan, Kayseri, 2002, s. 217-228.

_____; “Ahlat Taşı (Andezit Tüf) ”, *Vakıflar Dergisi*, C. XXVI, Ankara, 1997, s. 363-372

CUMHURİYETİN 50. YILINDA VAN 1973 İL YILLIĞI, İstanbul, 1973

CUMHURİYETİN 75.YILINDA VAN, Ankara, 1998

DURAN, Remzi; “Menteşeoğulları Beyliği Mimarisi”, *Türkler*, C.8, Ankara, 2002

ERDMANN, Kurt; *Das Anatolische Karavansaray de 13. Jahrhunderts*, Berlin, 1961

ERZEN, Afif; *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara, 1992

GÖYÜNÇ, Nejat; *İslam Ansiklopedisi*, 1986, C.XIII,s.196 v.d.

GROUSSET, Rene; *Histoire de L'Armenie Des Origines a 1071*,Payot-Paris, 1947

GÜZELOĞLU, Selçuk; *Tanrı Haldi'nin Başkenti Van ve Çevresine Tarihi ve Arkeolojik Bir Bakış*, İstanbul,1996

KARACA, Yalçın; *Van ve Çevresindeki Manastır Kiliseleri*,(Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1996

_____; *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları - I*, (Van Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2004

_____; “Van-Gevaş Saint Thomas Manastırı (Ganjak)”, *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 09-11 Haziran 2010, Erciş, Erciş Belediyesi Kültür Yayınları No:1, İstanbul, 2011

_____; “Van-Gürpınar Azize Marine (St. Marinos) Manastırı (Srkhouvank)”, *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 09-13 Haziran 2009, Van, (Edit. Oktay Belli), T.C. Van Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2010

KINGSLEY, Karen; “Manastır Mimarisi Üzerine”, (Çev. Salih Çift), *U.Ü.İ.F.D.*, C. 12, Sy.2, s.349-360

MANGALTEPE, İsmail; *Seyyahların Gözüyle Van (XIX. yy)*, İstanbul, 2009

MNATSAKANYAN, S. X.; *Arxitektura Armyanskix Pritvorov*, Erivan, 1952,

OSTROGORSKY, Georg; *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. F. Işıltan) ,1991

ÖNEY, Gönül; *Akdamar Kilisesi*, Ankara, 1989

ÖZCAN, Özyurt Hatice; “Van ve Çevresindeki Hristiyanlık Dönemi Yapıların Plan Açısından Değerlendirilmesi”, *A.Ü.G.S.F.D.*, Sy.XI, s.43-54, Erzurum, 2004

ÖZERGİN, M. Kemal; “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, C.15, Sy. 20, s.163, İstanbul, 1965

ÖZTUNA, Yılmaz; *Devletler ve Hanedanlar*, C.II, Ankara, 1989

ÖZTÜRK, Şahabettin; *Van Gölü Havzası Ortaçağ ve Sonrası Su Mimarisi*, (Van Y.Y.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2002

PEKTAŞ, Kadir; “Van Gölü Çevresinde Bilinmeyen Bazı Hanlar Üzerine”, *VII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (7-8-9-Nisan 2003, İstanbul), İstanbul, 2006, s.114-117

SAYAN, Yüksel; “Van Yöresinde Tarihi Köprüler”, *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi (Van Özel Sayısı)*, Sy. 32, Ankara, 1996, s.35-38

SINCLAIR, T.A. ; *Eastern Turkey: An Architectural And Archaeological Survey*, Vol-I, London, 1987

SÖZEN, Metin; *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975

TALAY, Aydın; *Bizim Eller Van*, Ankara, 1998

THIERRY, Jean Michael; “La Renaissance Architecturale du XVII. Siecle au Vaspurakan”, *Armenian Etudes Armeniennes in Memoriam Haiğ Berberian*, Lisboa, 1986, 793-827.

_____; “ Monasteres Armeniens du Vaspurakan – IV ”, *R.E.A.*, VII, Paris, 1970, s. 123-170

THIERRY, J.M.- DONABEDIAN, Patrick; *Armenian Art*, New York, 1989
TOP, Mehmet; “Van’ın Tarihi Köprüleri”, *Dünya’da Van*, Sy.13, s.12-17
İstanbul, 1998

TUNÇ, Gülgün; *Taş Köprülerimiz*, Ankara, 1978

TURAN, Osman; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1980

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit - BORAN, Ali; “Ortaçağdan Günümüze Siirt’teki Kültür Varlıklarının Durumu”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, 19-21 Eylül 2006, Siirt, 2007, s. 542-562

URAS, Esat; *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara, 1950

YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ, C.20 İstanbul, 1993

YILMAZ, Edip “İdari Taksimat ve Mahalli İdareler”, *Van Kütüğü*, Ankara 1993, s.582 v.d.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, C.10, İstanbul, 1984

İNTERNET ERİŞİMİ:

<http://www.catak.com>

<http://www.catak.bel.tr>

<http://www.van.gov.tr>

[http:// www.vangoluhavzasi.com](http://www.vangoluhavzasi.com)

9. HARİTA LİSTESİ

Harita-1: Van İl Haritası

Harita-2: Çatak İlçe Haritası

10. ÇİZİM LİSTESİ

- Çiz.1 : Çatak, Elmacı (Sortkin) Kilisesi Planı
- Çiz.2 : Çatak, Meryem Ana Kilisesi Planı.
- Çiz.3 : Çatak, Saint Jean Baptiste (Ziv) Kilisesi Planı
- Çiz.4 : Çatak, Saint Jean Baptiste (Ziv) Kilisesi Planı
- Çiz.5 : Çatak, Saint Etienne (Hişet) Kilisesi Planı
- Çiz.6 : Çatak, Albıçak (Cunik) Manastırı Planı
- Çiz.7 : Çatak, Övenler (Deyr) Kilisesi Planı
- Çiz.8 : Çatak, Sak Kilisesi Planı
- Çiz.9 : Çatak, Mir Hanı Planı
- Çiz.10: Çatak, Narlıca Hanı Planı
- Çiz.11: Çatak Köprüsü Rölöve Planı
- Çiz.12: Çatak Köprüsü Memba Rölövesi
- Çiz.13: Çatak Köprüsü Mansap Rölövesi
- Çiz.14: Çatak, Hurkan Köprüsü Rölöve Planı
- Çiz.15: Çatak, Hurkan Köprüsü Mansap Rölövesi
- Çiz.16: Çatak, Zeril Köprüsü Rölöve Planı
- Çiz.17: Çatak, Zeril Köprüsü Mansap Rölövesi
- Çiz.18: Akdamar Kutsal Haç Kilisesi Planı
- Çiz.19: Varagavank Kutsal Meryem Kilisesi Planı
- Çiz.20: Van, Başkale, Soradır Kilisesi Planı
- Çiz.21: Erciş, Artsvaber Kilisesi Planı
- Çiz.22: Etchmiadzin, Saint Hripsime Kilisesi Planı
- Çiz.23: Erivan, Awan Kilisesi Planı
- Çiz.24: Bahçesaray, Andzghouts (Deyr'a Ancuğus) Kilisesi Planı
- Çiz.25: Gürpınar, Azize Marine (St. Marinos) Manastırı (Srkhouvank) Kilisesi Planı
- Çiz.26: Kars, Ani Katedrali Planı

- Çiz.27: Gevaş, Saint Thomas Manastırı Kilisesi Planı
- Çiz.28: Varagavank Manastırı St. Georges Jamatunu Planı
- Çiz.29: Akdamar Manastırı Katogikos Thomas Jamatunu Planı
- Çiz.30: Bahçesaray, St. Georges Manastırı (Pouthkouvank) Kilisesi Planı
- Çiz.31: Siirt, Çemişevki Hanı Planı
- Çiz.32: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı Planı
- Çiz.33: Siirt, Gerre Han Planı
- Çiz.34: Alanya, Şarapsa Han Planı
- Çiz.35: Bafa Gölü Hanı Planı
- Çiz.36: Peçin, Kızıl Han Planı
- Çiz.37: Gölpazarı, Gazi Mihal Bey Hanı
- Çiz.38: Afyon, Döğer Kervansarayı
- Çiz.39: Başkale, Kırmızı Köprü Mansap, Memba ve Rölöve Planları

11. RESİM LİSTESİ

- Res.1 : Elmacı (Sortikin) Kilisesinin Genel Görünümü
- Res.2 : Kilisenin kuzey cephesi
- Res.3 : Kilisenin doğu cephesi
- Res.4 : Kilisenin batı ve güney cepheleri
- Res.5 : Kilisenin batı cephesindeki giriş açıklığı
- Res.6 : Kilisenin batı cephesindeki mazgal pencere
- Res.7 : Kilisenin kuzeybatı köşedeki mazgal pencere açıklığı
- Res.8 : Kilisenin toprak altında kalan kuzeybatısındaki girişi
- Res.9 : Kilisenin güney cephesi
- Res.10 : Kilisenin üst örtüsü
- Res.11 : Kilisenin güney cephesindeki mazgal pencere
- Res.12 : Kilisenin güney cephesindeki haç motifleri
- Res.13 : Kilisenin doğu cephesi
- Res.14 : Kilisenin doğu cephesindeki mazgal pencere
- Res.15 : Kilisenin harap olan kuzey cephesi
- Res.16 : Kilisenin merkezi mekanını örten kubbenin külâhı
- Res.17 : Kubbenin içten görüntüsü
- Res.18 : Kubbe geçişini sağlayan pandantifler
- Res.19 : Kilisenin dört yönündeki apsis formları
- Res.20 : Kubbe kasnağındaki dört yönde açılmış pencereler
- Res.21 : Kuzey apsisin doğu duvarındaki yuvarlak kemerli nişi
- Res.22 : Yapının içindeki şapele giriş açıklığı
- Res.23 : Naos bölümünün pandantif geçişli kubbesi
- Res.24 : Doğudaki apsis bölümü
- Res.25 : Meryem Ana Kilisesi genel görünümü
- Res.26 : Batı cephedeki orijinal giriş açıklığı

- Res.27 : Basık kemerli asıl giriş açıklığı ve üst kısımdaki mazgal pencerenin iç mekandan görünümü
- Res.28 : Güney cephesi
- Res.29 : Güney cephede taşlar üzerindeki haç motifleri
- Res.30 : Doğu cephe ve üst kısımdaki mazgal pencere açıklığı
- Res.31 : Bitişindeki ek mekanla kapatılan kuzey cephe
- Res.32 : İç mekandaki tonoz örtüsü
- Res.33 : Naosun kuzey ve güney duvarlarındaki nişlerden detayı
- Res.34 : Kuzey ve güney duvarlardaki nişlerden detay
- Res.35 : Kuzey ve güney nişlerinden detay
- Res.36 : Kuzeydeki nişlerden doğudakinin içindeki sivri kemerli niş
- Res.37 : Kuzey duvarının doğusundaki niş detayı
- Res.38 : Doğudaki Apsis kısmının doğu duvarındaki sivri kemerli niş
- Res.39 : Apsis kısmının güneyinde orijinalliği bozularak günümüzde yapıya girişin sağlandığı sivri kemerli niş
- Res.40 : Apsisin kuzey ve güney duvarlarındaki sivri kemer formu iç içe iki niş
- Res.41 : Kilisenin iç mekanındaki sıva kalıntılarında detay
- Res.42 : Saint Jean Baptiste (Ziv) Kilisesi batıdaki giriş açıklığı
- Res.43 : Yapının batı cephesinin görüntüsü
- Res.44 : Büyük bölümü yıkık olan güney cephenin görüntüsü
- Res.45 : Doğu cephedeki üç adet mazgal pencere açıklığı
- Res.46 : Kilisenin kuzey cephesinden görüntü
- Res.47 : Kuzeybatı köşedeki sivri kemerli, mukarnaslı giriş açıklığı
- Res.48 : Kuzeybatıdaki sivri kemerli giriş açıklığından detay
- Res.49 : Yapının üstten görünümü. Üst örtü yıkılmıştır.
- Res.50 : Ana mekanın doğusundaki üç adet apsis formu
- Res.51 : Ortadaki ana apsisin görüntüsü
- Res.52 : Ortadaki ana apsisin kuzeyindeki apsisin görünümü
- Res.53 : Ortadaki apsisin kuzeyindeki apsisden detay

- Res.54 : Kuzey apsisinin güney duvarındaki niş detayı
- Res.55 : Kuzey apsisinin kuzeydoğu duvarındaki yuvarlak kemerli niş
- Res.56 : Kuzeydoğu duvardaki yuvarlak kemerli nişin içindeki nişten detay
- Res.57 : Kuzeydoğu duvar nişinin etrafındaki haç motifleri
- Res.58 : Kuzeydoğu duvardaki nişin etrafındaki haç motiflerinden detay
- Res.59 : Kuzeydoğu duvardaki haç motiflerinden detay
- Res.60 : Ana apsisin güneyindeki apsisin görüntüsü
- Res.61 : Saint Etienne (Hişet) Kilisesi genel görünümü
- Res.62 : Kilise günümüzde gözetleme kulesi olarak kullanılmaktadır.
- Res.63 : Kilisenin kuzey cephesinin görünümü
- Res.64 : Yapının güney cephesi
- Res.65 : Doğu cephe ve bu cephedeki üç mazgal pencere açıklığı
- Res.66 : Batı cephesinin genel görünümü
- Res.67 : Batı cephedeki giriş açıklığı
- Res.68 : Batı cephedeki giriş açıklığının etrafındaki haç motifleri
- Res.69 : Kilisenin tüm cephelerinde görülen “balık sırtı” duvar düzenlemesi
- Res.70 : Batı cephedeki giriş açıklığının iç mekandan görünümü
- Res.71 : Merkezi ana mekanın beşik tonoz örtüsü
- Res.72 : Tonoz örtüsündeki dışa taşıntılı payeler
- Res.73 : Tonoz örtüsünü destekleyen paye ayak detayları
- Res.74 : İç mekandan görüntü
- Res.75 : Kuzey ve güney duvarlardaki kemer detayları
- Res.76 : Doğudaki apsis kısmının görüntüsü
- Res.77 : Apsis yarım yuvarlağının görüntüsü
- Res.78 : Apsis kısmının doğu duvarındaki mazgal pencere
- Res.79 : Apsisin güneyindeki pastoforium hücresi
- Res.80 : Apsisin kuzeyindeki pastoforium hücresi
- Res.81 : İç mekan kemerlerinde kullanılan tuğla malzeme
- Res.82 : İç mekandaki alçı harç kullanımından detay

Res.83 : Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatununun doğu duvarında bulunan ve kiliseye geçişi sağlayan taçkapı formu

Res.84 : Varagavank Jamatunutaçkapısının görüntüsü

Res.85 : Çatak, Albıçak (Cunik) Mezrası'nın genel görünümü

Res.86 : Manastır topluluğu günümüze büyük oranda sağlam gelebilmiştir.

Res.87 : Albıçak (Cunik) Manastır Jamatununun batı cephesi

Res.88 : Jamatunun batı cephesindeki yuvarlak kemerli mazgal pencere açıklığı

Res.89 : Güney cephenin görünümü

Res.90 : Güneybatı köşedeki sivri kemerli kapı açıklığı

Res.91 : Giriş açıklığının süsleme kompozisyonu

Res.92 : Güney cephedeki üç adet mazgal pencere açıklığı

Res.93 : Jamatunun iç mekan görüntüsü

Res.94 : Jamatunun doğu cephesi ve kilisenin batı duvarı kapanmıştır.

Res.95 : Jamatunun doğu duvarının ortasında bulunan ve kiliseye geçişi sağlayan taçkapının görüntüsü

Res.96 : Kilise taç kapısının mukarnas süsleme detayı

Res.97 : Yapının kuzey cephesi

Res.98 : Yapının dıştan üst örtüsü

Res.99 : Merkezi mekan ve kubbenin görünümü

Res.100 : İç mekandan görüntü

Res.101 : Kubbe geçişlerinde kullanılan tuğla örgü

Res.102 : Merkezi mekandaki beşik tonoz örtüsü

Res.103 : Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır.

Res.104 :Yapının İç mekanından görüntü

Res.105 :Yapının üst örtüsünden görünüm

Res.106 : İç mekanın kuzeydoğu köşesindeki dikdörtgen formlu kaş kemerli nişten detay

Res.107 : Jamatunun doğusundaki taçkapının süsleme detayı

Res.108 : Taçkapı'nınalınlığındaki süslemeler

- Res.109 : Güney cephenin doğu köşesindeki rozet süslemeler
- Res.110 : Güney cephenin ortasındaki geometrik süsleme kompozisyonları
- Res.111: Güney cephedeki süslemelerden detay
- Res.112 : Övenler (Deyr) Kilisesinin batı cephesi
- Res.113 : Batı cephesindeki giriş açıklığı
- Res.114 : Güney cephenin görünümü
- Res.115 : Güney cephe diğer cephelere göre daha sağlam durumdadır.
- Res.116 : Doğu cephenin görünümü
- Res.117 : Doğu cephedeki mazgal pencere
- Res.118 : Doğu cephedeki haç motifleri
- Res.119 : Kuzey cephesinin görüntüsü
- Res.120 : İç mekana giriş açıklığı
- Res.121 : Giriş açıklığının olduğu ilk bölümdeki kemerler
- Res.122 : İç mekanın kuzeyindeki iç içe kemerler
- Res.123 : Merkezi kubbenin oturduğu ayaklar ve kemerler
- Res.124 : Yıkılan kubbe ahşap kirişlerle kapatılmıştır.
- Res.125 : Merkezi mekanın kuzey duvarının ortasındaki niş
- Res.126 : Doğudaki beşik tonoz örtülü ve mazgal pencereli apsis
- Res.127 : Sak Kilisesinin genel görünümü
- Res.128 : Kilisenin batısına sonradan inşa edilen ek mekan
- Res.129 : Batıdaki ek mekanın görünümü
- Res.130 : Kilisenin batı cephesi kapanmış durumdadır.
- Res.131 : Yapının üst örtüsü büyük ölçüde yıkık durumdadır.
- Res.132 : Güney cephenin görünümü
- Res.133 : Kuzey cephenin görünümü
- Res.134 : Doğu cephesinin görünümü
- Res.135 : Doğu cephenin üst kısmındaki mazgal pencere
- Res.136 : Doğu cephedeki mazgal pencere etrafındaki süslemeler
- Res.137 : Düz lentolu ve sivri kemerli giriş açıklığı

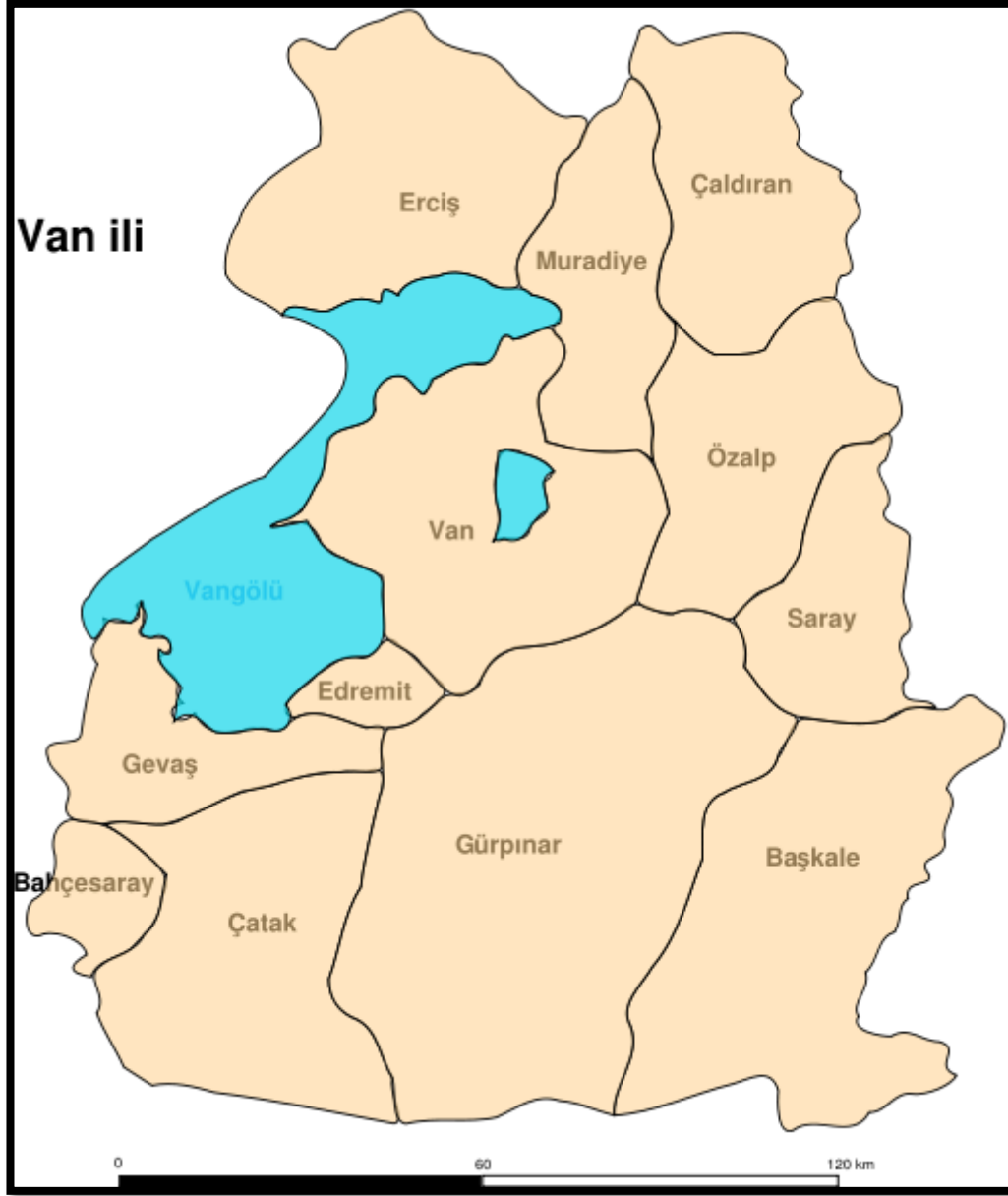
- Res.138 : Kiliseye giriş açıklığından detay
- Res.139 : Giriş açıklığının üst örtüye yakın kısmındaki mazgal pencere
- Res.140 : İç mekandaki beşik tonoz örtüsü
- Res.141 : Naosun kuzey ve güney duvarlarındaki nişler
- Res.142 : Naosun kuzeydoğu duvarındaki nişin içindeki ikinci niş
- Res.143 : İç mekanın yuvarlak kemerle apsise açılmıştır.
- Res.144 : Apsis kısmından görüntü
- Res.145 : Apsisin kuzey ve güney duvarlarındaki nişler
- Res.146 : Yapıdaki dört kollu haç motiflerinden detay
- Res.147 : Yapıdan dökülen akant yapraklı süsleme detayı
- Res.148 : Haç motiflerinden detay
- Res.149 : Doğu cephedeki süslemeler
- Res.150 : Mir Hanı'nın yoldan görünümü
- Res.151 : Yapının batı cephesinin görüntüsü
- Res.152 : Batı cephedeki giriş açıklığı
- Res.153 : Batıdaki giriş açıklığından detay
- Res.154 : Güney cephesinin görüntüsü
- Res.155 : Güney cepheye açılmış mazgal pencereler
- Res.156 : İç mekandan görüntü
- Res.157 : Orta mekandaki payelerden görüntü
- Res.158 : Yapının üst örtü sisteminde kullanılan çapraz tonozlar
- Res.159 : Kuzey duvarındaki örülerek kapatılmış mazgal pencere
- Res.160 : Kuzey duvardaki ocak nişi
- Res.161 : Kuzey duvarındaki ikinci ocak nişi
- Res.162 : Narlıca Hanı'nın genel görünümü
- Res.163 : Batı yöndeki kemer ve beşik tonoz örtüsünün kalan kısımları
- Res.164 : Yapının yuvarlak kemerinin görüntüsü
- Res.165 : Yapının asıl giriş açıklığının güney tarafta olduğu düşünülmektedir.
- Res.166 : Beşik tonoz örtüsünden detay

- Res.167 : Çatak Köprüsü mansap cephesindeki kitabe
- Res.168 : Mansap cephesindeki kitabeden detay
- Res.169 : Köprünün genel görünümü
- Res.170 : Köprü tabiliyesinin görüntüsü
- Res.171 : Köprü tabiliyesinin korkulukları
- Res.172 : Köprü kemerinin görüntüsü
- Res.173 : Köprü ayağından detay
- Res.174 : Memba cephesindeki sivri kemerler
- Res.175 : Mansap cephesindeki Ermenice kitabelik
- Res.176 : Mansap cephesindeki geometrik süslemeli kitabe
- Res.177 : Hurkan köprüsünün genel görünümü
- Res.178 : Köprünün güneydoğu bölümü
- Res.179 : Köprünün kuzeybatı bölümü
- Res.180 : Mansap cephesindeki mekanın giriş açıklığı
- Res.181 : Mansap cephesindeki mekanın içi
- Res.182 : Mansap cephesinin içindeki mekanın üst örtüsü
- Res.183 : Köprü tabiliye korkuluklarının görüntüsü
- Res.184 : Mansap cephesinin sol ayağından detay
- Res.185 : Köprü kemerinden görüntü
- Res.186 : Köprü kemer açıklığından detay
- Res.187 : Mansap cephesinin sağ üst kısmındaki iki nişin görüntüsü
- Res.188 : Zeril Köprüsünün genel görünümü
- Res.189 : Köprünün geçiş yönlerinin görüntüsü
- Res.190 : Köprü tabiliyesinin görüntüsü
- Res.191 : Memba cephesi sağ köprü ayağı destek duvarının görüntüsü
- Res.192 : Köprünün uzun olan sağ ayak görüntüsü
- Res.193 : Köprü açıklığının görüntüsü
- Res.194 : Köprü açıklığından detay

12. LEVHALAR

HARİTA

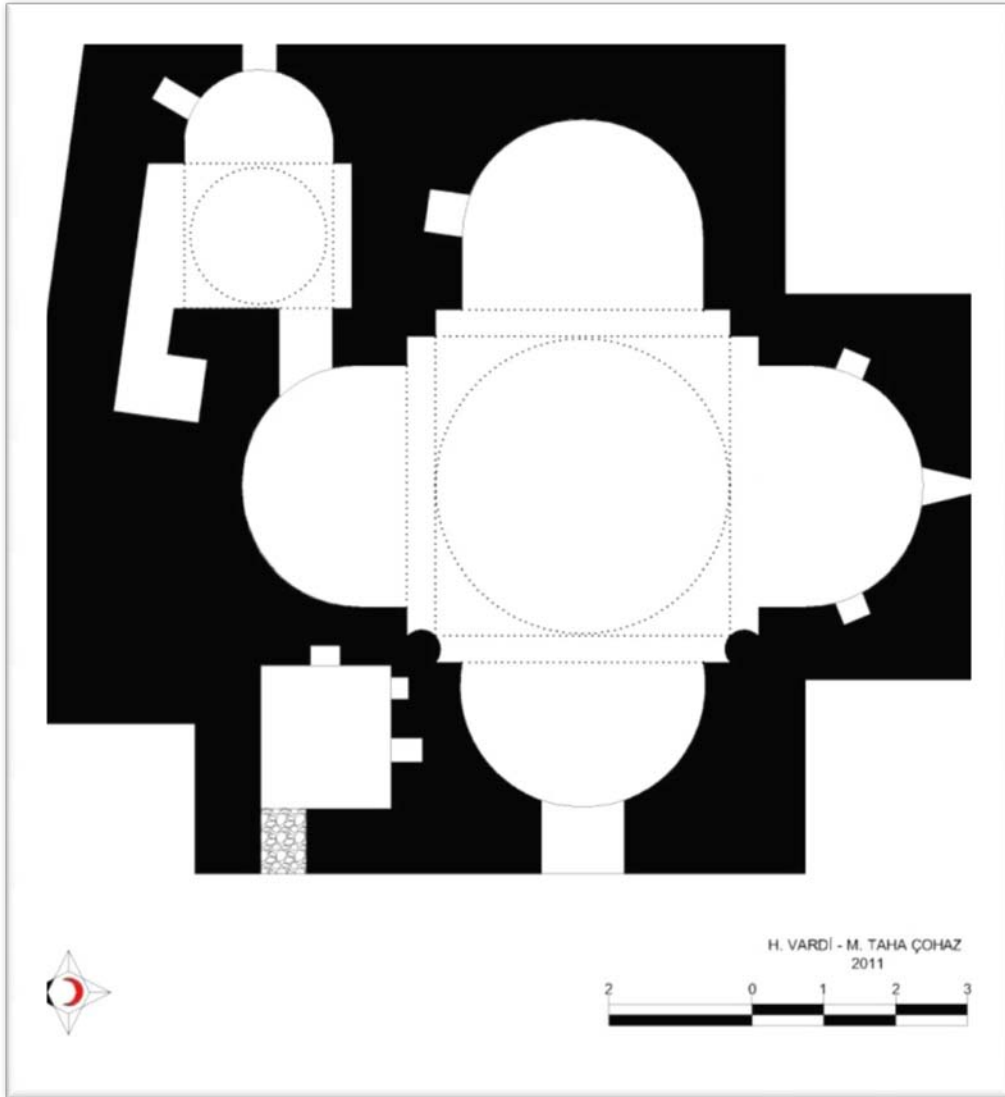
ÇİZİM VE RESİMLER



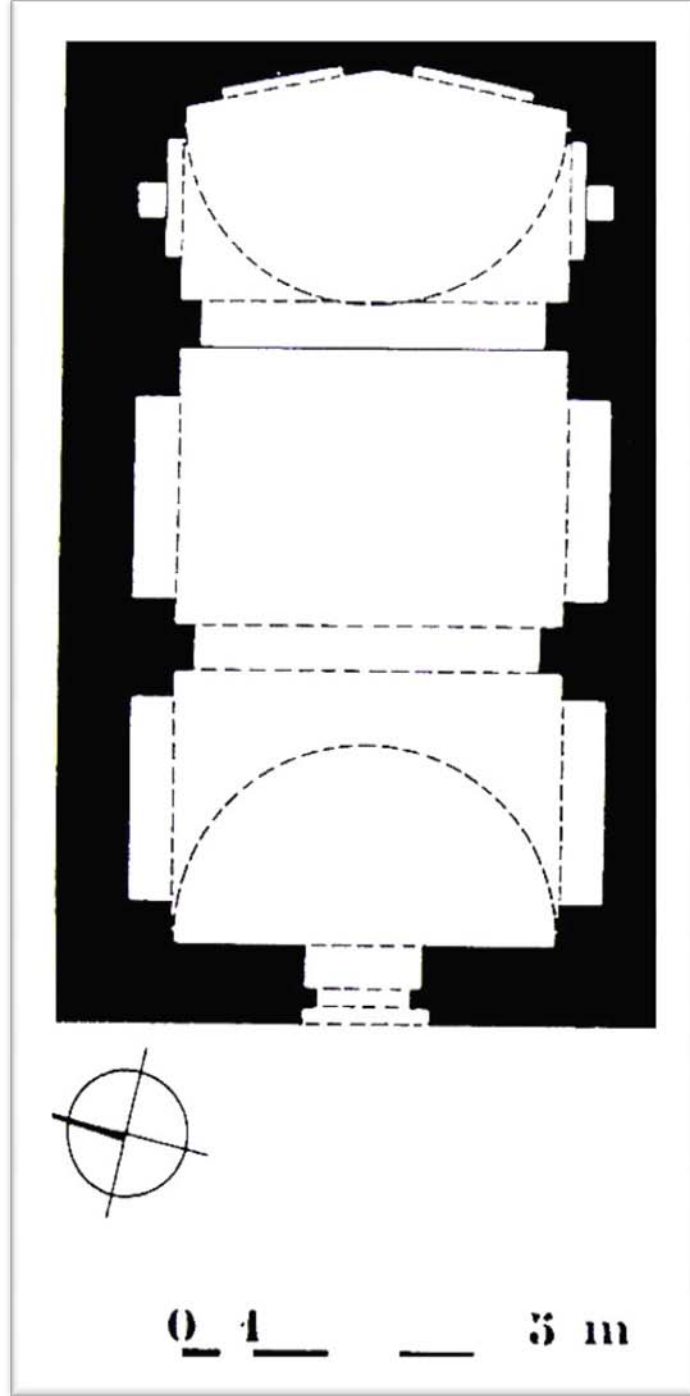
Hrt.1: Van İl Haritası



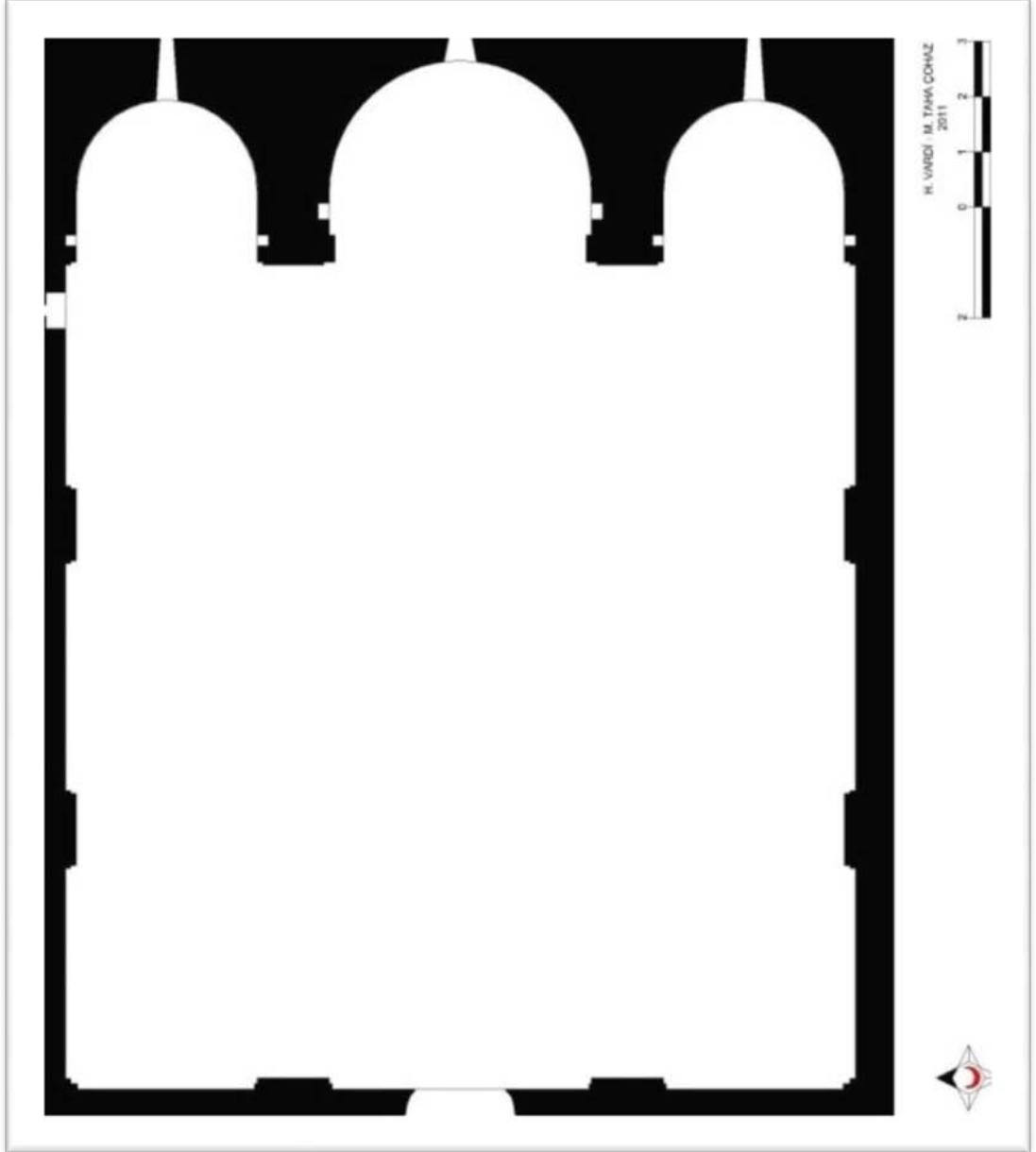
Hrt.2: Çatak İlçe Haritası



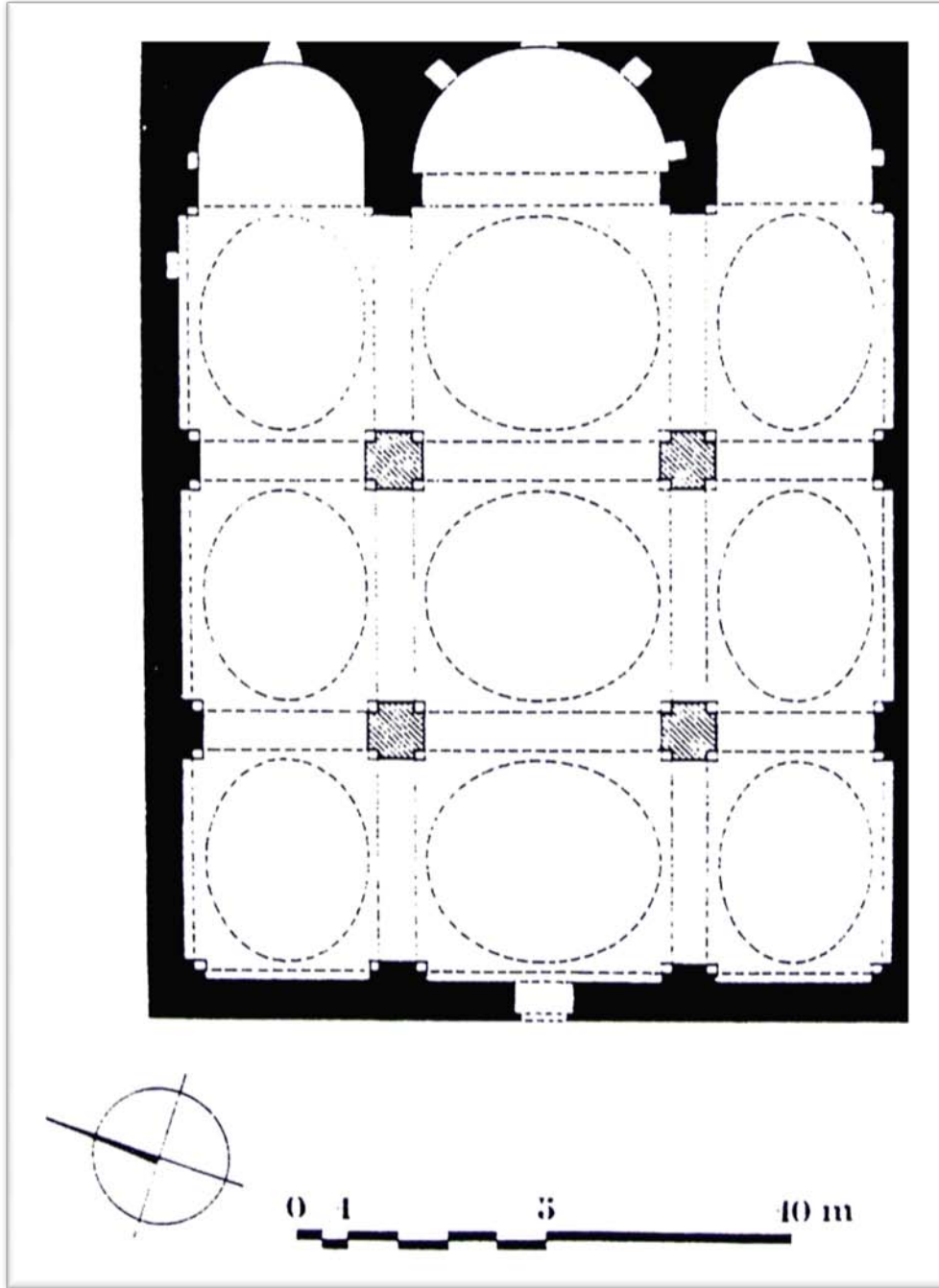
Çiz.1: ÇATAK, ELMACI (SORTKİN) KİLİSESİ PLANI



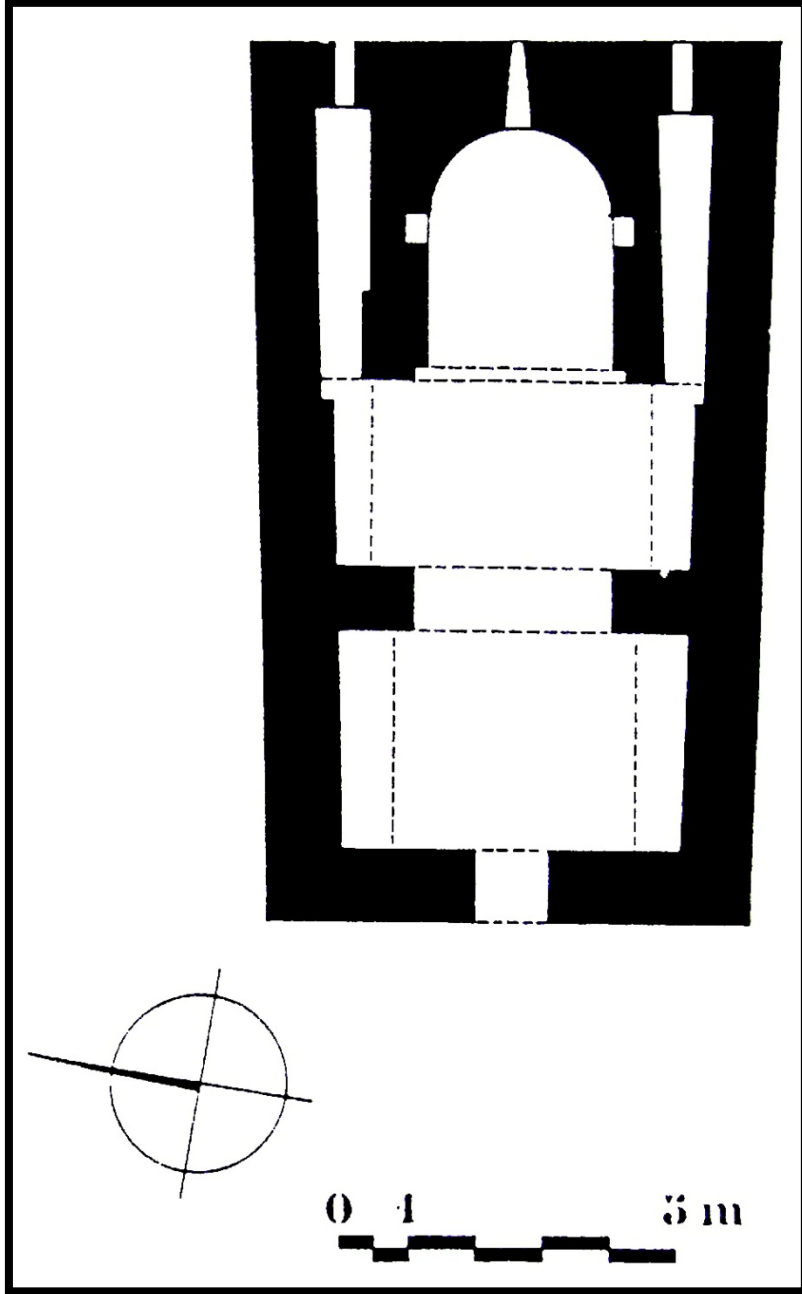
Çiz.2: ÇATAK, MERYEM ANA KİLİSESİ PLANI (J.M.THIERRY)



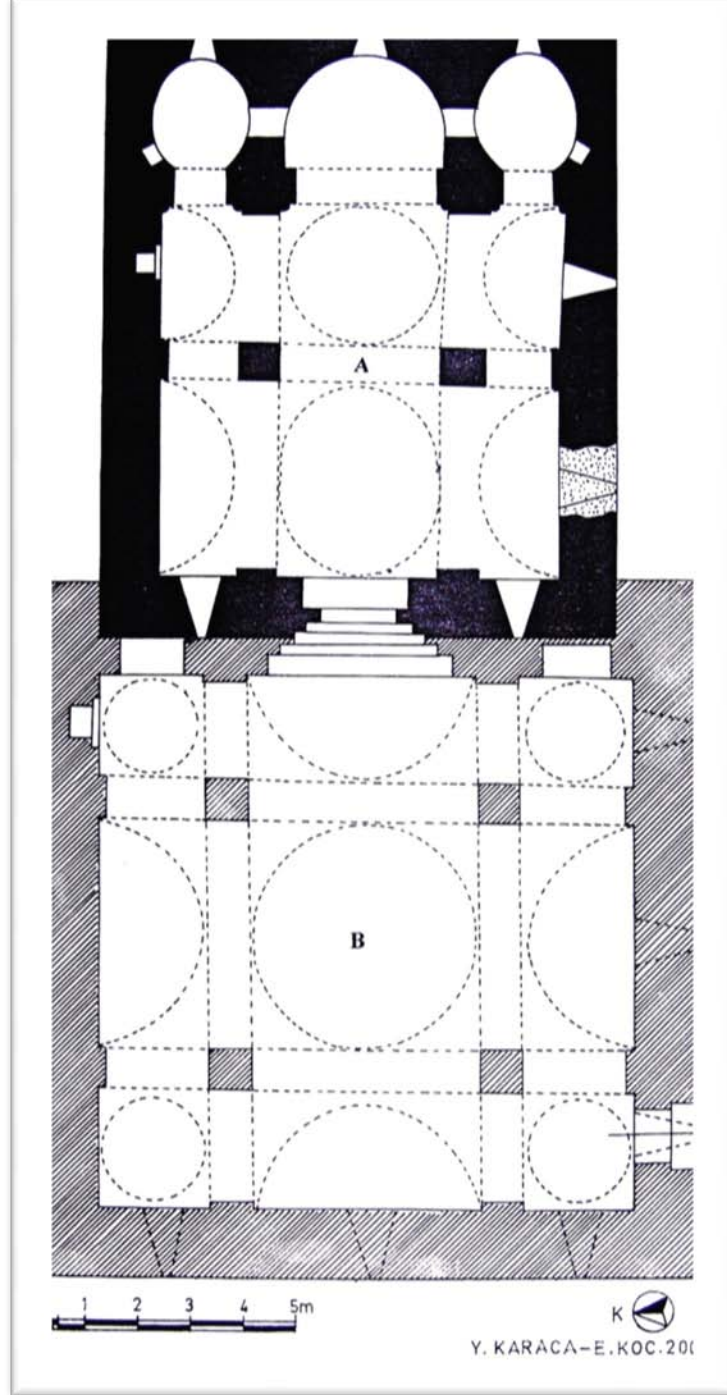
Çiz.3: ÇATAK, SAİNT JEAN BAPTİSTE (ZİV) KİLİSESİ PLANI



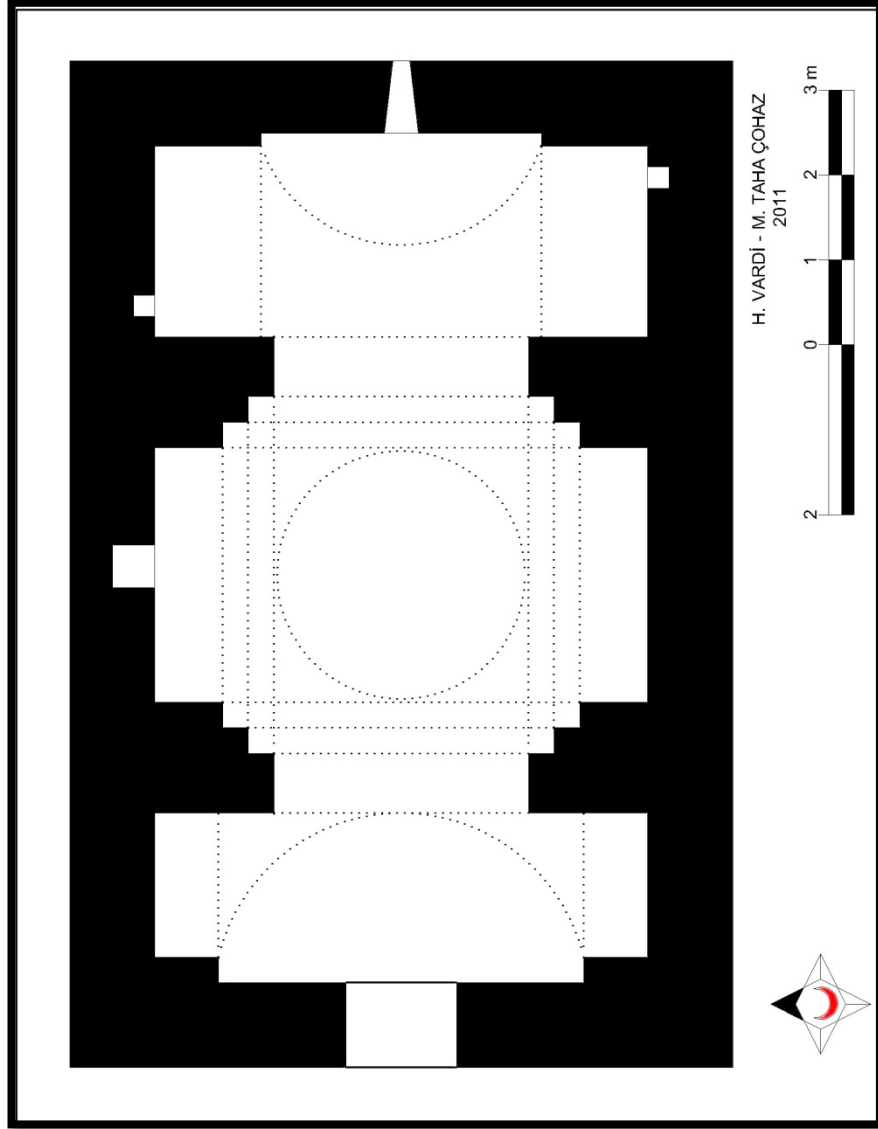
Çiz.4: ÇATAK, SAINT JEAN BAPTİSTE (ZİV) KİLİSESİ PLANI(M.DUPİN)



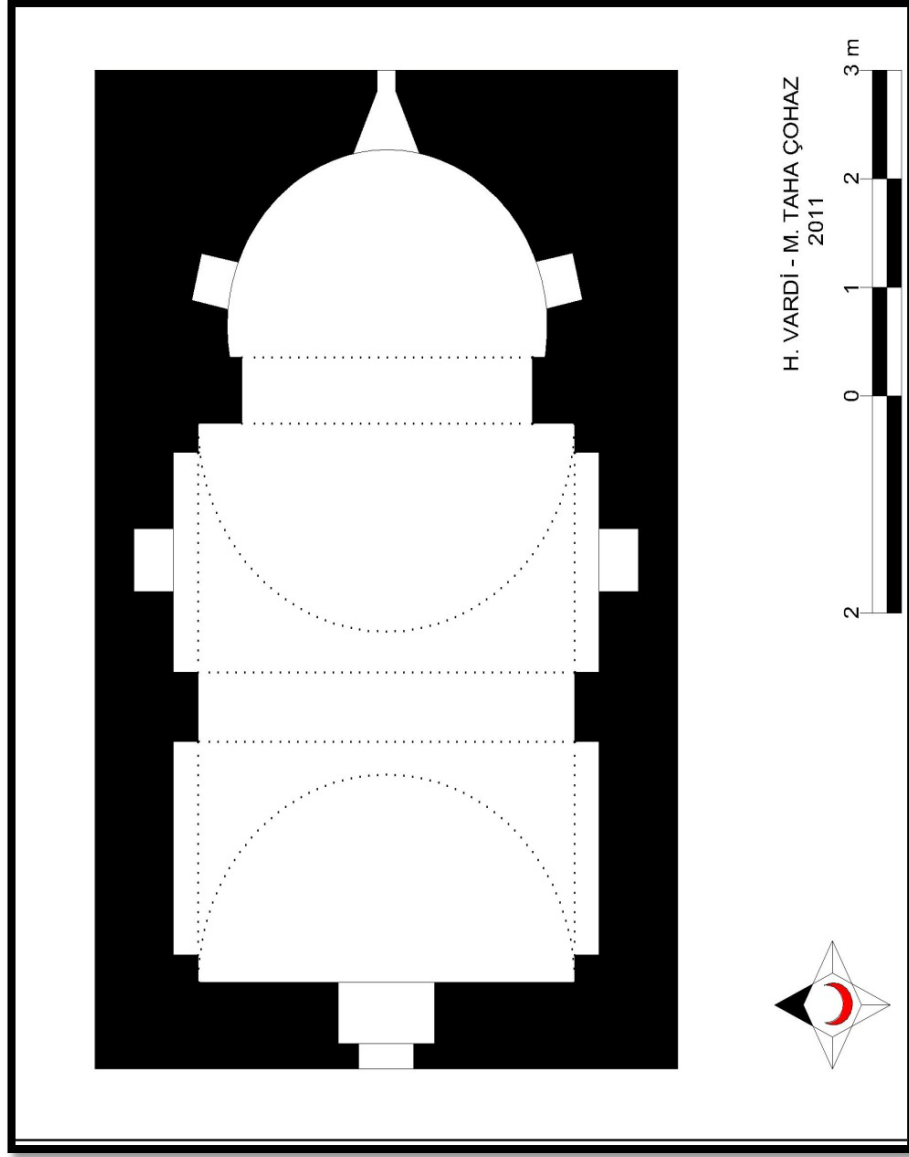
Çiz.5: ÇATAK, SAİNT ETİENNE (HİŞET) KİLİSESİ PLANI (J. M. THIERRY)



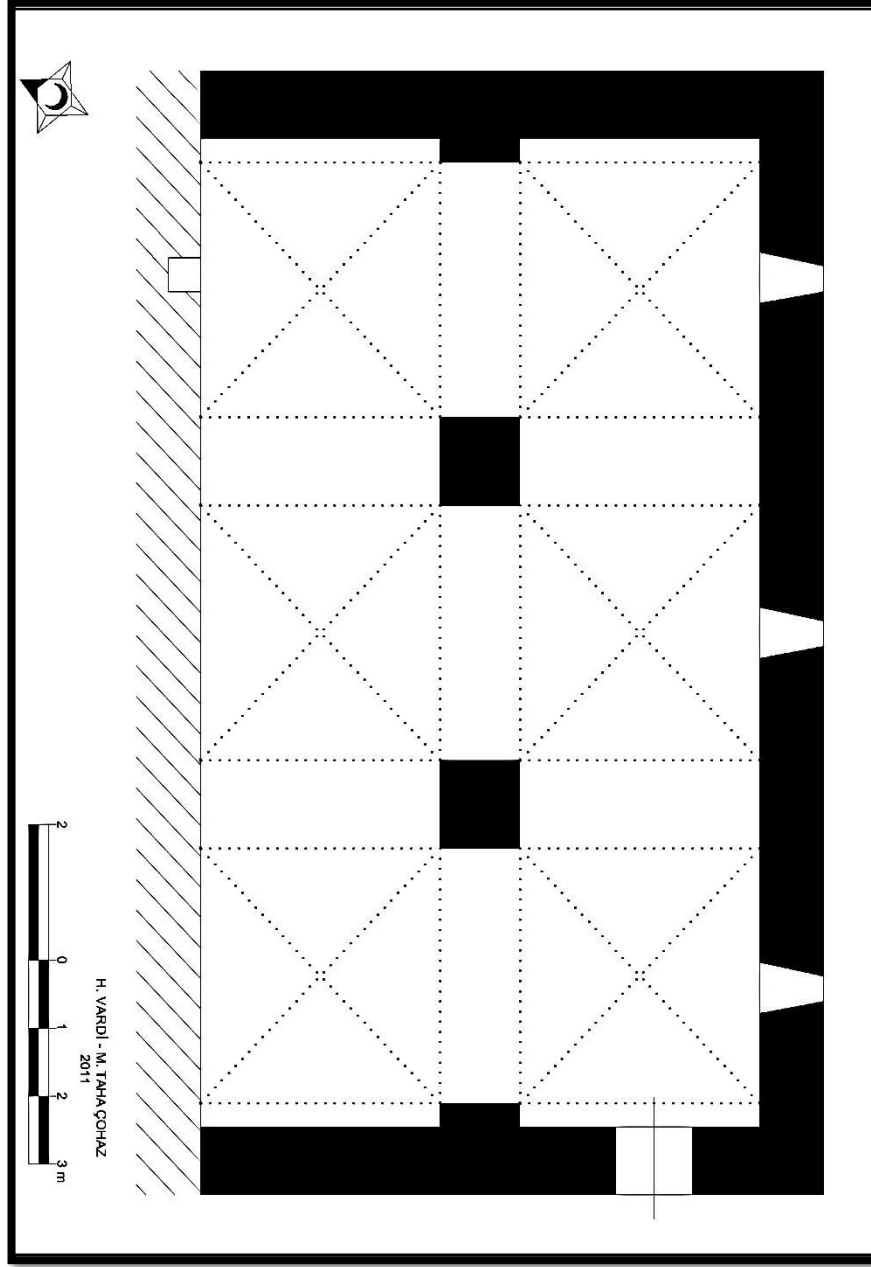
Çiz.6: ÇATAK, ALBIÇAK (CUNİK) MANASTIRI PLANI



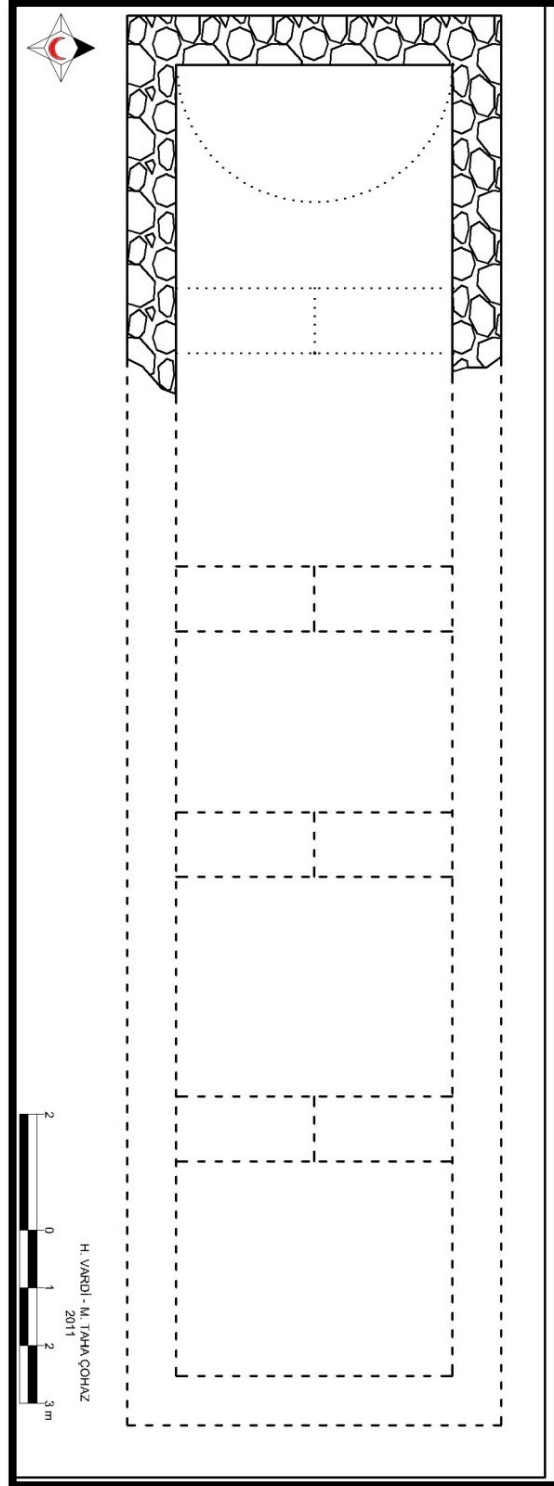
Çiz.7: ÇATAK, ÖVENLER (DEYR-DİR) KİLİSESİ PLANI



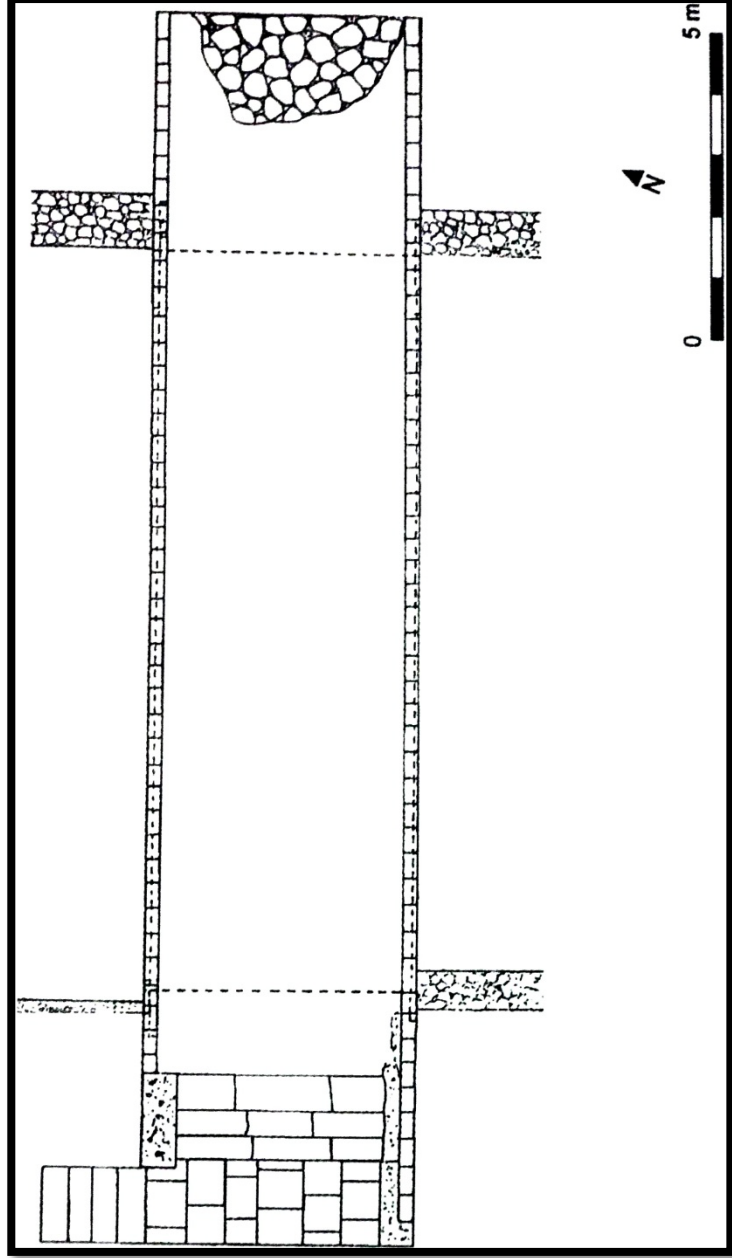
Çiz.8: ÇATAK, SAK KİLİSESİ PLANI



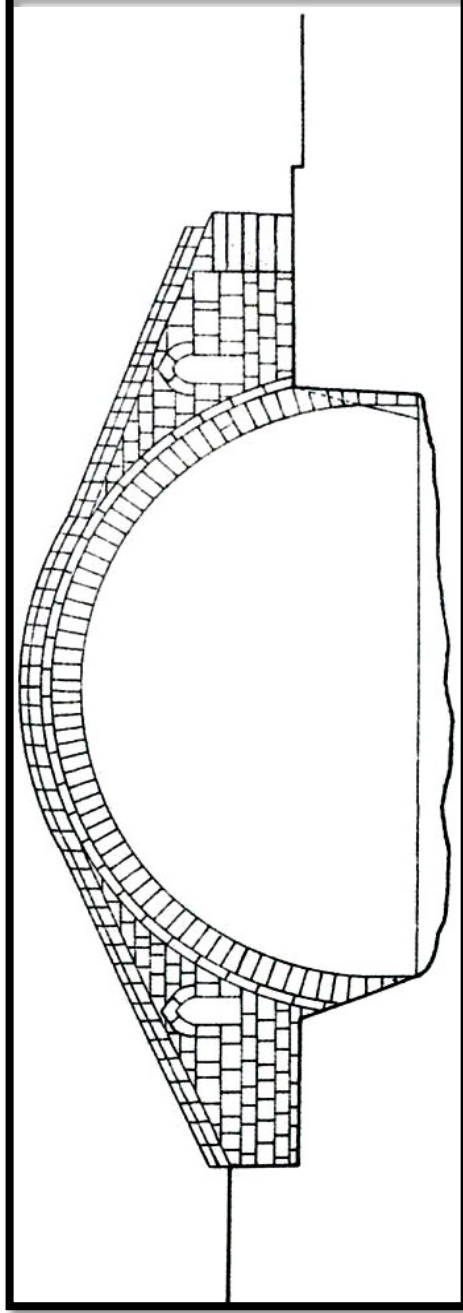
Çiz.9: ÇATAK, MİR (ZİVE) HANI PLANI



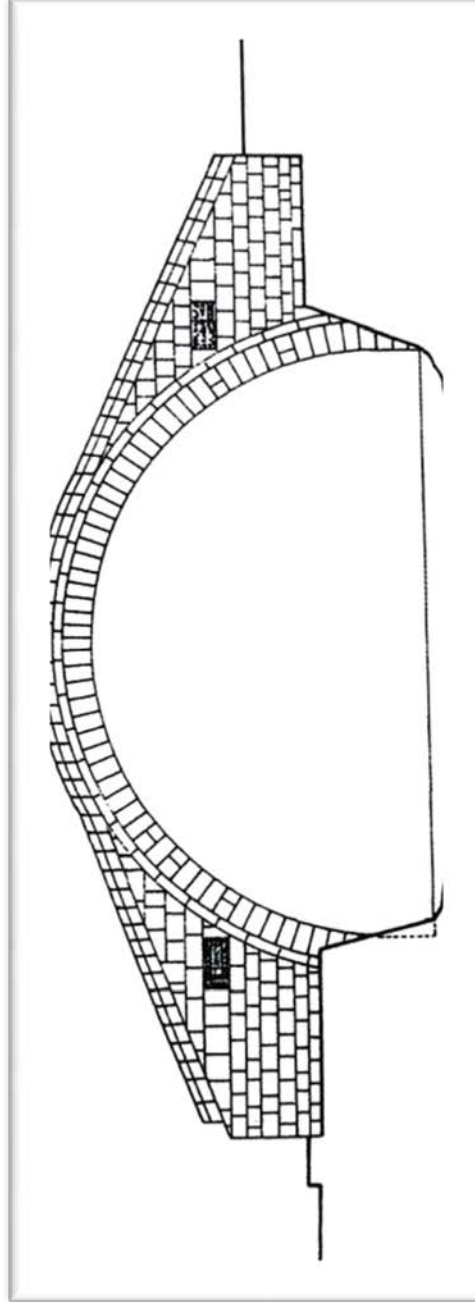
Çiz.10: ÇATAK, NARLICA HANI PLANI



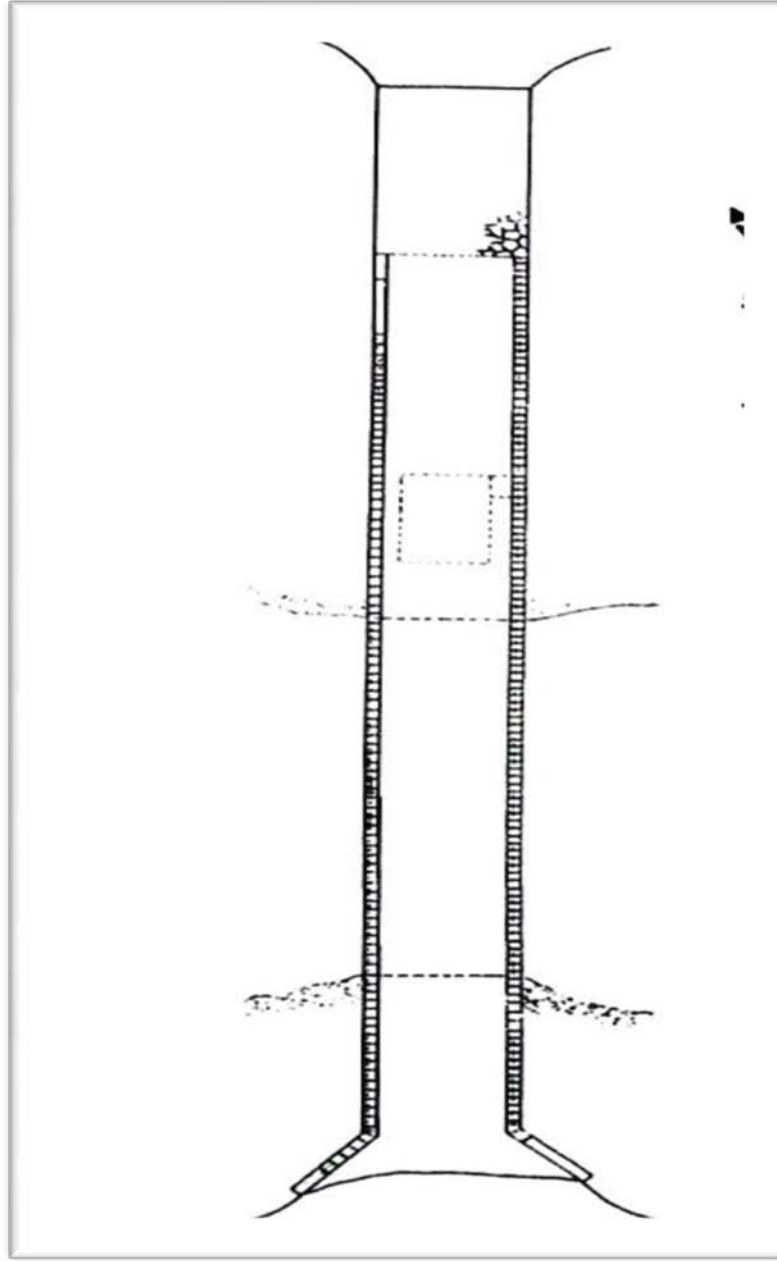
Çiz.11: ÇATAK KÖPRÜSÜ RÖLÖVE PLANI (Ş. ÖZTÜRK)



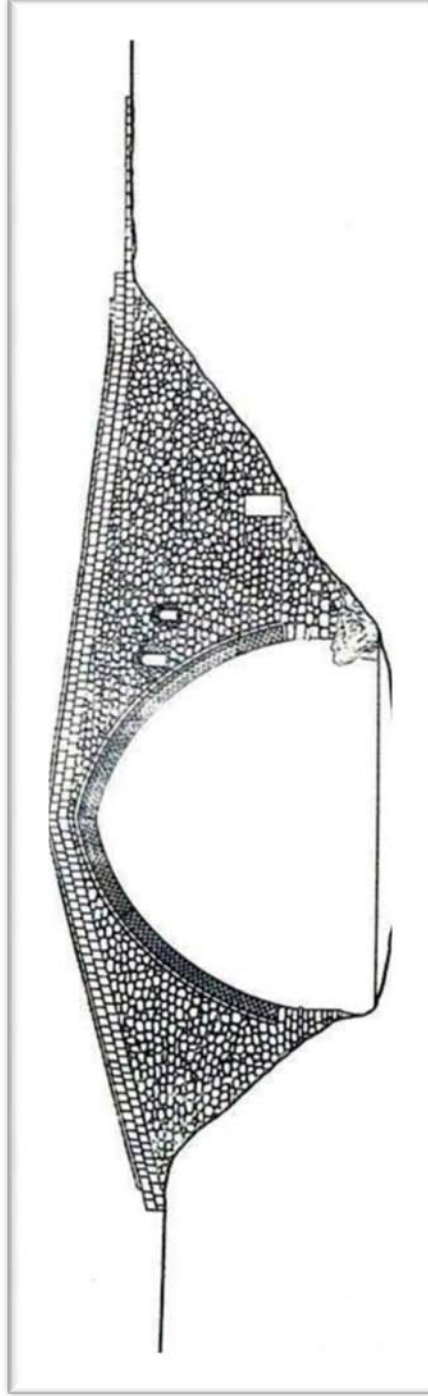
Çiz.12: ÇATAK KÖPRÜSÜ MEMBA RÖLÖVESİ (Ş. ÖZTÜRK)



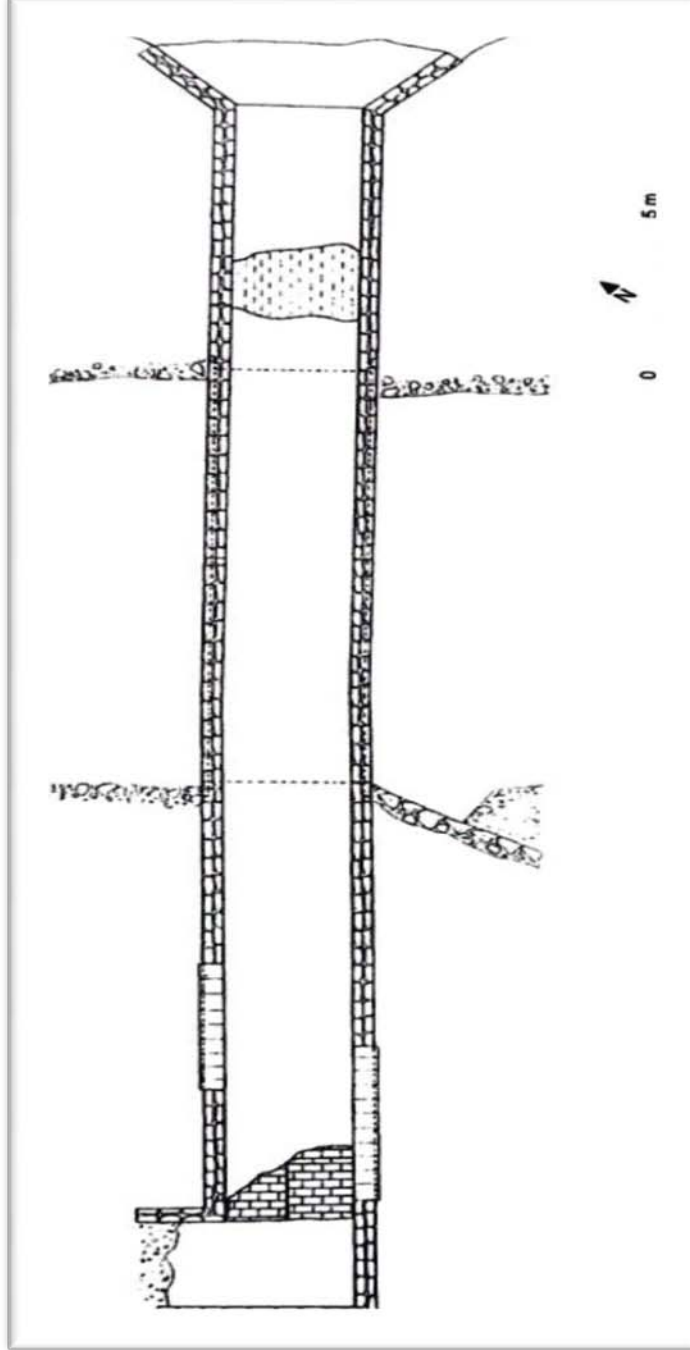
Çiz.13: ÇATAK KÖPRÜSÜ MANSAP RÖLÖVESİ (Ş. ÖZTÜRK)



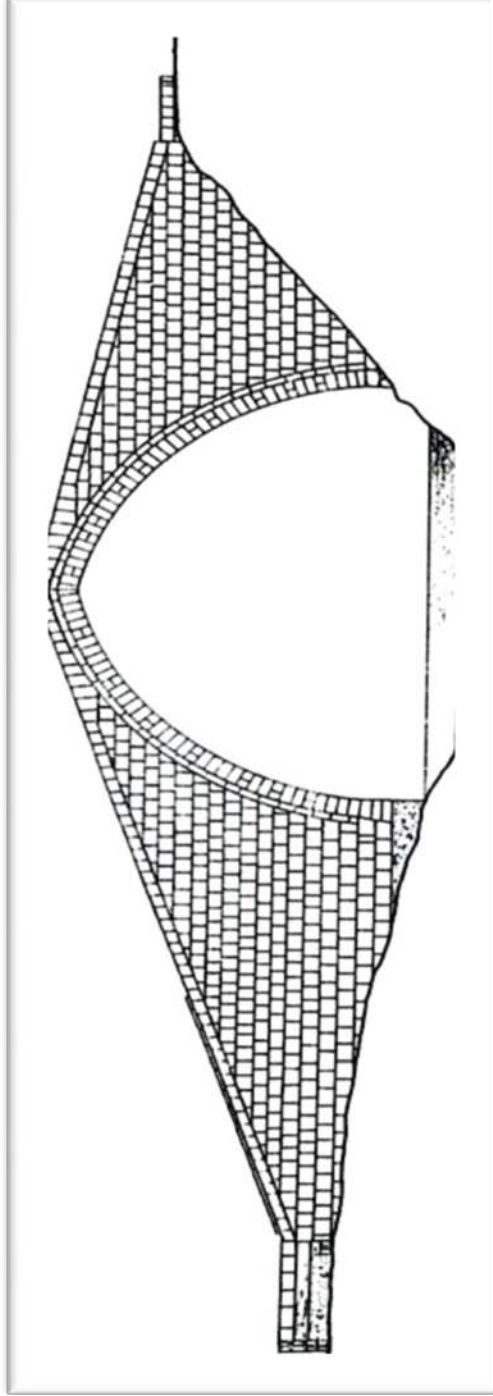
Çiz.14: ÇATAK, HURKAN KÖPRÜSÜ RÖLÖVE PLANI (Ş. ÖZTÜRK)



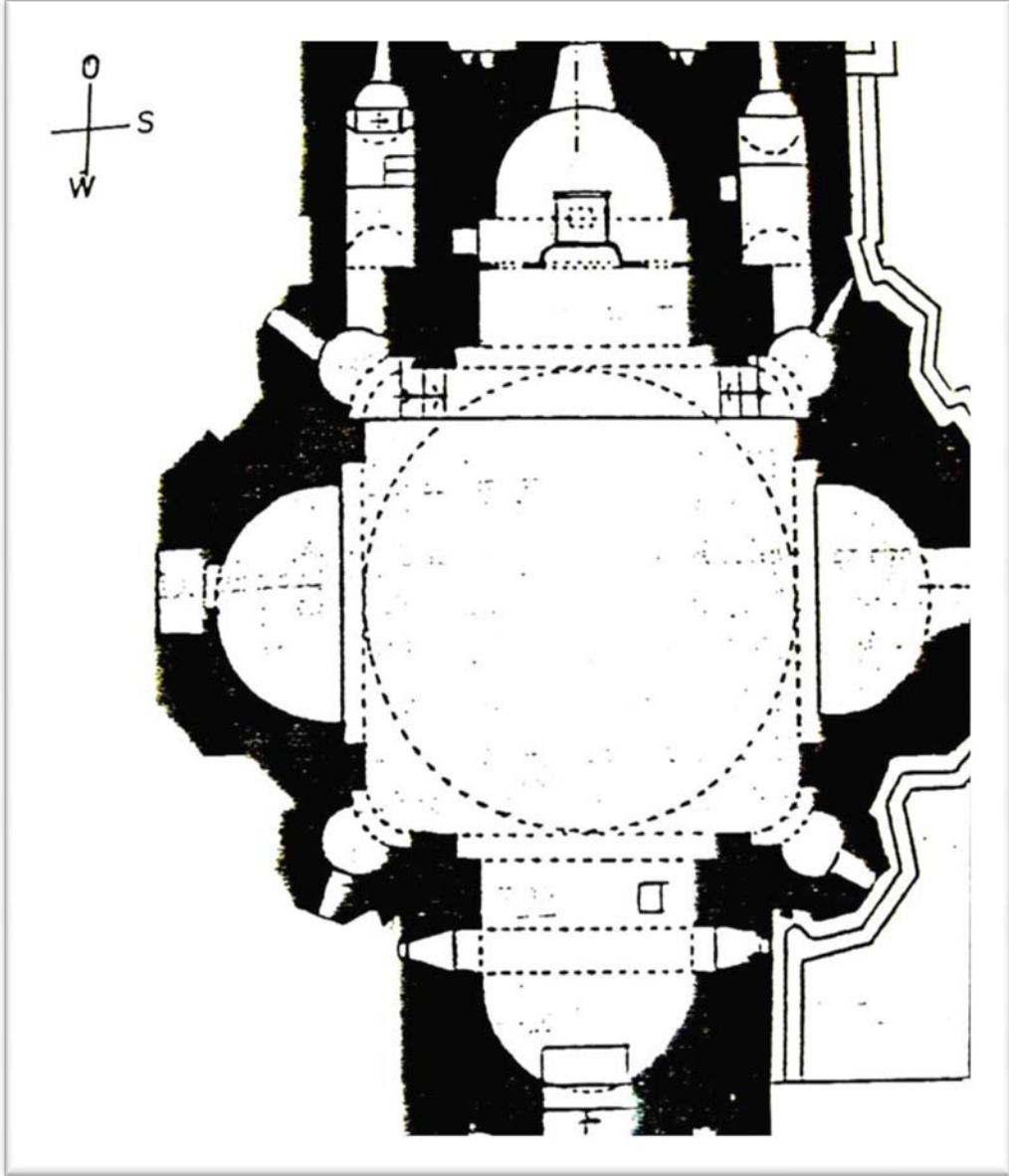
Çiz.15: HURKAN KÖPRÜSÜ MANSAP RÖLÖVESİ (Ş. ÖZTÜRK)



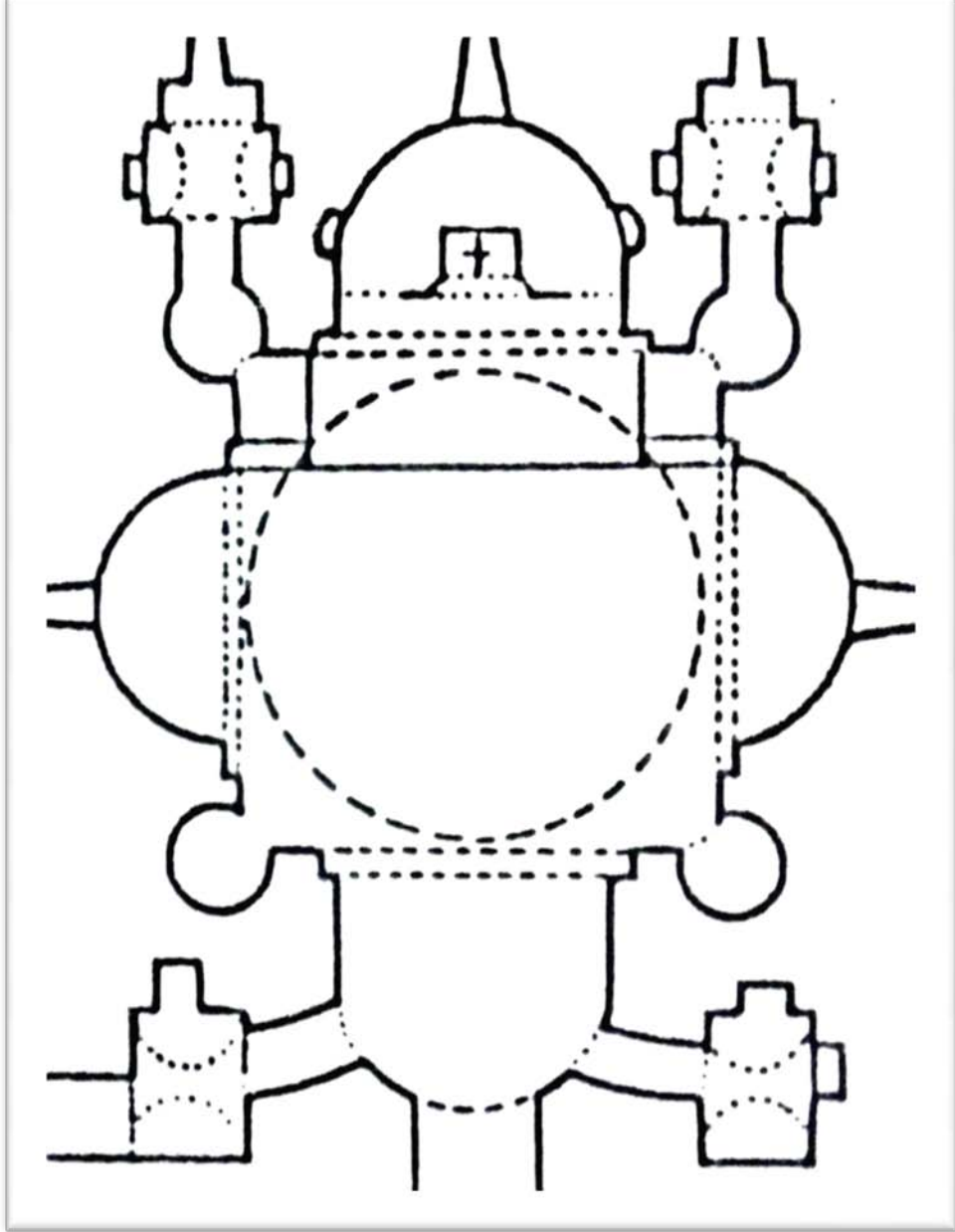
Çiz.16: ÇATAK, ZERİL KÖPRÜSÜ RÖLÖVE PLANI (Ş. ÖZTÜRK)



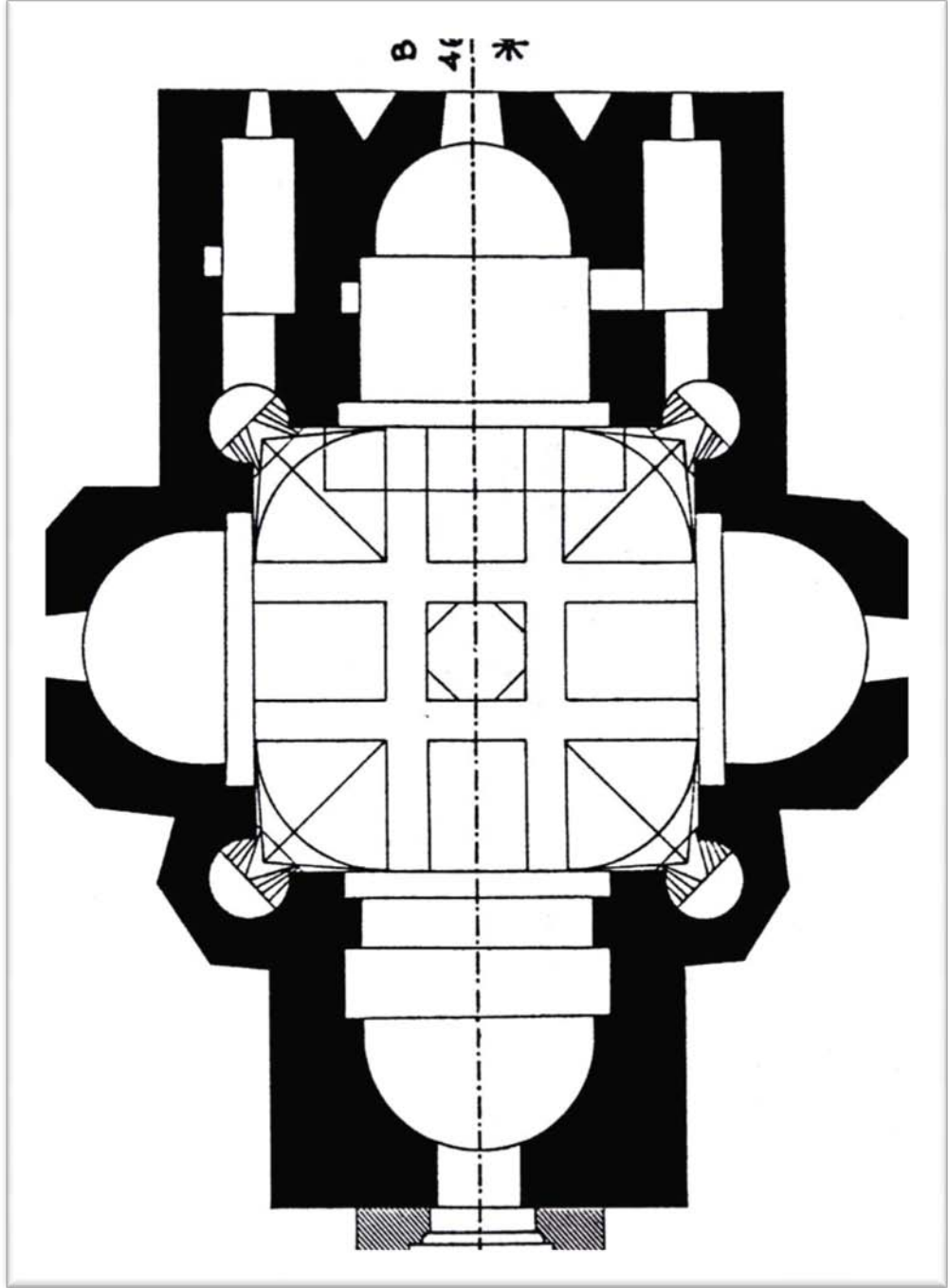
Çiz.17: ZERİL KÖPRÜSÜ MANSAP RÖLÖVESİ (Ş. ÖZTÜRK)



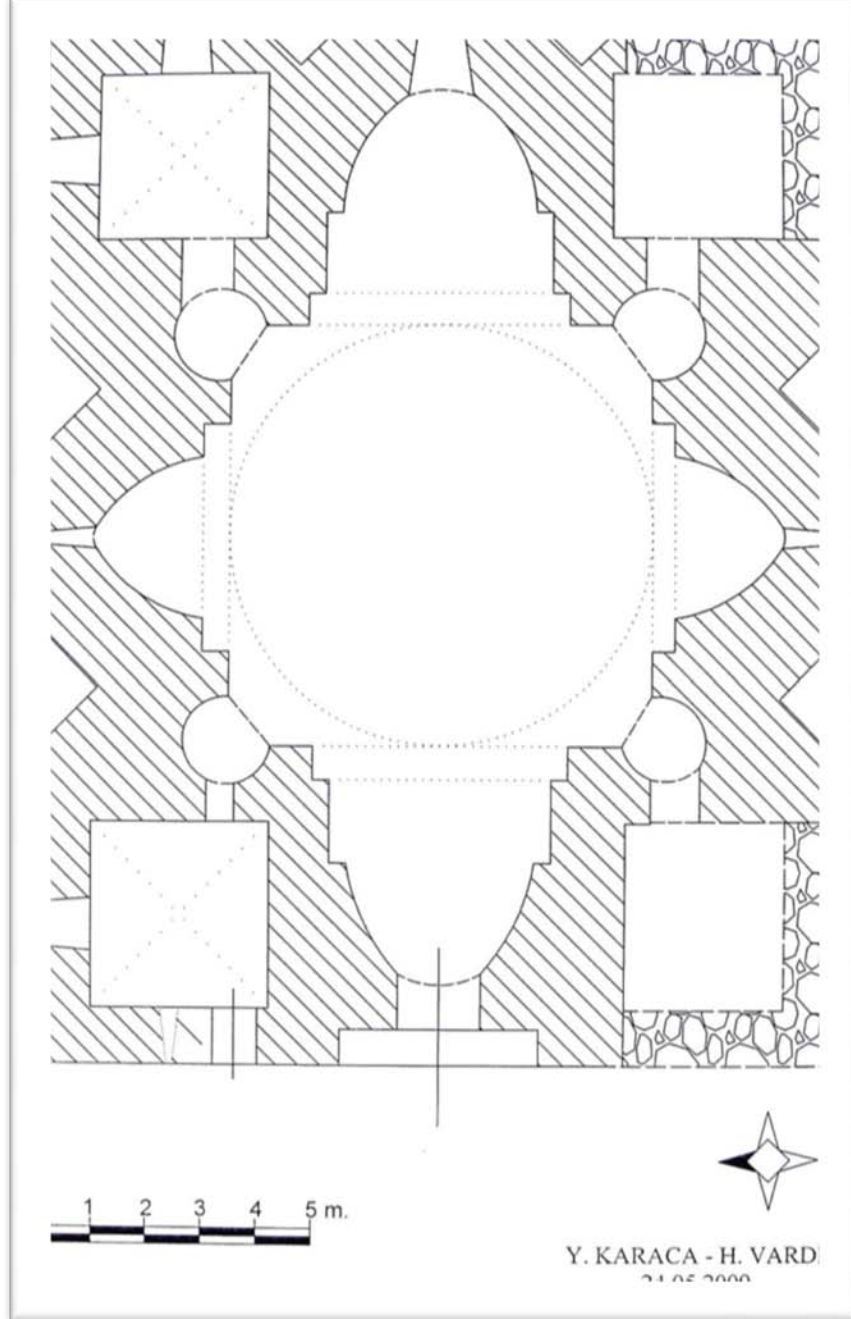
Çiz.18: AKDAMAR, KUTSAL HAÇ KİLİSESİ (J. M. THIERRY)



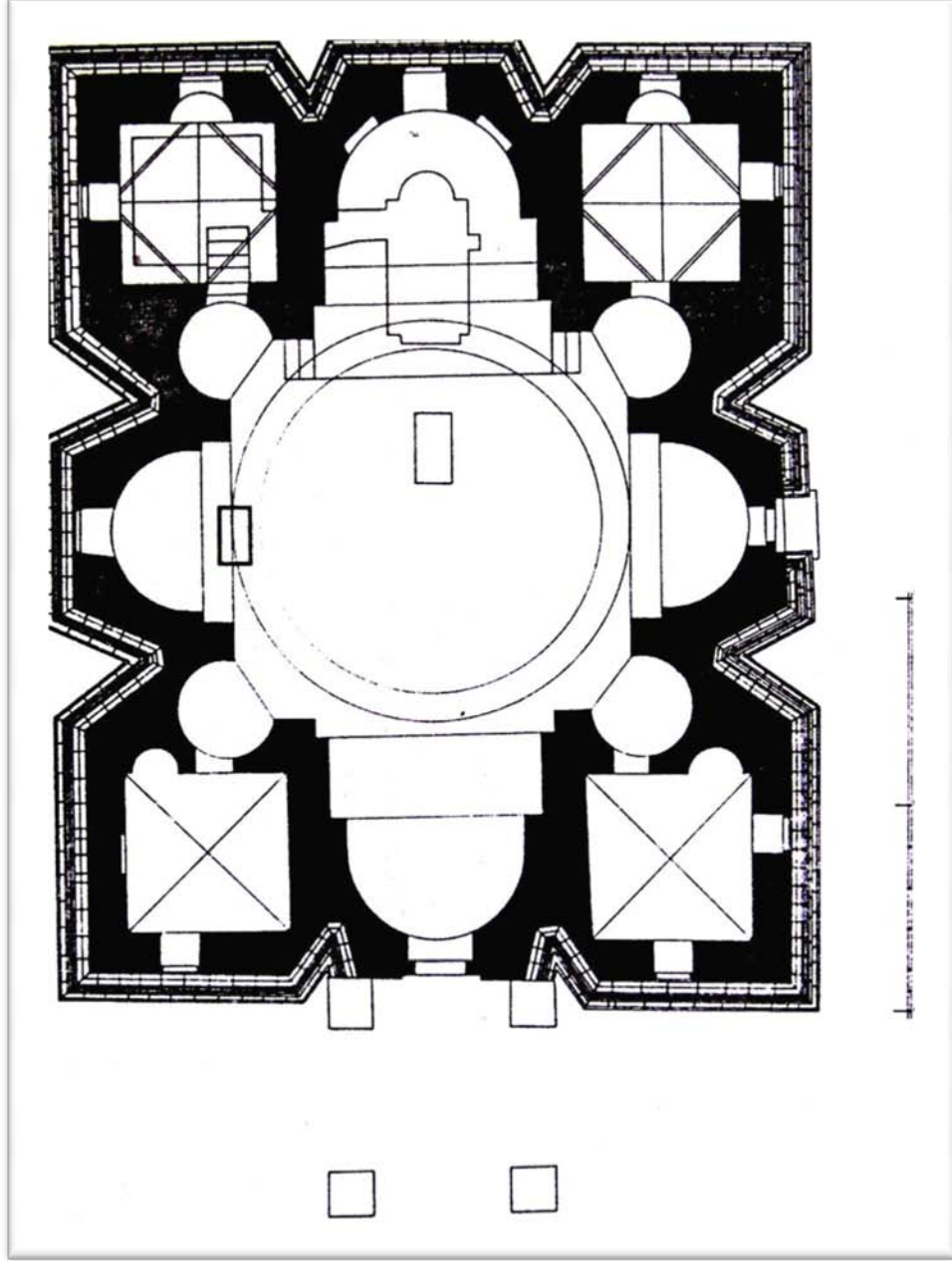
Çiz.19: VARAGAVANK KUTSAL MERYEM KİLİSESİ (BACHMANN)



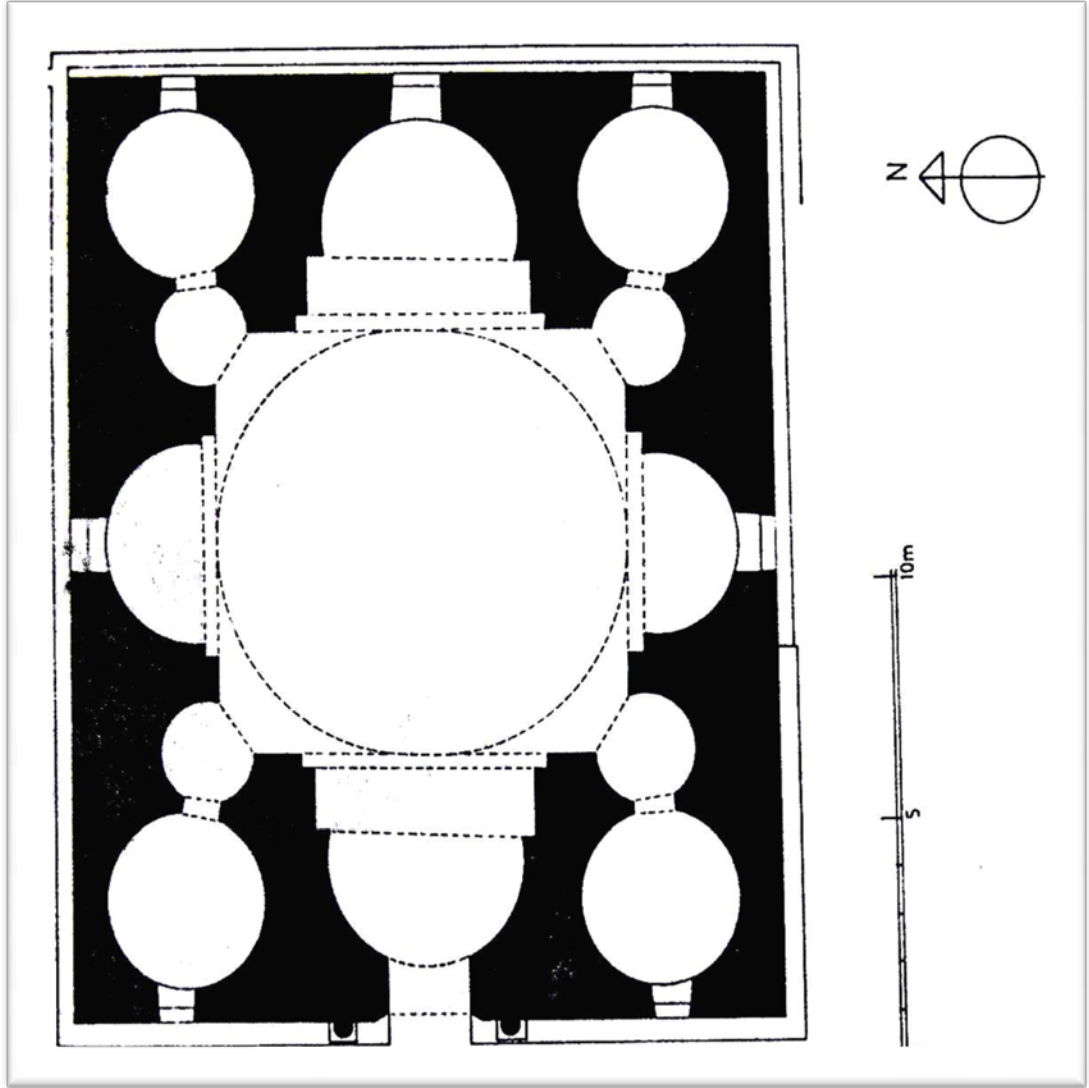
Çiz.20: BAŞKALE, SORADIR KİLİSESİ (J.M. THIERRY)



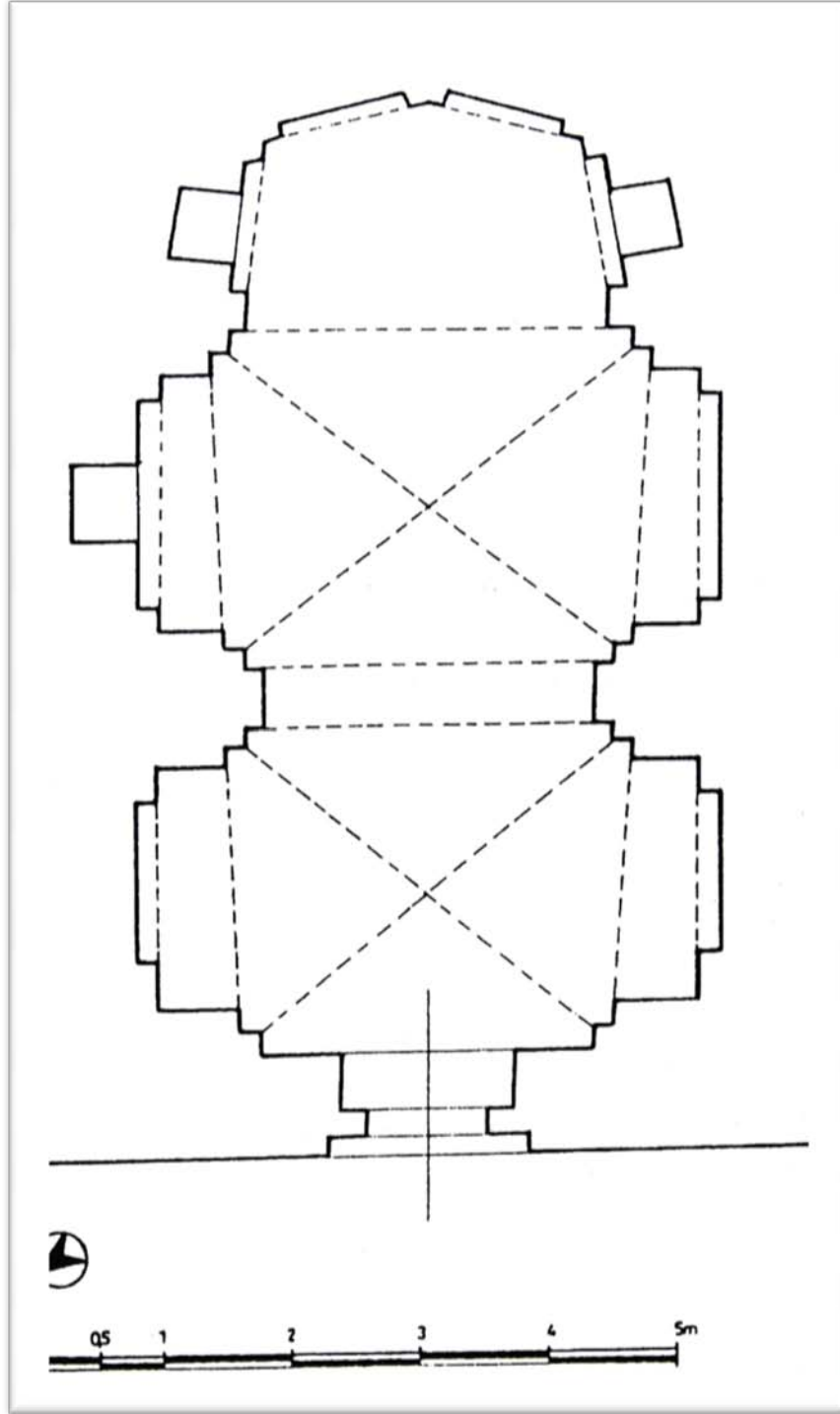
Çiz.21: ERCİŞ, ARTSVABER KİLİSESİ



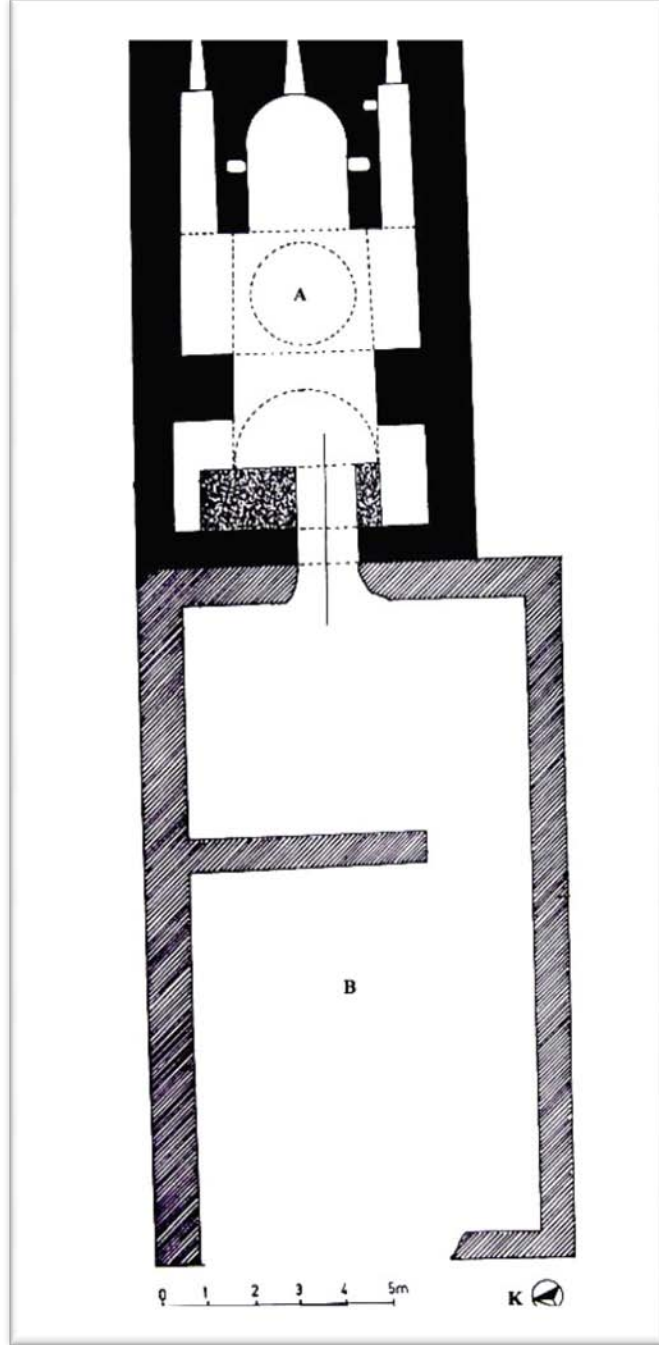
Çiz.22: ETCHMIADZİN, SAİNT HRİPSİME KİLİSESİ (J. M. THİERRY)



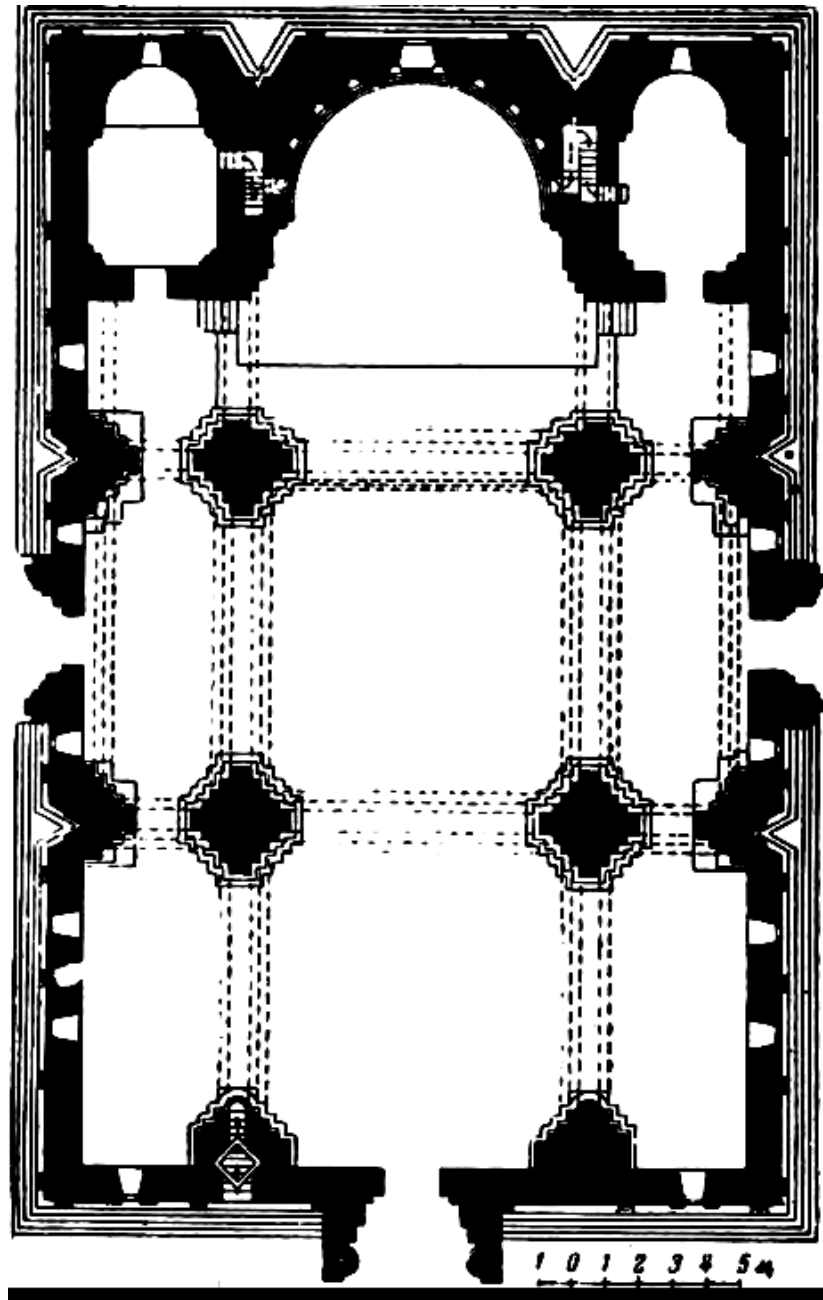
Çiz.23: ERİVAN, AWAN KİLİSESİ (J. M. THIERRY)



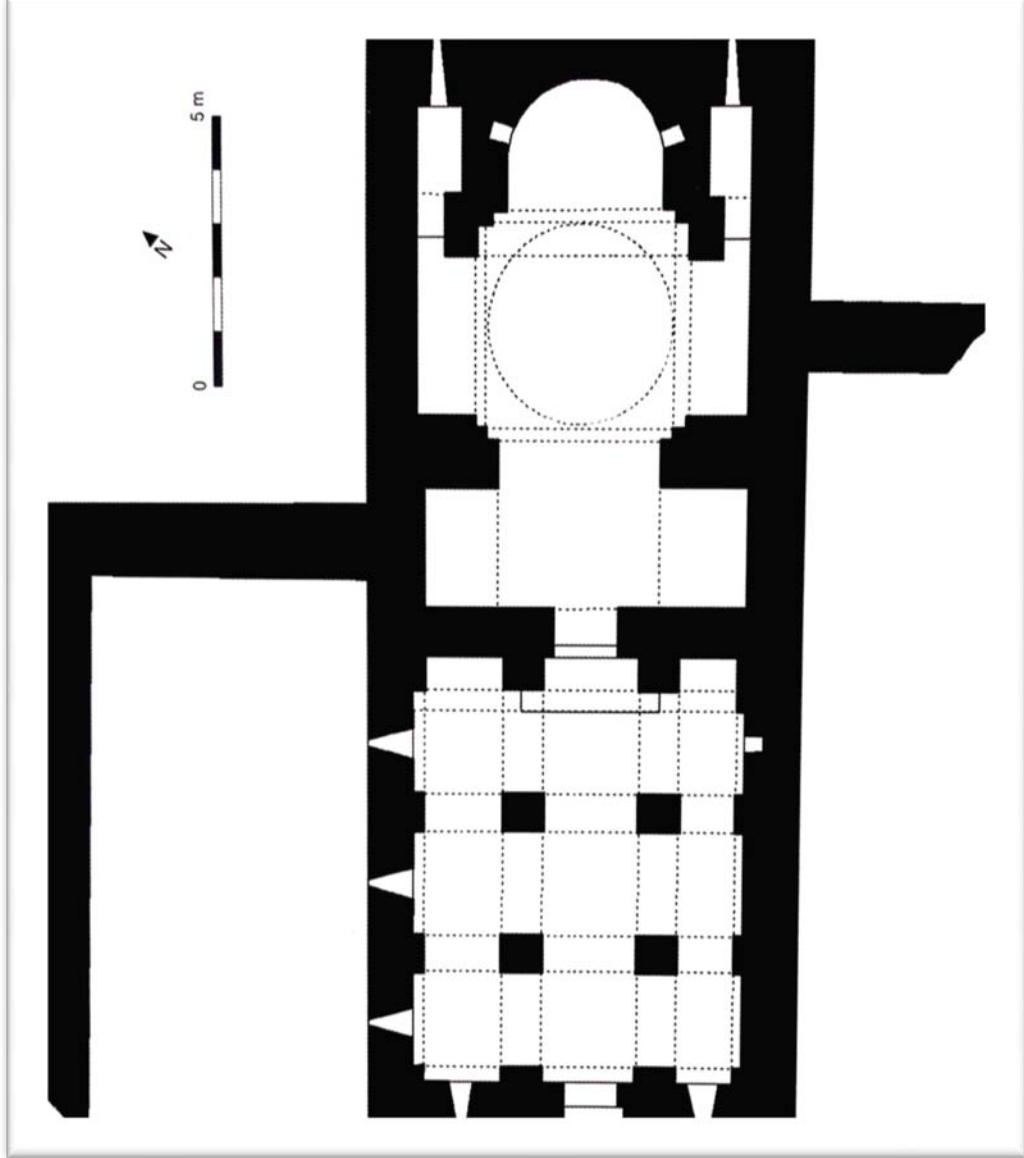
Çiz.24: BAHÇESARAY, ANDZGHOUTS (DEYR'A ANCUĞUS) KİLİSESİ
(ULUÇAM)



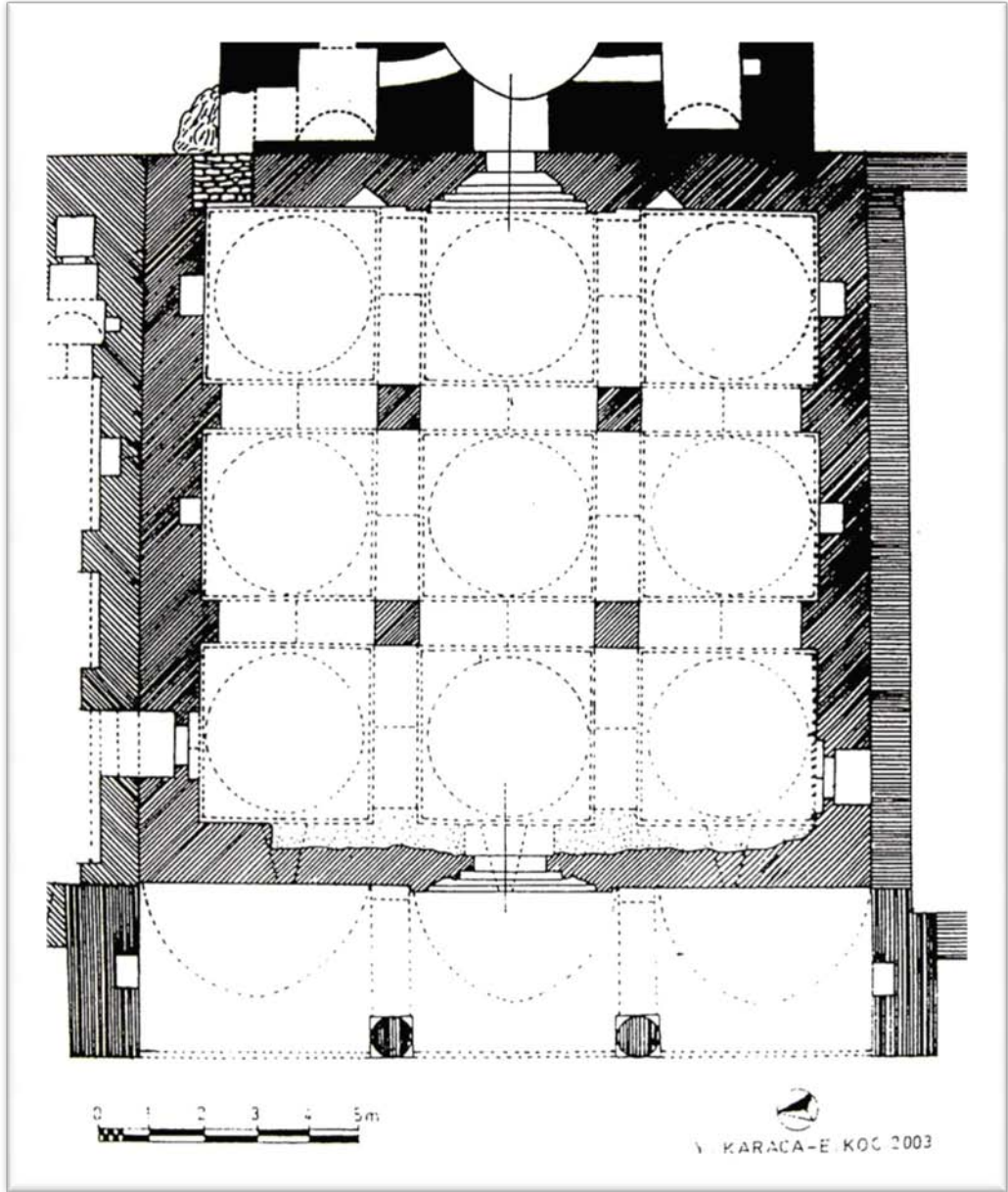
Çiz.25: GÜRPINAR, AZİZE MARİNE MANASTIRI (SRKHOUVANK)
(Y.KARACA- E. KOÇ)



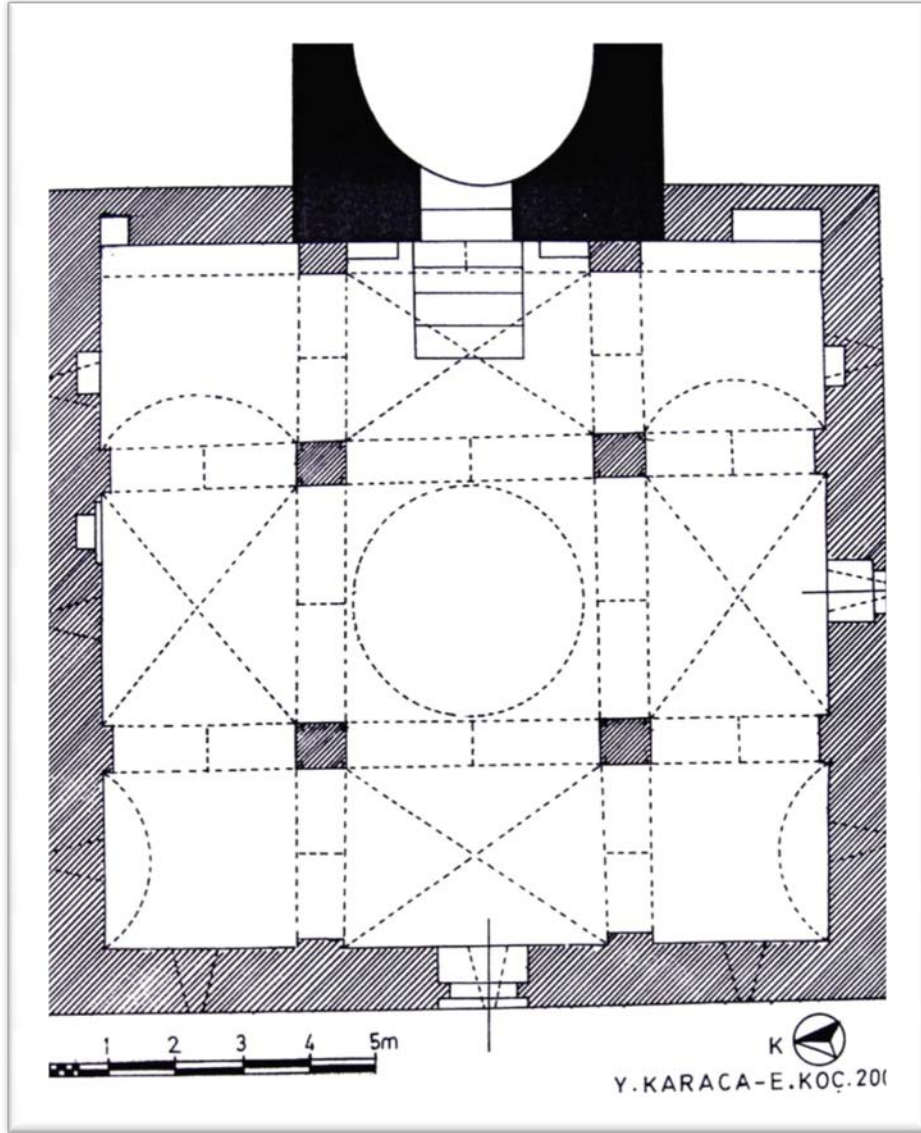
Çiz.26: KARS, ANİ KATEDRALI (www.studyblue.com)



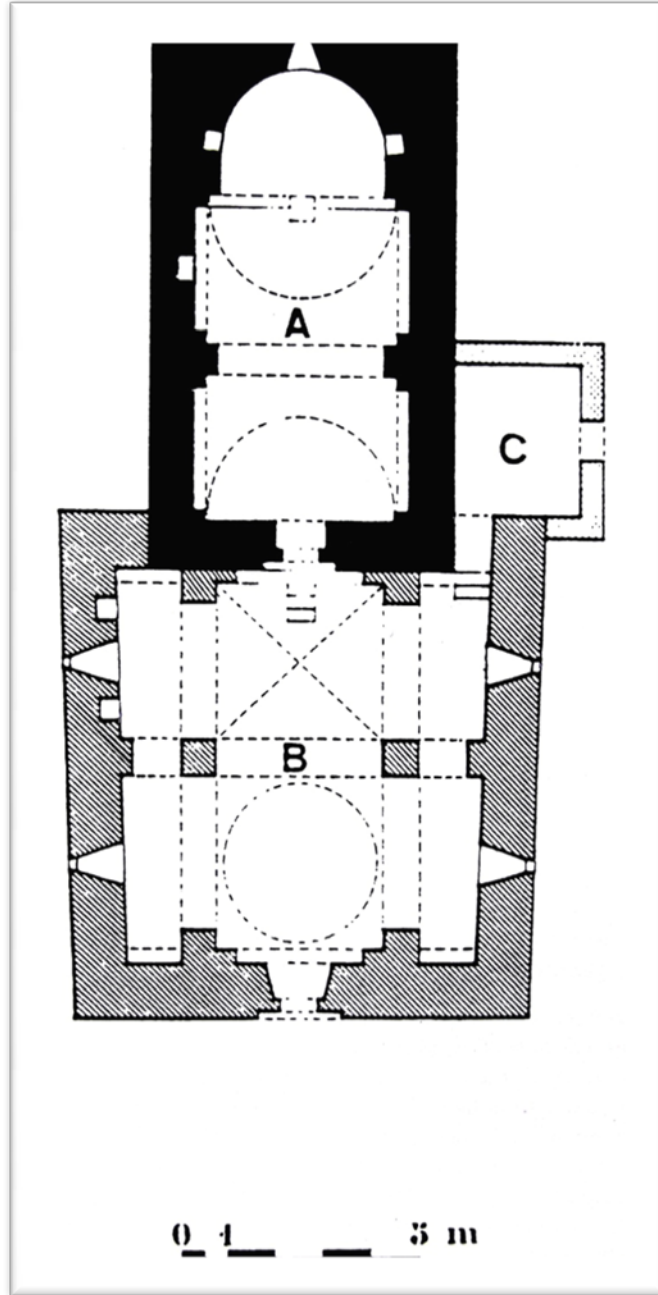
Çiz.27: GEVAŞ, SAINT THOMAS MANASTIRI (GANJAK)
(J.M. THIERRY)



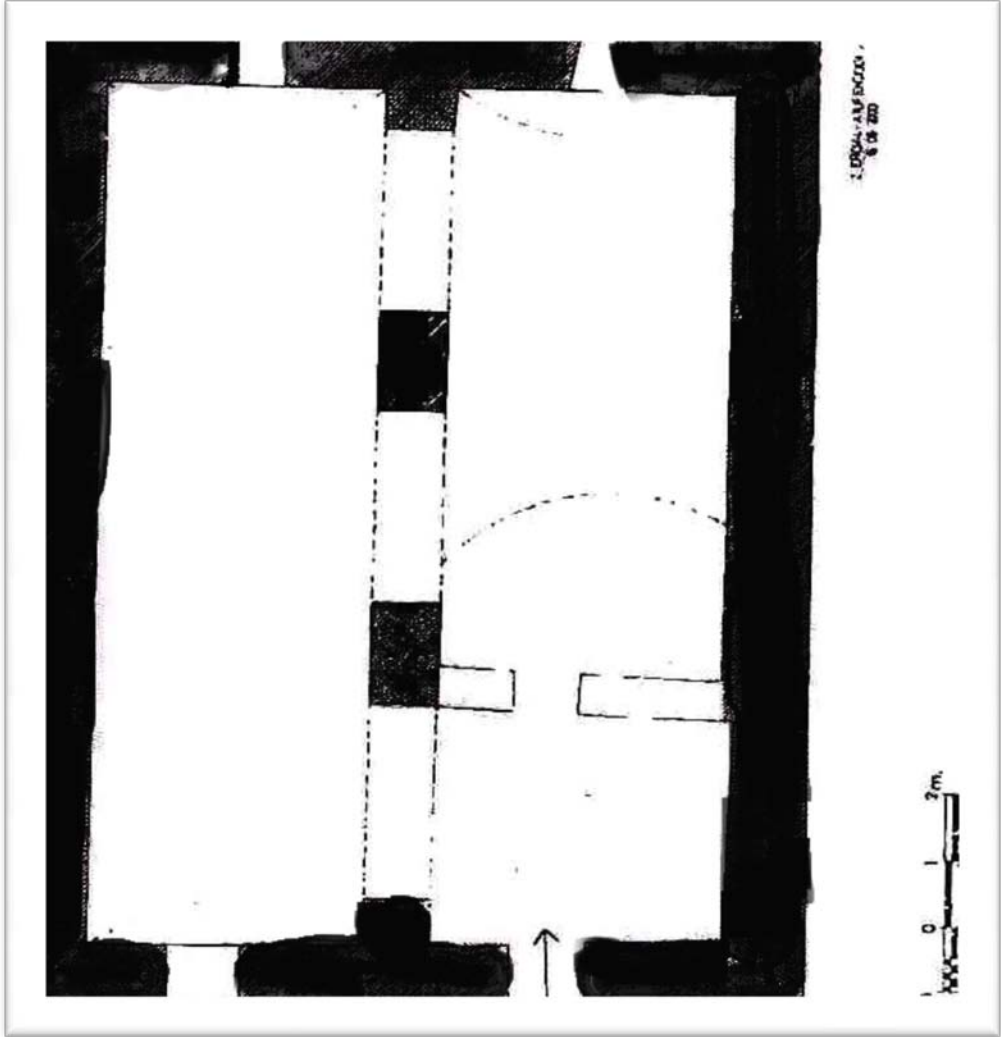
Çiz.28: VARAGAVANK MANASTIRI SAİNT GEORGES JAMATUNU



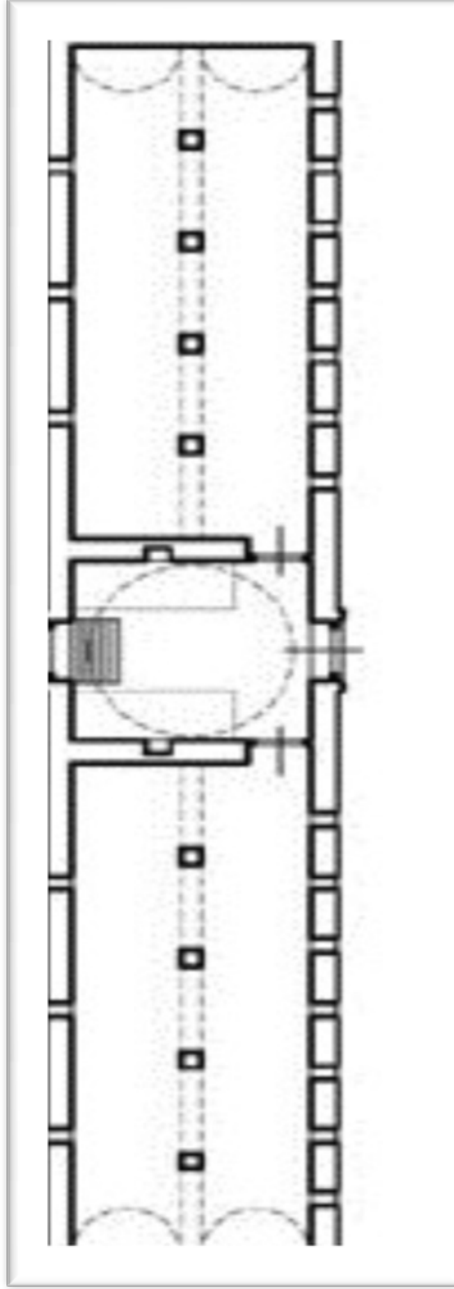
Çiz.29: AKDAMAR MANASTIRI KATOGİKOS THOMAS JAMATUNU



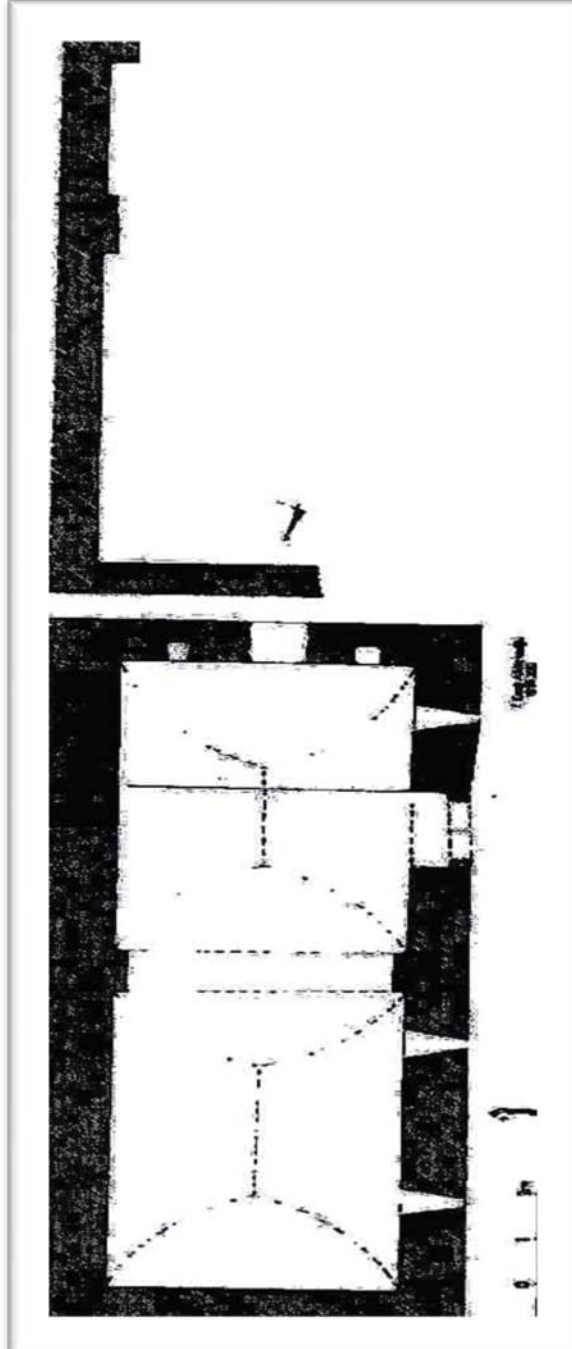
Çiz.30: BAHÇESARAY, SAİNT GEORGES MANASTIRI
(POUTHKOUVANK). (M. DUPİN).



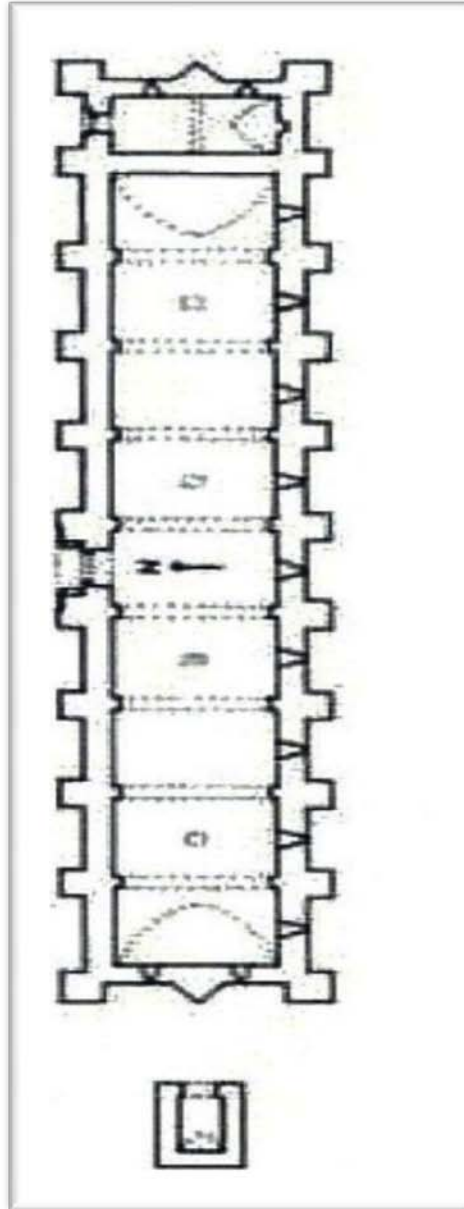
Çiz.31: SİİRT, ÇEMİŞEVKİ HANI (Z. ERDAL – A. TÜFEKÇİOĞLU)



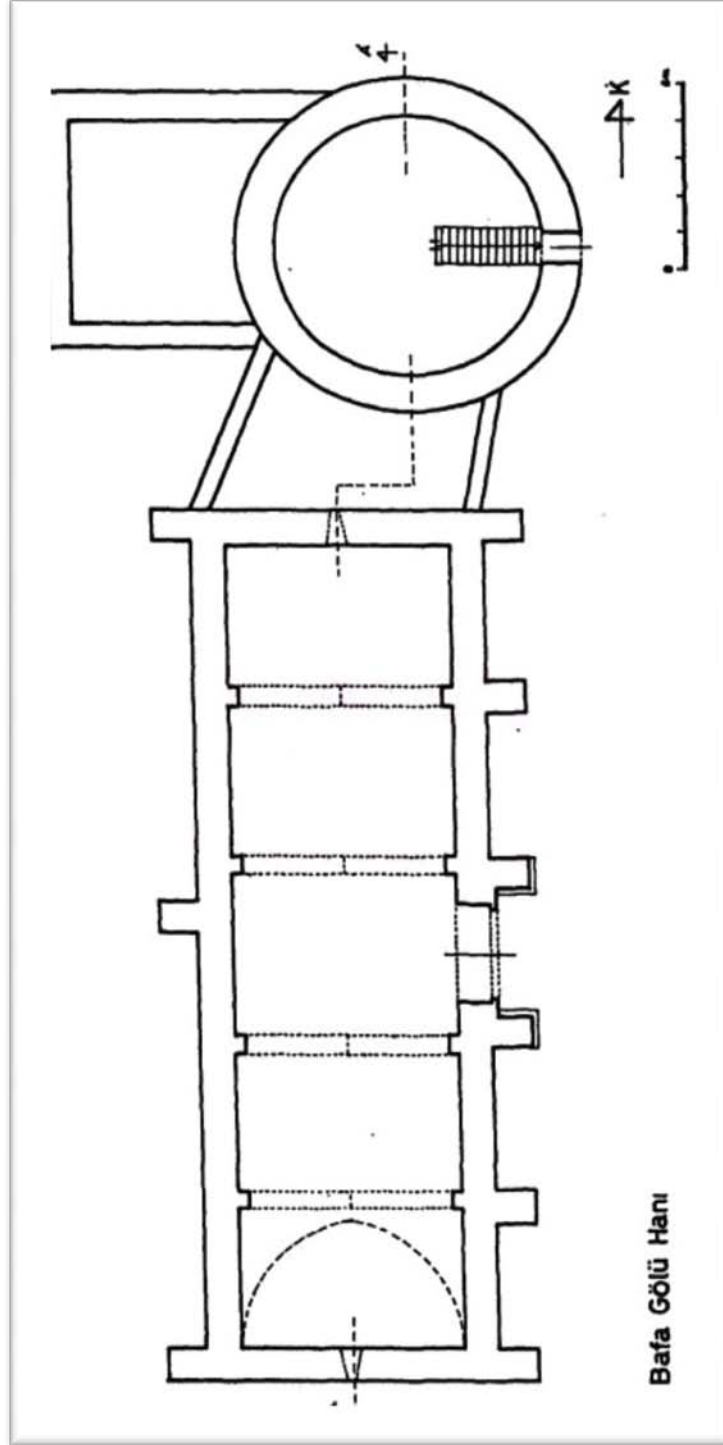
Çiz.32: GEBZE, ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ
KERVANSARAYI (www.archnet.net)



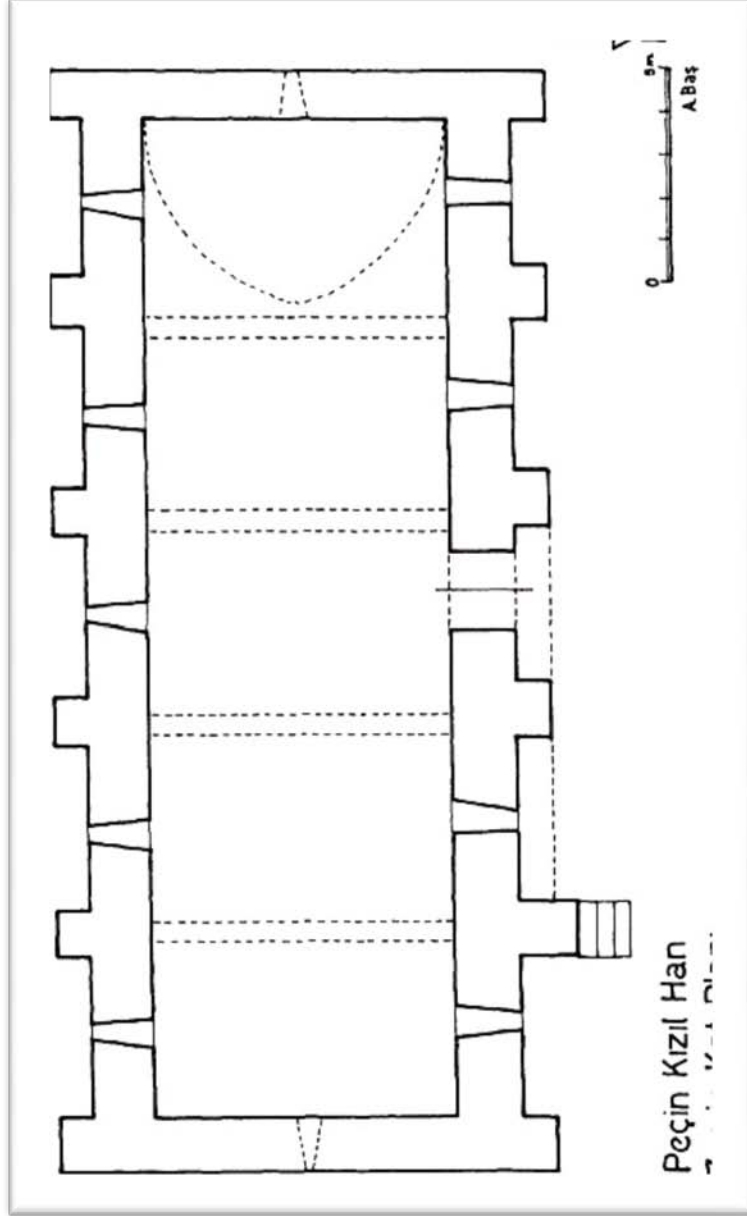
Çiz.33: SİİRT, GERRE HAN (Z. ERDAL – A. TÜFEKÇİOĞLU)



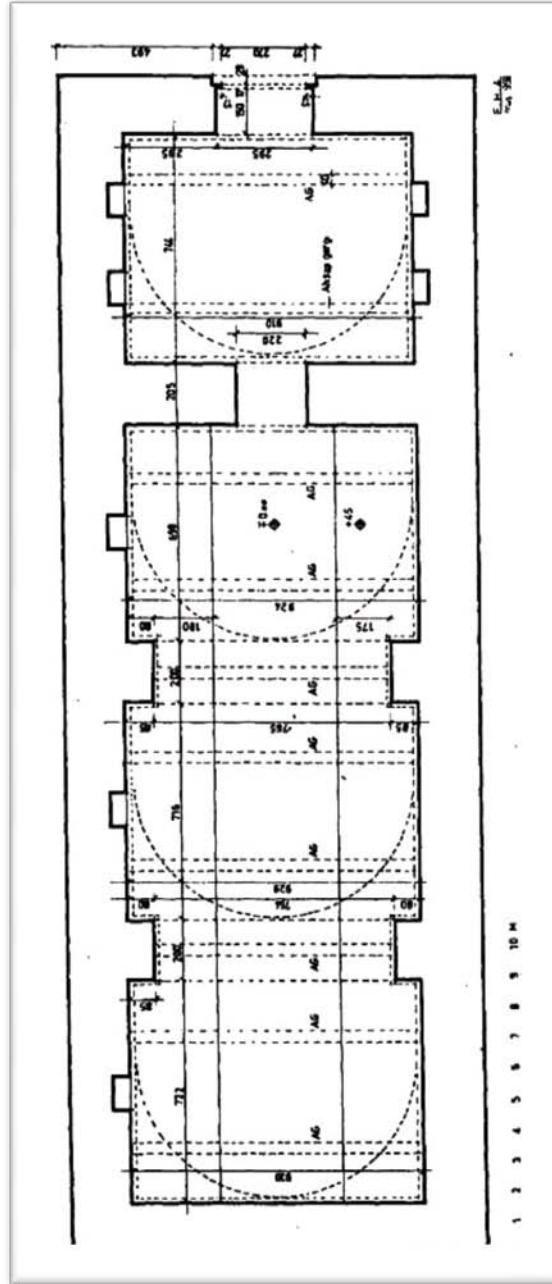
Çiz.34: ALANYA, ŞARAPSA HAN (C. BEKTAŞ)



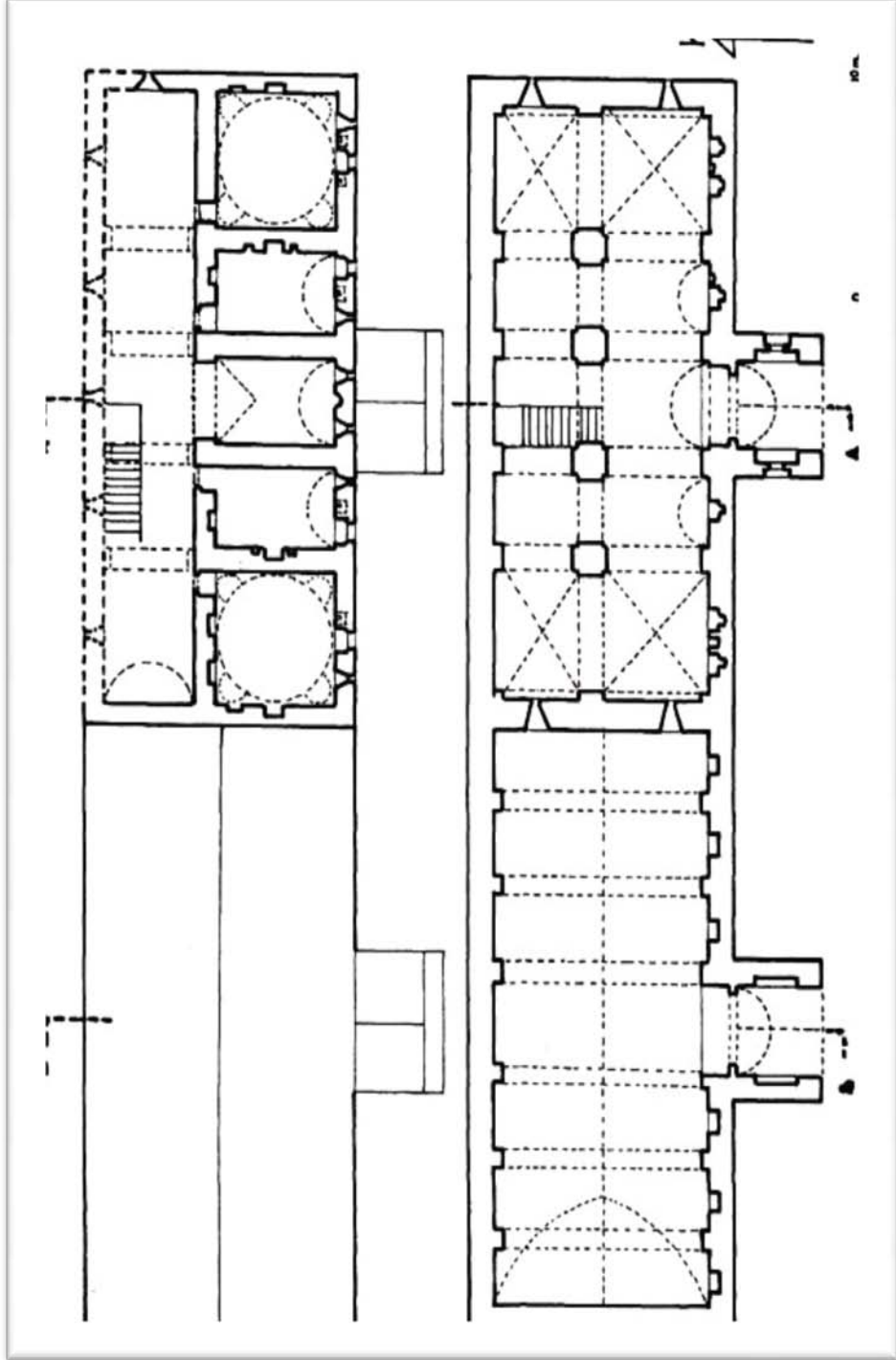
Çiz.35: BAFA GÖLÜ HANI (A. BAŞ)



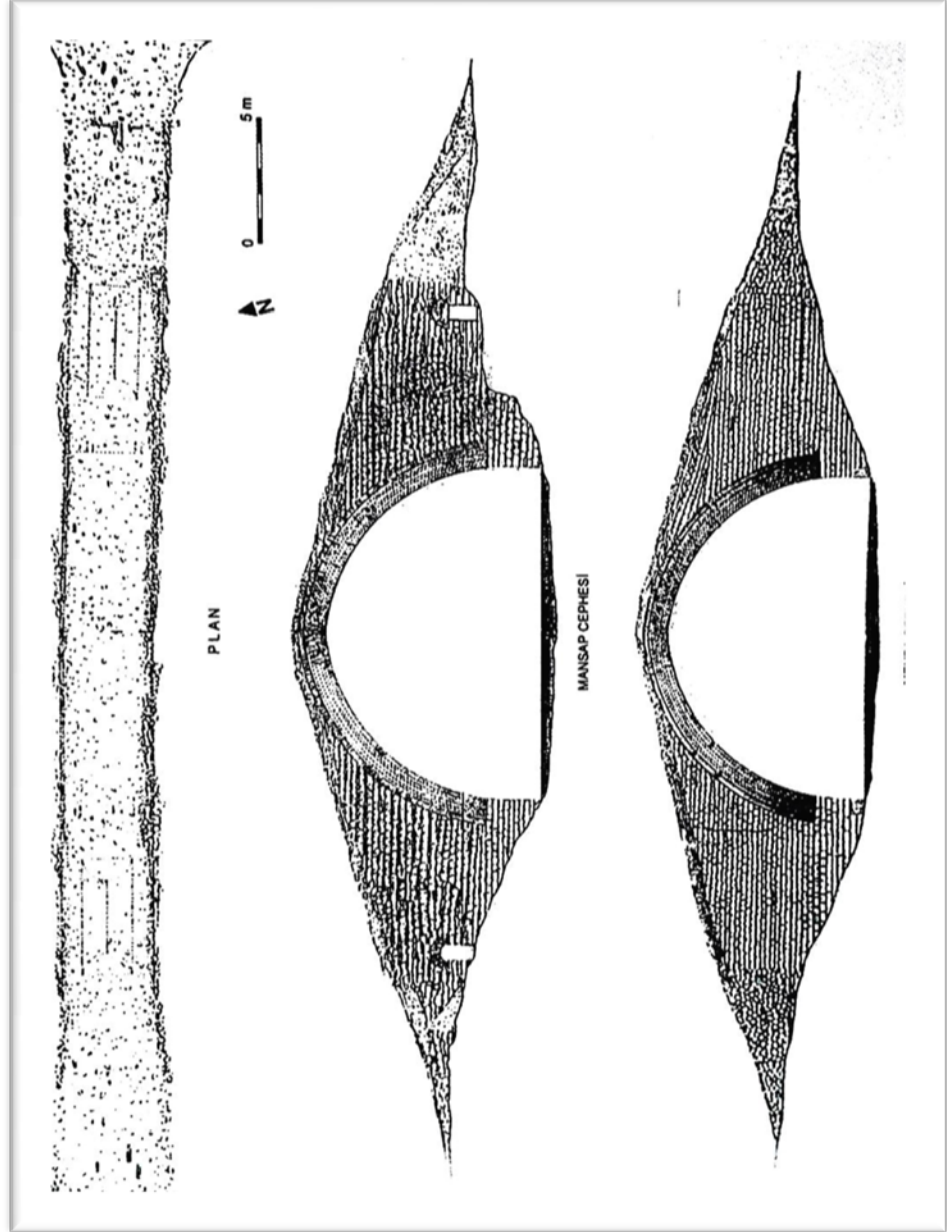
Çiz.36: PEÇİN, KIZIL HAN (A. BAŞ)



Çiz.37: GÖLPAZARI, GAZİ MİHAL BEY HANI (A. BAŞ)



Çiz.38: AFYON, DÖĞER KERVANSARAYI (A. BAŞ)



Çiz.39: BAŞKALE, KIRMIZI KÖPRÜ (Ş. ÖZTÜRK)



Res.1



Res.2



Res.3



Res.4



Res.5



Res.6



Res.7



Res.8



Res.9



Res. 10



Res.11



Res.12



Res.13



Res.14



Res.15



Res.16



Res.17



Res.18



Res.19



Res.20



Res.21



Res.22



Res.23



Res.24



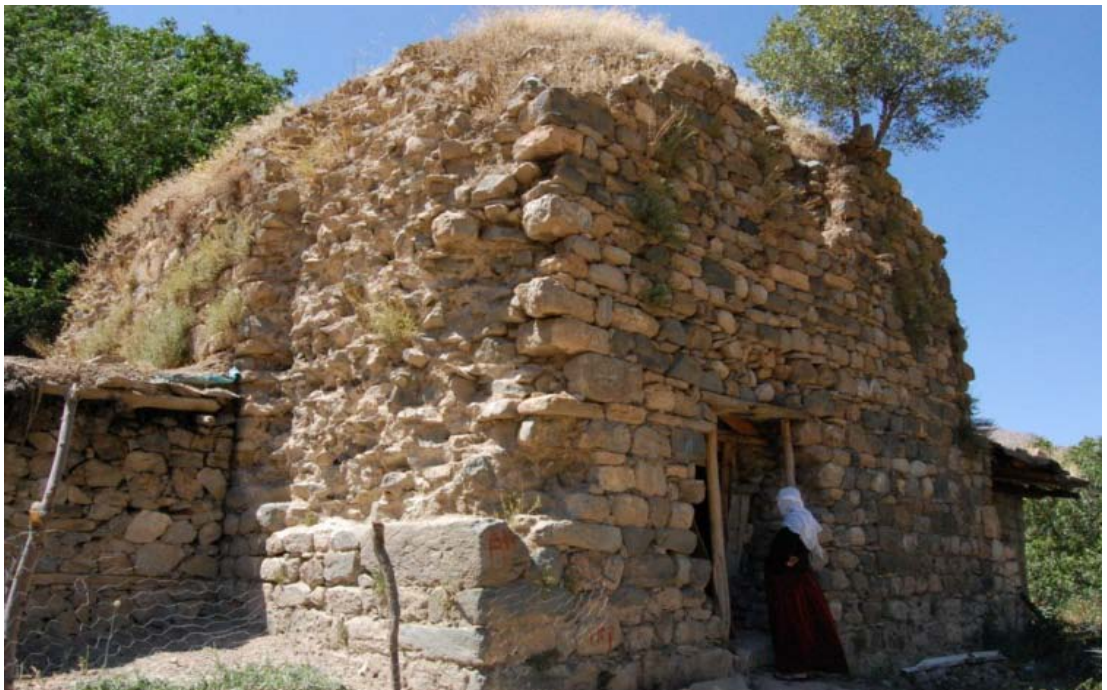
Res.25



Res.26



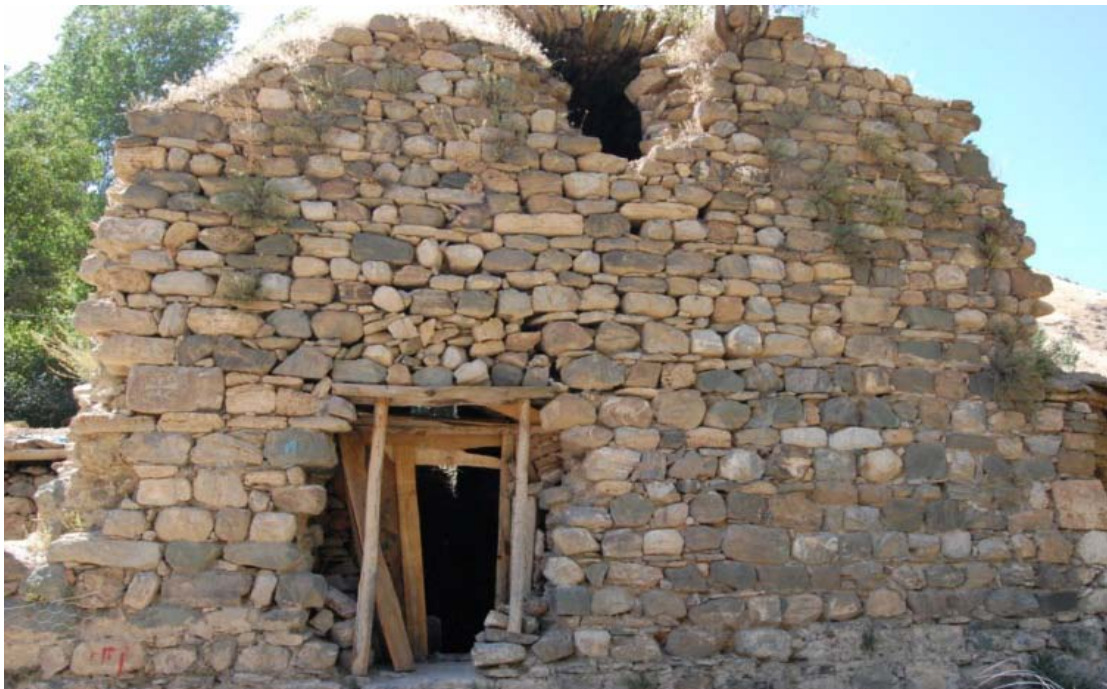
Res.27



Res.28



Res.29



Res.30



Res.31



Res.32



Res.33



Res.34



Res.35



Res.36



Res.37



Res.38



Res.39



Res.40



Res.41



Res.42



Res.43



Res.44



Res.45



Res.46



Res.47



Res.48



Res.49



Res.50



Res.51



Res.52



Res.53



Res.54



Res.55



Res.56



Res.57



Res.58



Res.59



Res.60



Res.61



Res.62



Re.63



Res.64



Res.65



Res.66



Res.67



Res.68



Res.69



Res.70



Res.71



Res.72



Res.73



Res.74



Res.75



Res.76



Res.77



Res.78



Res.79



Res.80



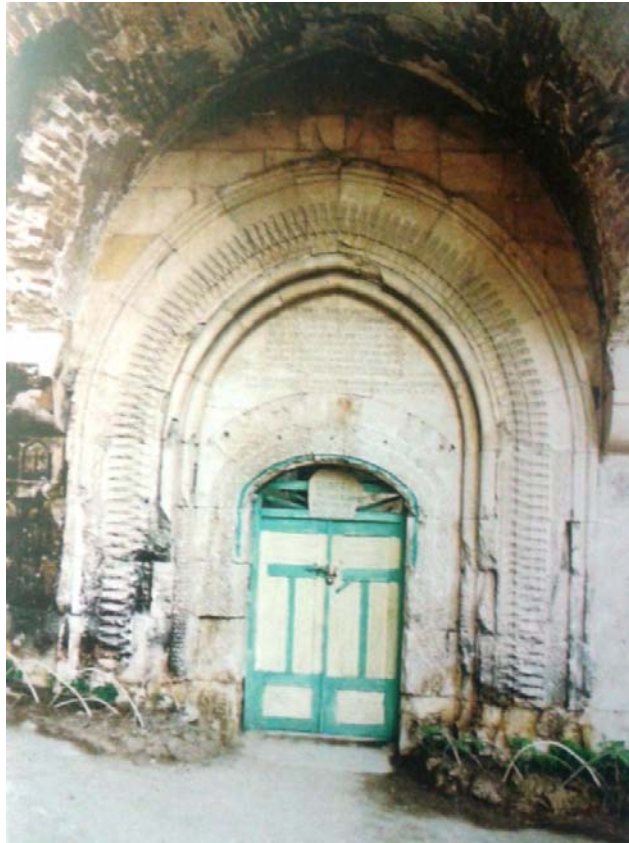
Res.81



Res.82



Res.83



Res.84



Res.85



Res.86



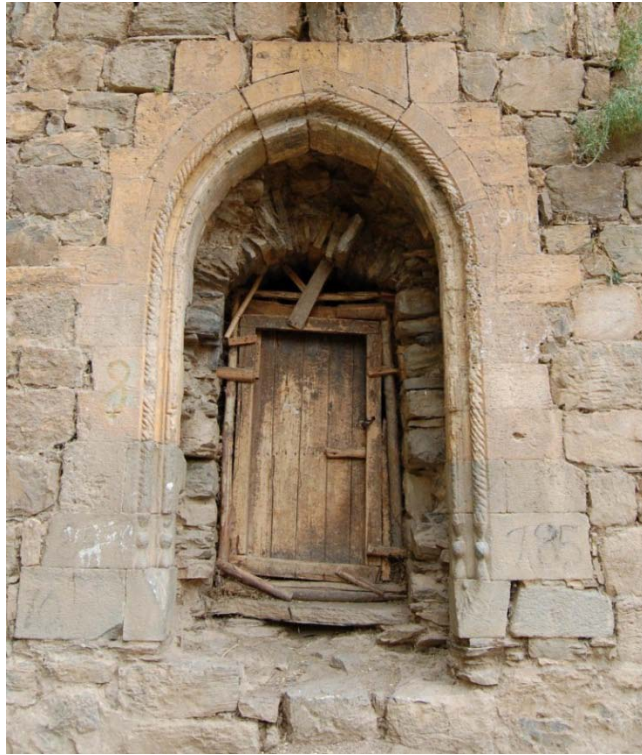
Res.87



Res.88



Res.89



Res.90



Res.91



Res.92



Res.93



Res.94



Res.95



Res.96



Res.97



Res.98



Res.99



Res.100



Res.101



Res.102



Res.103



Res.104



Res.105



Res.106



Res.107



Res.108



Res.109



Res.110



Res.111



Res.112



Res.113



Res.114



Res.115



Res.116



Res.117



Res.118



Res.119



Res.120



Res.121



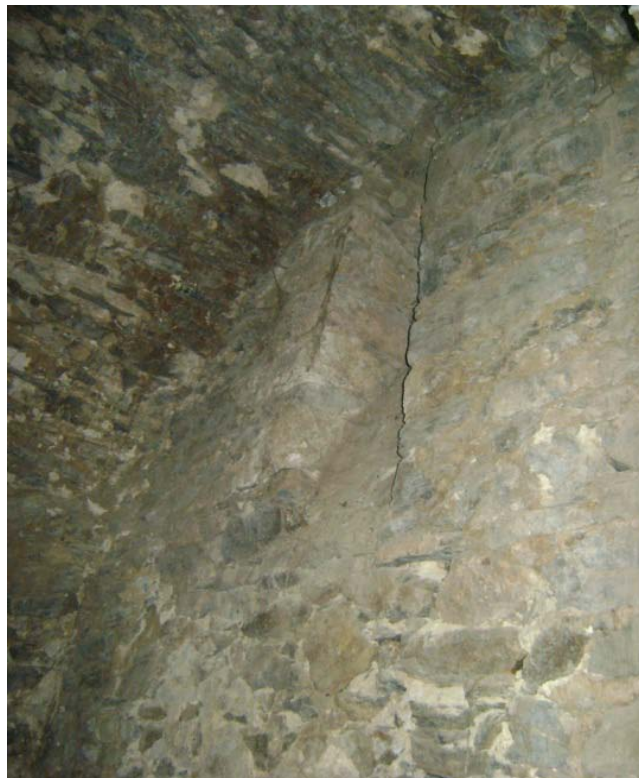
Res.122



Res.123



Res.124



Res.125



Res.126



Res.127



Res.128



Res.129



Res.130



Res.131



Res.132



Res.133



Res.134



Res.135



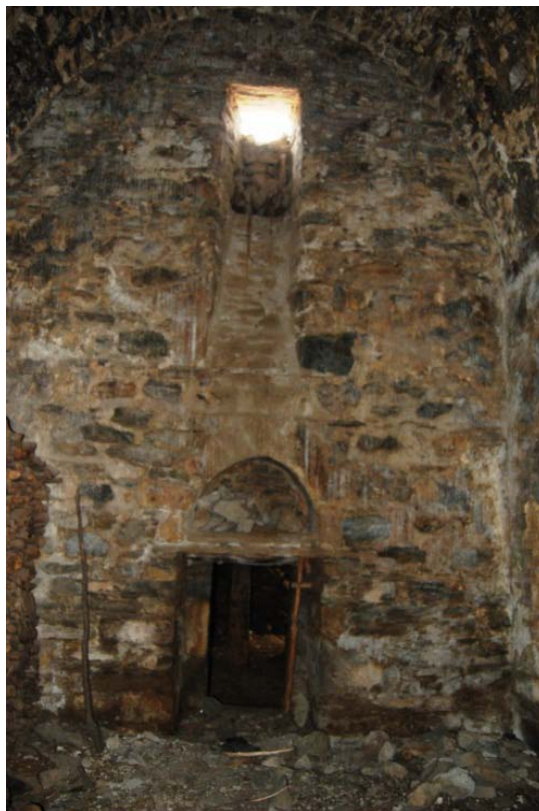
Res.136



Res.137



Res.138



Res.139



Res.140



Res.141



Res.142



Res.143



Res.144



Res.145



Res.146



Res.147



Res.148



Res.149



Res.150



Res.151



Res.152



Res.153



Res.154



Res.155



Res.156



Res.157



Res.158



Res.159



Res.160



Res.161



Res.162



Res.163



Res.164



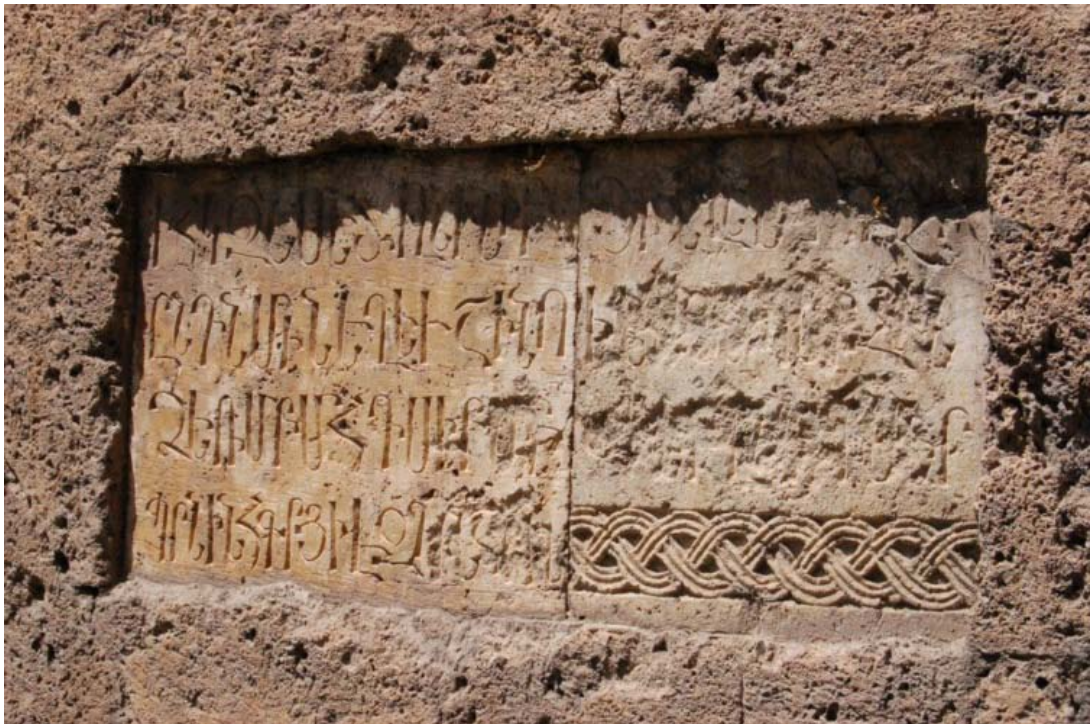
Res.165



Res.166



Res.167



Res.168



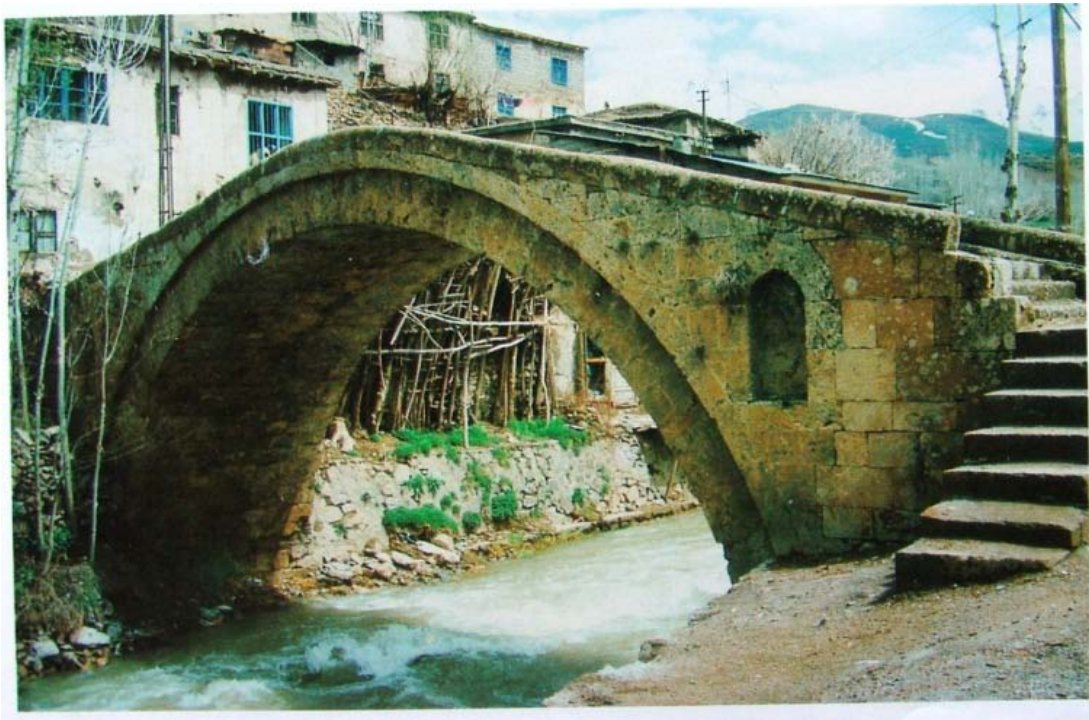
Res.169



Res.170



Res.171



Res.172



Res.173



Res.174



Res.175



Res.176



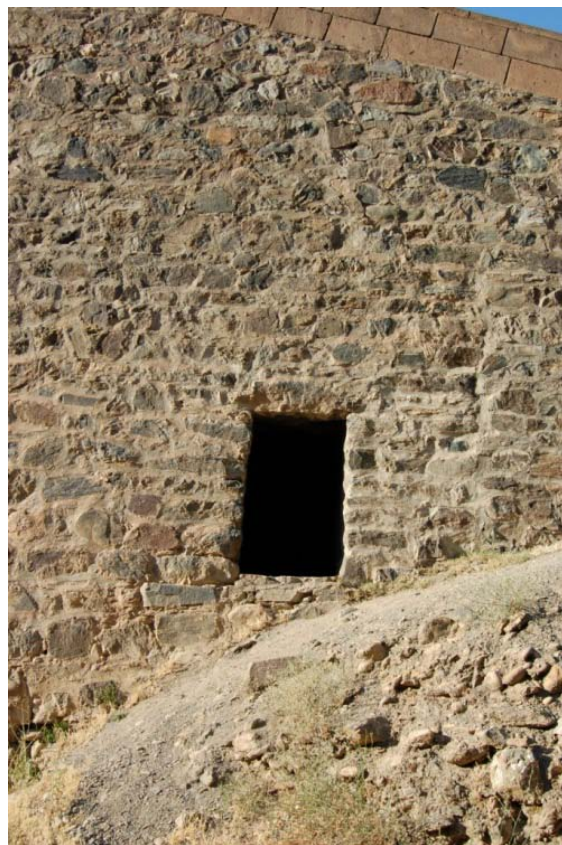
Res.177



Res.178



Res.179



Res.180



Res.181



Res.182



Res.183



Res.184



Res.185



Res.186



Res.187



Res.188



Res.189



Res.190



Res.191



Res.192



Res.193



Res.194